

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό Τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών

Προσεγγίσεων

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση σε Εκπαιδευτικά
Προγράμματα. Το περιεχόμενο και ο ρόλος των
εκπαιδευτικών.**

POST GRADUATE THESIS

**Sexual Education in Educational Programs. The content and the role of
the educator.**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ(ΤΩΝ)/NAME OF STUDENTS

Δήμητρα Κουβατσίδου

Dimitra Kouvatsidou

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ/NAME OF THE SUPERVISOR

Τρυφαίνη Σιδηροπούλου

Trifeni Sidiropoulou

ΑΙΓΑΛΕΩ/AIGALEO 2022

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Department of Pedagogy

Inter-Institutional Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

POST GRADUATE THESIS

**Sexual Education in Educational Programs.
The content and the role of the educator.**

Dimitra Kouvatsidou
Registration Number: 20047
kouvatsidou.dimitra57@gmail.com

FIRST SUPERVISOR
Trifeni Sidiropoulou

SECOND SUPERVISOR
Petros Karkalousos

AIGALEO 2022

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Ο κάτωθι υπογεγραμμένη Δήμητρα Κουβατσίδου του Ιωάννη, με αριθμό μητρώου 20047 φοιτήτρια του Διιδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων των Τμημάτων Βιοϊατρικών Επιστημών/ Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία/Παιδαγωγική τμήμα των Σχολών Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας/Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και της Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Δήμητρα Κουβατσίδου

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια μου κα. Τρυφαίνη Σιδηροπούλου για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε από την αρχή της συνεργασίας μας, την σημαντική καθοδήγηση της καθώς επίσης και για το αμείωτο ενδιαφέρον της.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη στην οικογένεια μου που φρόντισε για την καλύτερη δυνατή μόρφωση μου.

Αφιέρωσεις

Στον πατέρα μου, Γιάννη

Περίληψη

Εισαγωγή: Η ιδέα της σεξουαλικότητας εισέρχεται στο πεδίο ανάπτυξης ενός ατόμου ήδη από πολύ μικρή ηλικία. Στην Ελλάδα εγείρει προβληματισμό το γεγονός ότι η εν λόγω θεματολογία ως γνωστικό πεδίο θεωρούνταν μέχρι προσφάτων ταμπού. Παρόλο που δεν έχει υπάρξει η πλήρης εφαρμογή αντίστοιχων προγραμμάτων και δεν απολαμβάνει της πλήρους αποδοχής στην ελληνική νοοτροπία, που είναι μάλλον οπισθοδρομική σε ορισμένα ζητήματα. γίνεται μια πιλοτική εφαρμογή στον τομέα της εκπαίδευσης για αλλαγή. Άλλωστε, το σχολείο αποτελεί μια μικρή κοινωνία και πρώτα εκεί πρέπει να εμπεδωθεί ως φυσιολογική η ανάπτυξη της σεξουαλικότητας. Ειδικότερα στο περιβάλλον του σχολείου όπου παιδιά και γονείς ενημερώνονται κατάλληλα και έγκυρα.

Σκοπός: Σκοπό της παρούσας εργασίας αποτελεί η βιβλιογραφική διερεύνηση της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο ελληνικό σχολείο. Έτσι, εξετάζονται ζητήματα που αφορούν τα δύο φύλα και τη θέση τους στην εκπαίδευση ιστορικά, και τις επιμέρους προσπάθειες για ένταξη του αντικειμένου της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο ελληνικό κυρίως εκπαιδευτικό σύστημα. Αναλυτικότερα, αρχικά επιχειρείται η ιστορική αναδρομή του εκπαιδευτικού πυρήνα σε ζητήματα εκπαίδευσης των δύο φύλων. Έπειτα εξετάζεται το προφίλ του εκπαιδευτικού, ο ρόλος και η ετοιμότητά του στο πλαίσιο διαχείρισης της υγιούς σεξουαλικότητας των μαθητών και μαθητριών. Εν συνεχεία δίνονται επιμέρους προεκτάσεις στη βάση του πολιτισμικού και θρησκευτικού προφίλ της ελληνικής κοινωνίας από το οποίο προκύπτει η αναγκαιότητα διδασκαλίας του μαθήματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Η χρήση των Νέων Τεχνολογιών από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι ακόμη μια ενδιαφέρουσα προέκταση της εν λόγω εργασίας, με σκοπό να διερευνηθούν τα λογισμικά που βρίσκονται στη διάθεση των νέων ώστε να αναπτυχθεί ομαλά η σεξουαλική και συναισθηματική τους ισορροπία. Τέλος, γίνεται λόγος για τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών άλλων χωρών και ηπειρών με επίκεντρο την εν λόγω θεματική ώστε να προκύψουν ενδιαφέρουσες συγκρίσεις και κατ' επέκταση ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Μέθοδος: Η κύρια μέθοδος που αξιοποιήθηκε στην παρούσα εργασία ήταν η βιβλιογραφική έρευνα. Η εν λόγω μέθοδος δίνει τη δυνατότητα εξαγωγής επιστημονικών συμπερασμάτων μέσα από τη συγκριτική μελέτη ερευνών και δεδομένων όπως αυτά προκύπτουν από το διαθέσιμο βιβλιογραφικό υλικό.

Αποτελέσματα: Χωρίς αμφιβολία κρίνεται αναγκαίο έως και απαραίτητο να αναθεωρηθούν τα προγράμματα σπουδών του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, και να μεθοδευθούν συστηματικότερα κι άλλες προσπάθειες του εκσυγχρονισμού του. Η ίδια η πολιτεία από την πλευρά της είναι απαραίτητο να κατανοήσει την ανάγκη ενημέρωσης και προετοιμασίας των παιδιών από μικρή ηλικία σε θέματα που αφορούν τη σεξουαλικότητά τους και να στηρίξει συντονισμένα την παγίωση του μαθήματος της σεξουαλικής αγωγής σε Πρωτοβάθμια και

Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Τα προγράμματα Σεξουαλικής Αγωγή είναι κρίσιμο να είναι πλήρως ενημερωμένα και να παραδίδονται από προσωπικότητες με έντονο το συναίσθημα της ευθύνης απέναντι στους μαθητές και τις μαθήτριές τους.

Συμπεράσματα: Τελειώνοντας την έρευνα γίνεται φανερό ότι υπάρχουν πολλές ακόμη ενέργειες κι εφαρμογές που πρέπει να λάβουν χώρα, ώστε να διαμορφωθεί με τον τρόπο που είναι αναγκαίο το νέο προφίλ του ελληνικού σχολείου. Επομένως, υπάρχει η ανάγκη σχεδίασης και ένταξης ενός οργανωμένου προγράμματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, το οποίο μάλιστα θα γίνεται πρώτα σεβαστό από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και μέσω αυτών από τα παιδιά . Οπότε ένας στοχευμένος επαναπροσδιορισμός θεωρείται αναγκαίος στα δεδομένα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: Σεξουαλική Αγωγή, Αναλυτικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα Σπουδών, Τεχνολογία Πληροφοριών και Επικοινωνίας στην Εκπαίδευση, Ιστορική αναδρομή, ρόλος εκπαιδευτικών, σενάρια διδασκαλίας.

Abstract7

Introduction: A person's sexuality starts at a very young age and is an integral part of their development. In Greece, the education of sexuality and in general, the topic of sexuality was considered taboo for many years. Recently, an intense effort is being made to bring about change, so that society understands that this is a normal process of development of the individual and that sexual education is implemented, mainly through education. In particular, through education at school, both children and parents should be properly informed about issues related to sex education.

Purpose: The purpose of this paper is the literature review on sex education in Greek schools. Thus, issues are raised regarding the opportunities of both sexes in education and the efforts to integrate sex education into the education system. More specifically, the historical background of the educational core on issues of education of both sexes. Then the teacher's profile, role and readiness in the context of managing the healthy sexuality of students are examined. Then, individual sections explore the basis of the cultural and religious profile of Greek society, from which arises the necessity of teaching sexual education. The use of new technologies by the Greek educational system is another interesting component of this work, in order to explore the software available to young people to develop their sexual and emotional balance. Finally, we talk about the curricula of other countries and continents and how they manage the issue of sexuality and come up with interesting comparisons that lead to useful conclusions.

Method: The method used to develop this paper was the bibliographic research, which is a way of analysing the topic that seeks to answer questions without collecting research-empirical data, but through the critical analysis of other published works or theories.

Results: In order to have healthy sexual relations, the appropriate information is required. The Greek state should take sex education seriously, introducing sex education in schools at all levels of education. Information about sex education should be undertaken by responsible and properly trained people, so that they are able to create a quality, emotional and psychological level of teaching that will be used to create true relationships. Sex education programs should be regularly updated and completed on time.

Discussion: From the overall analysis and evaluation of the issue, a conclusion emerges that the efforts made by the Greek government agencies are insufficient. Therefore, there is a need to integrate an educational framework with an organised and defined sex education program.

Keywords: Sex education, Curriculum, Information Communication Technologies in Education, chronology, role of teachers, teaching scenarios. .

Περιεχόμενα

Περίληψη	ix
Abstract	xi
Συντομογραφίες	1
Πρόλογος	2
Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 2. Βασικές έννοιες.....	6
Κεφάλαιο 3. Νομοθετικό πλαίσιο.....	11
Κεφάλαιο 4. Ιστορική Αναδρομή	15
Κεφάλαιο 5. Ρόλος των εκπαιδευτικών	27
Κεφάλαιο 6. Ο Ρόλος των Γονέων-Κηδεμόνων	37
Κεφάλαιο 7. Ρόλος Μ.Μ.Ε.....	39
Κεφάλαιο 8. Ρόλος της κοινωνίας και των συνομηλίκων.....	40
Κεφάλαιο 10 . Αναγκαιότητα Σεξουαλικής Αγωγής	48
Κεφάλαιο 12. Αναλυτικά Προγράμματα Σεξουαλικής Αγωγής.....	59
Κεφάλαιο 13. Προτεινόμενα σενάρια Σεξουαλικής Αγωγής	72
Κεφάλαιο 14. Μελλοντικές ερευνητικές προτάσεις	78
Βιβλιογραφία	80

Συντομογραφίες

	Αγγλική ορολογία	Ελληνική ορολογία
ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	Sex education	Σεξουαλική Αγωγή
Π.Ο.Υ. / W.H.O.	World Health Organization	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
Σ.Μ.Ν.	Sexually Transmitted Diseases	Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα
Ο.ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ	Integrated Sex Education	Ολοκληρωμένη Σεξουαλική Αγωγή
Τ.Π.Ε./ I.C.T.	Information Communication Technologies	Τεχνολογίες των Πληροφοριών και της Επικοινωνίας
IPPF	International Planned Parenthood Federation	Διεθνής Ομοσπονδία Προγραμματισμένων Γονέων
UNFPA	United Nation Population Found	Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών για τον πληθυσμό
UNESCO	United Nation Educational Scientific and Cultural Organization	Εκπαιδευτική Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών
O.H.E.	United Nations	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
LFBTQ	Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Queen	Λεσβία, Ομοφυλόφιλος, Αμφιφυλόφιλος και Τρανς

Πρόλογος

Η σεξουαλικότητα του ατόμου συνιστά καθοριστική και θεμελιώδη αρχή της ανθρώπινης οντότητας, αλλά και θεμελιώδες δικαίωμα της ανθρώπινης ύπαρξης πράγμα που στις περισσότερες χώρες θεωρείται σεβαστό. Η σεξουαλική ταυτότητα του ανθρώπου συναποτελείται από τα βιολογικά, ψυχικά, κοινωνικά, ηθικά και συναισθηματικά χαρακτηριστικά του- γι' αυτό και αποτελεί φυσικά μια σύνθετη και πολυδιάστατη έννοια. Καθώς είναι τέτοια, όπως περιγράφηκε προηγουμένως, ακολουθεί το άτομο και αναπτύσσεται μαζί του ήδη από πολύ μικρή ηλικία, γι' αυτό και είναι αναγκαίο να καλύπτεται γνωστικά μέσω της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

Σήμερα γίνεται μια συντονισμένη προσπάθεια να εισαχθεί το μάθημα της Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης στα ελληνικά δημοτικά σχολεία, σε ηλικίες μαθητών και μαθητριών κατάλληλες ώστε να λάβουν τα πρώτα ερεθίσματα για μια υγιή ψυχική και σεξουαλική ανάπτυξη. Η σωστή βάση είναι κρίσιμο να οικοδομηθεί πάνω σε αξίες στέρεες, όπου το παιδί θα γνωρίσει καλύτερα και σε βάθος τόσο τον εαυτό του όσο και των άλλων σημαντικών προσώπων στη ζωή του. Ο βαθμός κατανόησης και ανάπτυξης όλων των διεργασιών φυσικά θα ποικίλει από άτομο σε άτομο αλλά ο παιδικός νους θα λάβει έστω μερικά ερεθίσματα ώστε να προετοιμαστεί σε ένα βαθμό για τις αλλαγές που θα συμβούν στο σώμα και στην ψυχολογία του κατά τη διάρκεια της εφηβείας.

Στο πρώτο μέρος της της παρούσας εργασίας γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση που αφορά τις προσπάθειες εισαγωγής της σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο δημοτικό σχολείο από το 1964 με την εισήγηση εισαγωγής της από τον Ε. Παπανούτσο έως σήμερα. Επιπλέον, αξιολογούνται τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, τα οποία αξιοποιούν τη γνωστική και την εμπειρική προσέγγιση, ώστε το παιδί να προσεγγίσει και να επεξεργαστεί τα ποικίλα πεδία της σεξουαλικότητάς του. Επιπρόσθετα, θα επικεντρωθούμε στα χαρακτηριστικά του σύγχρονου εκπαιδευτικού και τον καίριο ρόλο του στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οι όροι μάθηση, διδασκαλία, σχολείο δεν νοούνται χωρίς την παρουσία του εκπαιδευτικού. Η θέση του εκπαιδευτικού καθίσταται λοιπόν πολυσχιδής και πολυσύνθετη, καθώς αποτελείται από ένα πλέγμα διαφορετικών ρόλων που πρέπει να υπηρετήσει. Ο εκπαιδευτικός του 21ου αιώνα πρέπει να γνωρίζει τους υφιστάμενους αξιακούς προσανατολισμούς, να κατανοεί τους νέους και να είναι ικανός να διαχειριστεί τις προκλήσεις σε ένα παιδαγωγικό πλαίσιο. Τέλος, θα αναφερθούμε στην εισαγωγή του μαθήματος της Σεξουαλικής Αγωγής στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και στις δεξιότητες και τα προσόντα που πρέπει να αποκτήσουν οι εκπαιδευτικοί για τη διδασκαλία του. Η καλής ποιότητας εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να αισθάνονται καλά προετοιμασμένοι. Η παροχή κατάλληλου διδακτικού υλικού θα διευκολύνει τη δουλειά τους.

Φυσικά είναι αυτονόητο ότι οι εκπαιδευτικοί είναι αναγκαίο να άρουν τυχόν αναστολές ή φόβους τους στο προς εξέταση πεδίο, καθώς οι μαθητές και οι μαθήτριες έχουν ανάγκη από συναισθηματικά ώριμους και γνωστικά επαρκείς επαγγελματίες στην πορεία τους να ανακαλύψουν ολόκληρη τη θεματολογία του αντικειμένου. Γίνεται λοιπόν λόγος για τον πολυδιάστατο ρόλο που καλείται για ακόμη μια φορά να αναλάβει ο εκπαιδευτικός, ώστε να υπάρξει ταυτόχρονα διδάσκων, συντονιστής και κυρίως συνοδοιπόρος των μαθητών και των μαθητριών του. Είναι εύλογο να βιώνει συναισθήματα αδυναμίας ή αβεβαιότητας εξαιτίας της ελλιπούς προετοιμασίας και κατάρτισης, κι εδώ είναι που κρίνεται αναγκαία η αξία της πολλαπλής κι επιμέρους επιμόρφωσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια μελέτη υλοποίησης της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης πάνω στα προγράμματα σπουδών που υλοποιούνται σε ευρωπαϊκές χώρες και όχι μόνο. Δίνεται βάση στη δομή τους και τους παράγοντες που παρεμποδίζουν την πραγματοποίηση προγραμμάτων. Η κάθε χώρα σύμφωνα με τα κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά και οικονομικά χαρακτηριστικά προσαρμόζει τη σεξουαλική εκπαίδευση στα πρότυπα της με τελικό στόχο τη διασφάλιση μιας υγιούς σεξουαλικότητας στους νέους. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία της σεξουαλικής εκπαίδευσης ποικίλουν, και πέρα από την παραδοσιακή διδασκαλία σε πολλές χώρες εφαρμόζεται η ομότιμη διδασκαλία, οι ομαδικές συζητήσεις, η συνεισφορά των ΜΚΟ ή των νοσηλευτών. Η σύμπραξη πολλών διαφορετικών οργανισμών και ομάδων με σκοπό, την διδασκαλία της σεξουαλικότητας στους νέους έχει αποδείξει ότι επιφέρει θετικά αποτελέσματα.

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

Η σεξουαλικότητα είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανάπτυξης του ατόμου. Η σεξουαλική ταυτότητα και ποιότητα του ατόμου εξαρτάται από τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση που θα λάβει ήδη από την παιδική ηλικία. Τις αξίες που θα συνθέσουν αυτήν την ταυτότητα καλλιεργούν η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνία και γενικότερα οι φορείς κοινωνικοποίησης. Η σεξουαλικότητα ως αναπόσπαστο κομμάτι της ανάπτυξης του ατόμου σχετίζεται με ποικίλους επιμέρους τομείς ανάπτυξής του όπως την κατανόηση της ανατομίας του σώματος, την αποδοχή της εικόνας του σώματος, τις σχέσεις του ατόμου με το αντίθετο φύλο αλλά και τον ρόλο του στην κοινωνία. Λόγω αυτής της συνθετότητας και της πολυπλοκότητάς της η έννοια της σεξουαλικότητας αποκτά εξαιρετικής σημασίας έννοια που παραπέμπει στην αναγκαιότητα της σεξουαλικής υγείας του ατόμου.

Σκοπός της σεξουαλικής αγωγής είναι η προαγωγή της ισορροπημένης σεξουαλικής υγείας του ατόμου. Κρίσιμος εδώ είναι ο ρόλος του σχολείου και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με κύριο στόχο την καλλιέργεια γνωστικών ικανοτήτων και την προώθηση αξιών που διαμορφώνουν τη σεξουαλική υγεία κι ευεξία των μαθητριών και μαθητών. Από την παραπάνω συνθήκη προκύπτει ότι τα προγράμματα σεξουαλικής αγωγής στοχεύουν στη διαμόρφωση σεξουαλικά μορφωμένων ατόμων, δηλαδή, σεξουαλικά υγιών και γνωστικά ενημερωμένων όντων (Herdt & Howe, 2007).

Δίχως αμφιβολία η σεξουαλική υγεία και η σεξουαλική συμπεριφορά του ατόμου επηρεάζει άμεσα τη στάση του απέναντι τόσο στον εαυτό του αλλά και τους άλλους, καθώς επίσης και τις επιλογές του. Από αυτήν την παρατήρηση γίνεται κατανοητό το γεγονός ότι η άγνοια γύρω από τη σεξουαλικότητα αποτελεί σοβαρό κώλυμα στη διαμόρφωση της υγιούς σεξουαλικής ταυτότητας.

Προς αυτήν την κατεύθυνση και προς αποφυγή τέτοιων συνθηκών που βλάπτουν τόσο το άτομο όσο και την κοινωνία του, πρέπει να δοθεί έμφαση στην αναδιαμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με βασικό άξονα αυτόν της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Η οργανωμένη και ουσιαστική ένταξη της σεξουαλικής αγωγής στο ελληνικό σχολείο θα συμβάλει στην υγιή ανάπτυξη των αξιών του αυτοσεβασμού και της αποδοχής του άλλου, αλλά και του χαρακτήρα των μαθητών και μαθητριών. Η γόνιμη συζήτηση και ο εποικοδομητικός διάλογος θεμάτων περί της σεξουαλικότητας υπό την κατάλληλη και σωστή καθοδήγηση ενημερωμένων και ευαισθητοποιημένων επιστημόνων παρέχει στους μαθητές και τις μαθήτριες ένα ασφαλές κλίμα όπου θα εκφράζουν τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες τους και θα λαμβάνουν ορθή καθοδήγηση. Γενικά, η κατάρτιση, προώθηση και η εισαγωγή προγραμμάτων Σεξουαλικής Αγωγής και διαπαιδαγώγησης, ιδίως όταν πραγματοποιηθεί πριν το νέο άτομο γίνει σεξουαλικά ενεργό

μπορεί να επηρεάσει θετικά την σεξουαλική του υγεία και να του δώσει ώθηση για υπεύθυνες επιλογές στο μέλλον.

Κρίσιμος φυσικά και αιτούμενος αναδιαμόρφωσης και προσαρμογής είναι ο ρόλος τους εκπαιδευτικού στη σύγχρονη εκπαιδευτική και κοινωνική πραγματικότητα. Τη στιγμή που οι νέοι βομβαρδίζονται καθημερινά από πληροφορίες αμφίβολης προέλευσης ή εγκυρότητας γύρω από τα σεξουαλικά πρότυπα, ο εκπαιδευτικός οφείλει να είναι προετοιμασμένος και καταρτισμένος κατάλληλα ώστε να γίνει ο συνοδοιπόρος των μαθητών και των μαθητριών του στη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Σαφώς, ο τομέας συζήτησης γύρω από την σεξουαλικότητα αγγίζει ένα ευαίσθητο θέμα γι' αυτό και χρήζει προσοχής, ώστε οι μαθητές να εμπιστευτούν τους προβληματισμούς τους και να εκφράσουν χωρίς ταμπού τις σκέψεις και τις αντιλήψεις τους.

Πρωταρχικής σημασίας εδώ είναι οι απόψεις των ίδιων των υποψηφίων διδασκόντων επί του θέματος της Σεξουαλικής Αγωγής. Όπως μαρτυρούν πάντοτε σχετικές έρευνες η ελλιπής προετοιμασία και κατάρτιση των εκπαιδευτικών αφήνει μετέωρη κάθε προσπάθεια για αλλαγή κι εφαρμογή προγραμμάτων στην εκπαιδευτική κοινότητα. Κυρίως στην ελληνική πραγματικότητα, όπου στο πρόσφατο παρελθόν – ίσως κι ακόμα- συζητήσεις στο εν λόγω πεδίο αποτελούσαν ταμπού.

Κεφάλαιο 2. Βασικές έννοιες

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρατεθούν οι βασικοί ορισμοί των διαφόρων εννοιών που σχετίζονται με τη Σεξουαλική Αγωγή, εν προκειμένω να κατανοηθεί καλύτερα το γενικότερο πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και μαθητριών.

Οι ορισμοί των βασικών αυτών εννοιών είναι:

1. Σεξουαλικότητα (Sexuality)

Η σεξουαλικότητα είναι αναπόσπαστο κομμάτι ενός ανθρώπου η οποία ξεκινά από την γέννηση και προχωρά έως την προχωρημένη ηλικία (Γκούβρα, Κυρίδης, Μαυρικάκη, 2005). Αποτελεί πυρηνική παράμετρο της ανθρώπινης προσωπικότητας και ύπαρξης (WHO & BZgA, 2010). Όπως αναφέρει ο Ασκητής (1995), η ανακάλυψη της σεξουαλικότητας ενός ατόμου γίνεται ενστικτωδώς. Ωστόσο, στην ευρεία της έννοια, «η σεξουαλικότητα αποτελεί φυσικό μέρος της ανθρώπινης ανάπτυξης, συναντάται μέσα σε κάθε φάση της ζωής του ατόμου και περιλαμβάνει κοινωνικές, σωματικές και ψυχολογικές συνιστώσες»(WHO, 2010).

Η σεξουαλικότητα θεωρείται ως ένα ουσιαστικό στοιχείο της αυτοαντίληψης και έκφρασης του ατόμου ως ανθρώπινο ον. Ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας, τόσο με βάση το βιολογικό όσο και αναφορικά με το κοινωνικό μας φύλο, καθώς και η σωματική δραστηριότητα μεταξύ μας, η οποία περιλαμβάνει μέρη του σώματός μας, κυρίως τα γεννητικά όργανα, είτε για αναπαραγωγικούς σκοπούς είτε για ευχαρίστηση ή και για τα δύο, αποτελούν μέρος της σεξουαλικότητάς μας. Παρ' όλ' αυτά, η εκδήλωση μιας οποιασδήποτε σεξουαλικής συμπεριφοράς δεν είναι αναγκαίος και υποδηλωτικός παράγοντας της σεξουαλικότητας. «Η σεξουαλικότητα παραμένει ένα ουσιαστικό κομμάτι του εαυτού μας, είτε έχουμε σεξουαλική δραστηριότητα οποιουδήποτε είδους είτε όχι, ακόμη κι αν χάσουμε την αίσθηση των γεννητικών οργάνων εξαιτίας κάποιου τραυματισμού» (Rathus, et al., 2002).

Ο πλήρης ορισμός της «Σεξουαλικότητας» έχει δοθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.) και αυτός είναι ο εξής: «**Η σεξουαλικότητα** είναι μια κεντρική πτυχή σε όλη τη διάρκεια ζωής του ανθρώπου και περιλαμβάνει το βιολογικό φύλο, το κοινωνικό φύλο (ταυτότητες και ρόλους), τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τον ερωτισμό, την ευχαρίστηση, την οικειότητα και την αναπαραγωγή. Η σεξουαλικότητα εκφράζεται και βιώνεται με σκέψεις, επιθυμίες, φαντασιώσεις, πεποιθήσεις, αξίες, στάσεις ζωής, πρακτικές, δραστηριότητες, σχέσεις και ρόλους. Αν και η σεξουαλικότητα περιλαμβάνει όλες αυτές τις διαστάσεις, δεν σημαίνει ότι όλες αυτές εκφράζονται ή βιώνονται. Η σεξουαλικότητα επηρεάζεται από την αλληλεπίδραση βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών, οικονομικών, ηθικών, νομικών, ιστορικών, θρησκευτικών και πνευματικών παραγόντων»(WHO & BZgA, 2010).

Σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα (WHO, 2010), η σεξουαλικότητα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο επηρεάζοντας την προσωπικότητα και τις συμπεριφορές των ατόμων: επηρεάζει περαιτέρω τον τρόπο με τον οποίο ο καθένας βλέπει τον εαυτό του, τον τρόπο που βλέπει τους άλλους, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα συσχετίζονται μεταξύ τους.

Οι παράγοντες, οι οποίοι απαρτίζουν την σεξουαλικότητα είναι οι εξής:

- ↳ Ταυτότητα φύλου (gender identity)
- ↳ Σεξουαλικός προσανατολισμός¹ (sexual orientation)
- ↳ Σεξουαλική συμπεριφορά² (sexual behavior)
- ↳ Σεξουαλική ταυτότητα³ (sexual identity)

Συνοψίζοντας, ο πλήρης ορισμός του Π.Ο.Υ., φαίνεται να διαφωτίζει αρκετά κεντρικά σημεία της σημασίας τη σεξουαλικότητας στον άνθρωπο. Συνεπώς, η Σεξουαλικότητα:

- ❖ δεν περιορίζεται μόνο σε συγκριμένες ηλικιακές ομάδες.
- ❖ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κοινωνικό φύλο.
- ❖ περιλαμβάνει διάφορους σεξουαλικούς προσανατολισμούς.
- ❖ είναι πολύ ευρύτερη έννοια από την αναπαραγωγή.
- ❖ περιλαμβάνει κάτι περισσότερο από απλά στοιχεία συμπεριφοράς, για αυτόν τον λόγο μπορεί να ποικίλει αρκετά ανάλογα με τις περιπτώσεις (καλύπτει ένα πολύ πιο ευρύτερο πλαίσιο από αυτό για την «εκπαίδευση για τη σεξουαλική συμπεριφορά»).

Επομένως, η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΉ ΑΓΩΓΉ θα πρέπει να καλύπτει μία μεγαλύτερη και πολύ πιο διαφορετική περιοχή από αυτή που αναφέρεται μόνο στην εκπαίδευση για τη σεξουαλική συμπεριφορά(WHO, 2010).

2. Σεξουαλικός Προσανατολισμός (Sexual Orientation)

Η Αμερικάνικη Ομοσπονδία Ψυχολογίας (2013), αναφέρει ότι ο **Σεξουαλικός Προσανατολισμός** είναι ένα διαρκές πρότυπο ρομαντικής ή σεξουαλικής έλξης (ή και τα δύο) μεταξύ των ατόμων διαφορετικού ή ίδιου φύλου. Αυτά τα θέλητρα εντάσσονται γενικά στα πλαίσια της ετεροφυλίας, της ομοφυλοφιλίας, της αμφιφυλοφιλίας και της ασεξουαλικότητας (έλλειψη σεξουαλικής έλξης). Ο σεξουαλικός προσανατολισμός προκαλείται από μια πολύπλοκη αλληλεπίδραση ορμονικών, γενετικών και περιβαλλοντικών επιρροών.

¹ έννοια που ο ορισμός και η σημασία της επεξηγούνται παρακάτω

² έννοια που ο ορισμός και η σημασία της επεξηγούνται παρακάτω

³ έννοια που ο ορισμός και η σημασία της επεξηγούνται παρακάτω

Γενικότερα, οι περισσότεροι ορισμοί για τον σεξουαλικό προσανατολισμό περιλαμβάνουν μια ψυχολογική συνιστώσα (π.χ. ερωτικές επιθυμίες ενός ατόμου) ή μια συνιστώσα συμπεριφοράς (π.χ. φύλο του σεξουαλικού συντρόφου του ατόμου). Επιπλέον, ο σεξουαλικός προσανατολισμός ως έννοια περιλαμβάνει σχέσεις με άλλους και δεν μπορεί να ταυτίζεται με την έννοια της σεξουαλικής ταυτότητας, η οποία σχετίζεται με εκείνη του εαυτού.

Σύμφωνα με τους Wolff, Wells, Ventura-DiPersia, Renson, & Grov (2017), σεξουαλικός προσανατολισμός ενός ατόμου είναι ο ερωτισμός και η συναισθηματική πρόσδεση σε σχέση με το φύλο και την κοινωνική ταυτότητα του συντρόφου, που προτιμά κατά τη σεξουαλική δραστηριότητα.

Τέλος, σύμφωνα με διάφορους ψυχολόγους Greene & Herek (1994), Tasker & Patterson (2007) ο σεξουαλικός προσανατολισμός αναφέρεται στην επιλογή ενός ατόμου να επιλέγει ερωτικούς συντρόφους, οι οποίοι μπορεί να είναι ομοφυλόφιλοι, ετεροφυλόφιλοι ή αμφιφυλόφιλοι.

3. Σεξουαλική Συμπεριφορά (Sexual Behavior)

Η **Σεξουαλική Συμπεριφορά** αποτελεί το σύνολο των δραστηριοτήτων που εκφράζουν τη σεξουαλικότητά μας. Η σεξουαλική συμπεριφορά του ατόμου είναι μια ακόμη εκδήλωση της κοινωνικής ζωής και επηρεάζεται ταυτόχρονα από το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο εκδηλώνεται. Μέσα σε κάθε κοινωνικό σύνολο υπάρχει μια ποικιλία προσωπικών, κοινωνικών και ηθικών πεποιθήσεων, αξιών και αρχών που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα. Με άλλα λόγια, κοινωνικοπολιτικοί μηχανισμοί επηρεάζουν και καθορίζουν τη σεξουαλική μας ζωή, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο του ζευγαριού, της οικογένειας, του σχολείου, της κοινωνίας μας (Tremblay, 1998).

Σύμφωνα με τον Διεθνή Αμερικανικό Οργανισμό Υγείας (ΠΑΗΟ) και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO), ο όρος της σεξουαλικής συμπεριφοράς δείχνει την επιδίωξη ικανοποίησης και απόλαυσης του ατόμου. Η υπεύθυνη σεξουαλική συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από αμοιβαιότητα, αυτονομία, προστασία, επιδίωξη ικανοποίησης και απόλαυσης από τους συμμετέχοντες (Pan American Health Organization & World Health Organization, 2000).

Ο Lauman, Gagnon, Michael & Michaels (1994), ορίζουν τη σεξουαλική συμπεριφορά ως οποιαδήποτε δραστηριότητα με άλλο άτομο, η οποία περιλαμβάνει επαφή με τα γεννητικά όργανα, σεξουαλικό ενθουσιασμό ή διέγερση⁴.

⁴ δηλαδή, το αίσθημα αληθινής ικανοποίησης ακόμα και αν δεν πραγματοποιήθηκε σεξουαλική επαφή ή οργασμός.

4. Σεξουαλική Υγεία (Sexual Health)

Η σεξουαλική υγεία έχει μεγάλη σημασία για την συναισθηματική, φυσική υγεία και ευημερία του κάθε ατόμου, των ερωτικών συντρόφων, των οικογενειών, αλλά και για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των διάφορων κοινοτήτων και χωρών (WHO, 2010). Η σεξουαλική υγεία αποτελεί μία από τις πέντε βασικές πτυχές της παγκόσμιας στρατηγικής για την αναπαραγωγική υγεία, που εγκρίθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας το 2004 (WHO, 2004).

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η κατανόηση του όρου «Σεξουαλική Υγεία» αναπτύχθηκε με ενδιαφέροντες τρόπους, επηρεαζόμενη από ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα, με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν διάφοροι ορισμοί για αυτή την έννοια και να μην υπάρχει κανένας κοινά αποδεκτός ορισμός από όλους (Κέντρο Σεξουαλικής και Αναπαραγωγικής Υγείας, 2014). Τη δυσκολία για την υιοθέτηση ενός κοινά αποδεκτού ορισμού αναφορικά με τη σεξουαλική υγεία επισήμανε το 1986 και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO, 2010). Στη συνέχεια, θα δούμε τον ορισμό που έχει επικρατήσει τα τελευταία χρόνια και έχει δοθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π. Ο. Υ., 2006).

Τον Ιανουάριο του 2002, ο Π.Ο.Υ. πραγματοποίησε το συνέδριο «Προκλήσεις στη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία: Τεχνική διαβούλευση σχετικά με τη σεξουαλική υγεία», όπου και επαναδιατύπωσε τον ορισμό. Σύμφωνα με τον τελευταίο ορισμό του Π.Ο.Υ., «**η σεξουαλική υγεία** είναι μία κατάσταση σωματικής, συναισθηματικής, πνευματικής και κοινωνικής ευεξίας που συνδέεται με τη σεξουαλικότητα και δεν είναι απλά η απουσία νόσου, δυσλειτουργίας ή αναπηρίας. Η σεξουαλική υγεία απαιτεί μία θετική και με σεβασμό προσέγγιση της σεξουαλικότητας και των σεξουαλικών σχέσεων, καθώς επίσης τη δυνατότητα να έχει κάθε άτομο απολαυστικές και ασφαλείς σεξουαλικές εμπειρίες, ελεύθερες από εξαναγκασμό, διακρίσεις ή βία. Για να αποκτηθεί και να διατηρηθεί η σεξουαλική υγεία, θα πρέπει να γίνονται σεβαστά και να προστατεύονται τα σεξουαλικά δικαιώματα όλων των ανθρώπων» (WHO, 2006). Ο ορισμός αυτός, υπογραμμίζει την ανάγκη για μια θετική ολιστική προσέγγιση και για πρώτη φορά αναφέρει τα σεξουαλικά δικαιώματα στη σεξουαλική υγεία (WHO & BZgA, 2010).

5. Σεξουαλική Αγωγή (Sex Education/ Sexuality Education)

Σύμφωνα με τον WHO & BZgA (2010), **Σεξουαλική Αγωγή** είναι η διαδικασία μάθησης για τις γνωστικές, συναισθηματικές, κοινωνικές, διαλογικές και σωματικές πτυχές της σεξουαλικότητας. Η Σεξουαλική Αγωγή ξεκινά από την παιδική ηλικία και εξελίσσεται μέσω της εφηβείας και της ενηλικίωσης. Ιδιαίτερα, στα παιδιά και τους νέους στοχεύει στην προστασία και την υποστήριξη της σεξουαλικής ανάπτυξης, ενώ σταδιακά τους εξοπλίζει με πληροφορίες, δεξιότητες και θετικές αξίες, ώστε να μπορέσουν να χαρούν τη

σεξουαλικότητα τους. Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι όλα τα παιδιά και οι νέοι έχουν το δικαίωμα πρόσβασης στη Σεξουαλική Αγωγή , κατάλληλη για την ηλικία τους.

Επίσης, σύμφωνα με την International Planned Parenthood Federation (IPPF, 2010) η Σεξουαλική Αγωγή ορίζεται ως μια σχετική προσέγγιση κατάλληλη ηλικιακά και πολιτισμικά, η οποία προσφέρει επιστημονικά ακριβείς και ρεαλιστικές πληροφορίες, καθώς αναφέρεται σε κάθε φύλο, τις ερωτικές και σεξουαλικές του σχέσεις. Με άλλα λόγια, η Σεξουαλική Αγωγή παρέχει ευκαιρίες για εξέταση προσωπικών αξιών και συμπεριφορών, καθώς και για τη δημιουργία δεξιοτήτων λήψης αποφάσεων, επικοινωνίας και μείωσης των κινδύνων σχετικά με τις διάφορες πτυχές της σεξουαλικότητας.

Τέλος, η UNESCO (2018) αναφέρει ότι η Σεξουαλική Αγωγή επιδιώκει να εξοπλίσει τους νέους με τις γνώσεις, τις δεξιότητες, τις στάσεις και τις αξίες που χρειάζονται, για να προσδιορίσουν και να απολαύσουν τη σεξουαλικότητά τους. Αντιμετωπίζει ολιστικά τη σεξουαλικότητα, στο πλαίσιο της συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Αναγνωρίζει ότι οι πληροφορίες από μόνες τους δεν αρκούν, για αυτό και τα παιδιά-νέοι/ες πρέπει να έχουν την ευκαιρία να αποκτήσουν βασικές δεξιότητες ζωής και να αναπτύξουν θετικές εντυπώσεις και αξίες.

Κεφάλαιο 3. Νομοθετικό πλαίσιο

Τα σεξουαλικά δικαιώματα των νέων ανθρώπων -Το δικαίωμα στην σεξουαλικότητα
Το δικαίωμα στην σεξουαλικότητα είναι λογικό και επιβαλλόμενο και στα δύο φύλα. Το σώμα ορίζεται στην αυτοδιάθεση και διαχείριση του κάθε ανθρώπου, και πρέπει να γίνει κατανοητό σε όλους. Κανείς και τίποτα δεν πρέπει να αναγκάζει τον άνθρωπο να κάνει πράγματα στα οποία δεν είναι σύμφωνος. Για αυτόν τον σκοπό υπάρχουν διάφορες οργανώσεις σε διεθνές επίπεδο που ασχολούνται με την ενημέρωση του κοινού και την καθιέρωση των σεξουαλικών δικαιωμάτων. Μία τέτοια οργάνωση είναι η Διεθνής Ομοσπονδία Οικογενειακού Προγραμματισμού (Δ.Ο.Ο.Π./ International Planned Parenthood Federation – IPPF), όπου βασιζόμενη στα ανθρώπινα δικαιώματα διατύπωσαν τον χάρτη των σεξουαλικών δικαιωμάτων. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ) αναγνώρισε αυτόν τον χάρτη το 1995. Τα σεξουαλικά δικαιώματα είναι δώδεκα και είναι μια κατηγορία των ανθρώπινων δικαιωμάτων (Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναπαραγωγική και Σεξουαλική Υγεία 2008-2012).

Σύμφωνα λοιπόν με αυτόν τον χάρτη τα δώδεκα σεξουαλικά δικαιώματα είναι τα παρακάτω: Το δικαίωμα στη ζωή, συγκεκριμένα καμία γυναίκα ενήλικη ή ανήλικη δεν πρέπει να θέτει τον εαυτό της σε κίνδυνο εξαιτίας μιας εγκυμοσύνης, το δικαίωμα στην ασφάλεια και στην ελευθερία. Κανένα άτομο δεν πρέπει να υποστεί ακρωτηριασμό των γεννητικών οργάνων (κυρίως γυναίκες της Ανατολής), αναγκαστική εγκυμοσύνη ή άμβλωση ή στείρωση, το δικαίωμα στην ισότητα και στην καταγγελία κάθε μορφής διάκρισης το οποίο έχει να κάνει σε ό,τι αφορά την σεξουαλική και αναπαραγωγική ζωή ενός ανθρώπου. Συνάμα υπάρχει το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή. Η εχεμύθεια και η εμπιστευτικότητα όλων των υπηρεσιών αναπαραγωγικής διαδικασίας και υγείας, και στην ανεξαρτησία των γυναικών να επιλέξουν τις αναπαραγωγικές επιλογές.

Το πέμπτο δικαίωμα βασίζεται στην ελευθερία της σκέψης. Ο κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να σκέφτεται και να πράττει όπως επιθυμεί σε σχέση με την σεξουαλική και αναπαραγωγική ιατρική φροντίδα, χωρίς να ορίζεται από έθιμα, θρησκείες και πολιτισμούς, ενώ το έβδομο δικαίωμα αφορά την πληροφόρηση και την εκπαίδευση σε σχέση με την σεξουαλική και την αναπαραγωγική υγεία. Θα πρέπει όλα τα άτομα να έχουν μια ευρεία ενημέρωση σε ό,τι αφορά την γονιμότητα και να μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα και ενημερωμένα. Συνεχίζοντας έχει κατοχυρωθεί το δικαίωμα επιλογής γάμου ή όχι και τη δημιουργία προγραμματισμένης οικογένειας, το δικαίωμα της απόφασης εάν και πότε μπορεί κάποιος να αποκτήσει παιδιά και το δικαίωμα στη φροντίδα και στην προστασία της υγείας. Καλύτερη ιατρική περίθαλψη και αποκοπή από εθιμοτυπικά που αποδεικνύονται βλαβερά για την υγεία.

Τέλος ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κατοχύρωσε το ανθρώπινο δικαίωμα στα

οφέλη της επιστημονικής ανάπτυξης. Τα άτομα είναι σε θέση να έχουν πλήρη πρόσβαση σε τεχνολογίες που αφορούν την αναπαραγωγική υγεία, οι οποίες παρέχουν ασφάλεια και είναι κοινωνικά αποδεκτές, το δικαίωμα στην ελευθερία συνάθροισης και πολιτικής συμμετοχής. Το οποίο δίνει το δικαίωμα σε κάθε πολίτη να ασκεί πίεση σε κυβερνήσεις και πολιτικούς φορείς για την προτεραιότητα στην σεξουαλική υγεία και αναπαραγωγή και το δικαίωμα να είναι τα άτομα απαλλαγμένα από βασανιστήρια και κακοποιήσεις. Περιλαμβάνει τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων όλων των ηλικιών να είναι προστατευμένοι από οποιαδήποτε μορφή βίας, την σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση (Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναπαραγωγική και Σεξουαλική Υγεία 2008-2012) (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, 1995).

Σεξουαλικά Δικαιώματα των Παιδιών/Νέων (Sexual Rights)

Είναι γενικά αποδεκτό το γεγονός ότι η σεξουαλική υγεία για να επιτευχθεί και να διατηρηθεί θα πρέπει να υπάρχει σεβασμός και προστασία σε ορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα. Ειδικά για τα παιδιά που αποτελούν κοινωνική ομάδα ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα, η γνώση των σεξουαλικών τους δικαιωμάτων για την προστασία τους καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους κρίνεται αναγκαία.

Τα σεξουαλικά δικαιώματα περιλαμβάνουν κάποια ανθρώπινα δικαιώματα που είναι ήδη αναγνωρισμένα (WHO, 2010). Σύμφωνα με τον χάρτη των Σεξουαλικών και Αναπαραγωγικών Δικαιωμάτων της Διεθνούς Ομοσπονδίας Οικογενειακού Προγραμματισμού (ΔΟΟΠ/IPPF, 1994), αυτά τα δικαιώματα είναι:

1. Το δικαίωμα στη ζωή.
2. Το δικαίωμα στην ελευθερία και ασφάλεια του ατόμου.
3. Το δικαίωμα στην ισότητα και τη μη διάκριση.
4. Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή.
5. Το δικαίωμα στην ελευθερία της γνώμης και της έκφρασης.
6. Το δικαίωμα δημιουργίας γάμου και δημιουργίας οικογένειας.
7. Το δικαίωμα απόφασης εάν ή πότε θα αποκτήσει παιδιά.
8. Το δικαίωμα να είσαι απαλλαγμένος από βασανιστήρια, από σκληρή/απάνθρωπη/εξευτελεστική τιμωρία ή μεταχείριση. Δηλαδή, το δικαίωμα ο καθένας να είναι προστατευμένος από τη βία, τη σεξουαλική εκμετάλλευση και τη κακοποίηση.
9. Το δικαίωμα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας (συμπεριλαμβάνεται και η σεξουαλική) και κοινωνικής ασφάλισης.
10. Το δικαίωμα προσωπικής απόφασης σε σχέση με την απόκτηση ή όχι παιδιών και τον αριθμό τους.

11. Τα δικαιώματα της ενημέρωσης και της εκπαίδευσης σε σχέση με τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία και την πρόσβαση σε ολοκληρωμένη πληροφόρηση σε αυτά.
12. Το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής όταν συμβαίνουν παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Με βάση την προσέγγιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η Σεξουαλική Αγωγή προωθεί και υποστηρίζει την υπεράσπιση των καθολικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων – συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των παιδιών και των νέων (UNESCO, 2018). Η παροχή ισότιμης πρόσβασης στην Σεξουαλική Αγωγή στους νέους/νέες προϋποθέτει το δικαίωμα τους για το υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας καθώς επίσης και το δικαίωμα τους να έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες που χρειάζονται προκειμένου να αυτοεξυπηρετούνται αποτελεσματικά.

Η εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη σεξουαλική υγεία και στη σεξουαλικότητα αποτελούν σεξουαλικά δικαιώματα. Τα σεξουαλικά δικαιώματα προστατεύουν τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων να εκφράζουν και να εκπληρώνουν τη σεξουαλικότητά τους, ενώ παράλληλα απολαμβάνουν τη σεξουαλική τους υγεία, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τα δικαιώματα και των άλλων συνάνθρωπων τους (WHO, 2015).

Για το μέγιστο επιθυμητό αποτέλεσμα θα πρέπει οι διεθνείς στόχοι για τα ανθρώπινα δικαιώματα να συγχωνευτούν και να προσαρμοστούν σε εθνικό επίπεδο. Στο επίπεδο αυτό, οι σχετικοί νόμοι για την αναπαραγωγική και σεξουαλική υγεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη προώθηση συγκεκριμένων πολιτικών (WHO, 2010).

Τέλος να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια δίνεται σημασία όλο και περισσότερο στη προστασία και στη προώθηση των δικαιωμάτων που σχετίζονται με τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία. Δυστυχώς όμως, οι διακρίσεις, το στίγμα και άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξακολουθούν να είναι συνηθισμένες και να επηρεάζουν σημαντικά τη σεξουαλική υγεία των ατόμων. Όσον αφορά στη σεξουαλικότητα και στη σεξουαλική υγεία, το στίγμα και οι διακρίσεις συνήθως απευθύνονται σε άτομα που είναι σεξουαλικά ενεργά εκτός της συζυγικής σχέσης, στις γυναίκες που είναι έγκυες και άγαμες, στα ομοφυλόφιλα και αμφιφυλόφιλα άτομα, καθώς και σε άτομα με ΣΜΝ ή με HIV (WHO, 2010).

Οικογενειακός Προγραμματισμός στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ο οικογενειακός προγραμματισμός κατατάσσεται στις υπηρεσίες της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας η οποία επιβάλλεται να παρέχεται από το Εθνικό Σύστημα Υγείας (Ε.Σ.Υ). Βέβαια η οργάνωση και η λειτουργία των κέντρων οικογενειακού προγραμματισμού που εντάσσονται στο Ε.Σ.Υ. είναι σε πολύ πρώιμο στάδιο ανάπτυξης και τις περισσότερες φορές υπολειτουργούν. Σήμερα τα κέντρα που λειτουργούν έχουν ως

στόχο τους να συμβουλέψουν το κοινό, σε θέματα αντισύλληψης, οικογενειακών ζητημάτων, τοκετών, εγκυμοσύνων και αμβλώσεων ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία. Οικογένειες αλλά και άτομα μεμονωμένα μπορούν να επισκέπτονται αυτά τα κέντρα ώστε να τους παρέχεται η ιδανικότερη λύση σε προβληματισμούς που αντιμετωπίζουν.

Τμήματα οικογενειακού προγραμματισμού που δραστηριοποιούνται σε νοσοκομεία της χώρας είναι τα εξής: Το τμήμα Οικογενειακού Προγραμματισμού στην Α΄ Μαιευτική-Γυναικολογική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών- Νοσοκομείο «Αλεξάνδρα», το τμήμα Οικογενειακού Προγραμματισμού στην Β΄ Μαιευτική- Γυναικολογική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών- Νοσοκομείο «Αρεταίειο» και το τμήμα Οικογενειακού Προγραμματισμού στην Γ΄ Μαιευτική- Γυναικολογική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών- Νοσοκομείο «Αττικό». Επιπλέον, στον χώρο δραστηριοποιούνται και οι κάτωθι επιστημονικές εταιρείες και σωματεία: Η Ελληνική Εταιρεία Οικογενειακού Προγραμματισμού, η Ελληνική Εταιρεία Παιδικής και Εφηβικής Γυναικολογίας, το «Κέντρο Σεξουαλικής και Αναπαραγωγικής Υγείας (ΚΕ.ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΉ ΑΓΩΓΉ Υ.)» Του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και η Μη-Κυβερνητική Οργάνωση «Πρωτοβουλία Γυναίκα και Υγεία».

Κεφάλαιο 4. Ιστορική Αναδρομή

Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα και η διάκριση των δύο φύλων στην εκπαίδευση

Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται μέσα από μια εκτενή και πολύπλευρη διάσταση όλες εκείνες οι προσπάθειες για την ένταξη της Σεξουαλικής Αγωγής ως σχολικό μάθημα. Η ιστορική αναδρομή ξεκινά με την διεκδίκηση των γυναικών για την συμμετοχή τους στην εκπαίδευση, κάτι που δείχνει και τη θέση των γυναικών αιώνες πριν. Συνεχίζουμε, με αναφορά στα πρώτα μαθήματα ανατομίας του ανθρωπίνου σώματος ως μια προσπάθεια ένταξης της σεξουαλικότητας στο σχολείο και φτάνουμε στο σημερινό σχολείο και της παροχή πιο ουσιαστικής Σεξουαλικής Αγωγής σε παιδιά και εφήβους.

Αρχικά, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στο εκπαιδευτικό σύστημα του Σύγχρονου κράτους της Ελλάδας, διερευνώντας πόσο προοδευτικό ή όχι ήτανε και πόσο τόνιζε τις έμφυλες διακρίσεις. Η γυναίκα βρισκότανε διαχρονικά σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με τον άνδρα, γεγονός που διατείνεται και από δύο επιφανείς φιλοσόφους, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, οι οποίοι είχαν την άποψη, ότι «η γυναίκα είναι ένας ατελής άνδρας». Η έκφραση της έκφρασης αυτής δηλαδή της γυναίκας ως «ατελή άνδρα» είχε αντίκτυπο στο πεδίο της ψυχολογίας και της εκπαίδευσης. Έφερε ως αποτέλεσμα την κινητοποίηση των γυναικών, μέσα από τη συγκρότηση γυναικείων οργανώσεων και τη διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων με των ανδρών (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 1999).

Η πρόθεση για παροχή εκπαίδευσης στο γυναικείο φύλο κατά την διάρκεια της Επανάστασης δείχνει προοδευτική Η διακήρυξη της Γερουσίας της Πελοποννήσου (1822) αναφέρει πως το αγαθό της παιδείας είναι αυτό που κάνει την πολιτισμένη Ευρώπη να ξεχωρίζει και συμβουλεύει τους γονείς να μεριμνήσουν για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Το ελληνικό κράτος ιδρύεται το 1830 και 4 χρόνια αργότερα ιδρύει το πρώτο Διδασκαλείο ή Διδασκαλοδιδα-κτήριο στο Ναύπλιο (πρωτεύουσα του κράτους).

Το 1827 η συμμετοχή στην παιδεία είναι πλέον επίσημα επίσημα δικαίωμα των παιδιών και λίγα χρόνια μετά, το 1834 αγόρια και κορίτσια υποχρεούνται να λάβουν έστω τη δημοτική εκπαίδευση. Οι καταγραφές δείχνουν ότι υπήρχε μία έκδηλη ανισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Αυτό διαφαίνεται έντονα από το διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 στις 12 Ιανουαρίου 1837 «περί του διοργανισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων», καθώς ανέφερε μόνο τους «παιδάς», δηλαδή τα αγόρια αποκλείοντας με τον τρόπο αυτά το θηλυκό φύλο τόσο από τη Μέση όσο και από την Ανώτατη Εκπαίδευση.

Όσες μαθήτριες συνέχιζαν τις σπουδές τους μετά το δημοτικό μπορούσαν να φοιτήσουν μόνο στα «ιδιωτικά Ανώτερα Παρθεναγωγεία», τα οποία παρείχαν εκπαίδευση μόνο στα κορίτσια που προέρχονταν από ευκατάστατες οικογένειες και επιθυμήσουν να γίνουν δασκάλες. Όσο και αν φαίνεται περίεργο, μέχρι το 1917 δεν υπήρξε κανένα Γυμνάσιο Θηλέων.

Σύμφωνα με τον Νόμο του 1895 «περί στοιχειώδους η δημοτικής εκπαιδεύσεως», κάθε Δημοτικό Σχολείο Θηλέων, απαιτείται να διδάσκεται «η ραπτική, η ποικιλτική [κέντημα], η πλεκτική, η τέχνη του παρασκευάζειν εδέσματα, και της οικιακής οικονομίας και τάξεως αί στοιχειώδεις γνώσεις». Η εκπαίδευσή τους ήταν σε πλήρη εξάρτηση από τη διάκριση του φύλου τους και στο ρόλο που απέδιδαν σε αυτό (Μπακαλάκη, Ελεγκίτου, 1987).

Το δημοτικό φαινόταν περισσότερο προνόμιο για τα κορίτσια παρά δικαίωμα, λόγω του αποκλεισμού από τη δημόσια μέση εκπαίδευση. Υπήρχαν διάχυτοι φόβοι στην κοινωνία ότι η παιδεία θα πρέπει να δίνεται σε μικρή ποσότητα στις γυναίκες και πως η υπερβολική δόση θα ήταν απειλητική τόσο για το γυναικείο φύλο όσο και για το κράτος (Μπακαλάκη, Ελεγκίτου, 1987).

Το 1897 ιδρύεται η Οικοκυρική και Επαγγελματική σχολή από το σωματείο «Ένωσις των Ελληνίδων». Το σωματείο αυτό βοηθούσε γυναίκες πρόσφυγες να βιοπορίζονται μέσα από εργόχειρα και ραπτική, βοηθούσε οικονομικά νοσοκομεία, είχε στην κατοχή του άσυλα για παιδιά και νηπιαγωγεία. Επίσης, παρείχε εκπαίδευση σε νοσοκόμες και γυμνάστριες. Τέλος, δίδασκε θρησκευτικά, οικιακή οικονομία, γλώσσα, μαθητικά και ιστορία (Μπακαλάκη, Ελεγκίτου, 1987).

Στη συνέχεια και με προσπάθειες των δημοτικιστών αχνοφαίνεται μία καινοτομία στα Νομοσχέδια του 1899 με την υιοθέτηση της προοδευτικής αντίληψης πως ο μορφωμένος λαός μπορεί να συντελέσει στην ομαλή λειτουργία ενός κράτους (Φραγκουδάκη, 1983).

Έως το 1914 όλα σχεδόν τα σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Θηλέων ήταν ιδιωτικά με αποτέλεσμα όλα τα κορίτσια να μην μπορούν να μεταβούν σε ανώτερη εκπαίδευση από την δημοτική (Φραγκουδάκη, 1983). Το 1908 ιδρύθηκε και λειτούργησε το Ανώτατο Παρθεναγωγείο Βόλου υπό την διεύθυνση του Αλέξανδρου Δελμούζου (Δαλακούρα, Ζιώγου-Καραστεργίου, 2015).

Το 1913 κατατέθηκαν νομοσχέδια για την εκπαίδευση από τον υπουργό Ιωάννη Τσιριμώκο, που ήταν δημιούργημα του Δημητρίου Γληνού. Η κυριότερη καινοτομία, που προώθησαν τα νομοσχέδια η λειτουργία Γυμνασίων αποκλειστικά για κορίτσια, που θα οδηγούσε και στη δυνατότητα φοίτησής τους στο πανεπιστήμιο. Τα Γυμνάσια αυτά λειτούργησαν το 1917, έως τότε από το 1914 το κράτος επέτρεψε στην Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία σε συνεργασία με τους δήμους και τις κοινότητες να λειτουργούν τριτάξια αστικά σχολεία, που μέλημά τους θα ήταν « η συμπλήρωση της μορφώσεως των εκ των πλήρων δημοτικών σχολείων αποφοιτών των θηλέων» (Δημαράς, 1987).

Το αίτημα για ίσα δικαιώματα στη μόρφωση, άρχισε να βρίσκει δικαίωση από το 1917 και μετά, όταν ιδρύθηκαν τα πρώτα γυμνάσια θηλέων. Την ημέρα της έναρξης λειτουργίας της Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής στις 11 Οκτωβρίου 1921, ο Δ. Γληνός στον

λόγο του «Γυναικείος Ανθρωπισμός» παρουσίασε «ένα νέο ιδανικό παιδείας για τη γυναίκα, βγαλμένο από ένα νέο ιδανικό ζωής».

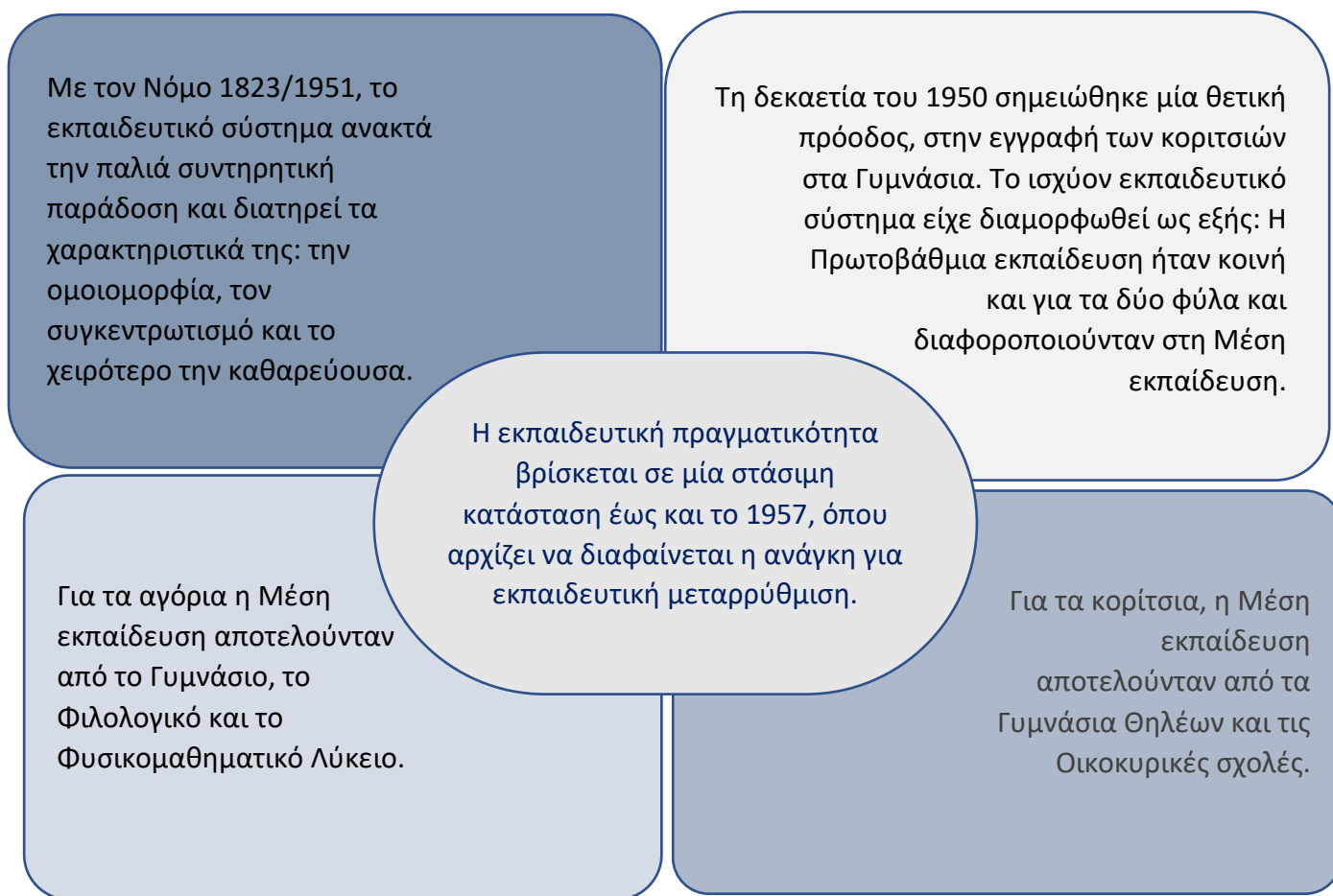
Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 υλοποιείται σε μία εποχή που κατακλύζεται από κρίσιμες οικονομικές και κοινωνικές αναταράξεις. Επηρεάζεται από τα νομοσχέδια του 1913 και κρατά μια κοινή πορεία με αυτά. Οργανώνονται τα σχολεία σύμφωνα με τις ιδεολογίες που διέπουν το αστικό καθεστώς και τις ανάγκες για την οικονομική ανάπτυξη, αλλά σίγουρα ο νομοθέτης δεν δημιουργεί καμία τομή. Το 1929 ο υπουργός Κωνσταντίνος Β. Γόντικας υπέβαλε στη βουλή τη «Γενική Εισηγητική Έκθεση», μαζί με τα νομοσχέδια, όπου αναφέρει πόσο αναγκαία και επιτακτική είναι η κατεύθυνση για την «προπαρασκευή» της Ελληνίδας γυναίκας, σύμφωνα με τη ζήτηση της αγοράς εργασίας και τις απαιτήσεις της οικογένειας. Η συμμετοχή των κοριτσιών στην εκπαίδευση συνετέλεσε και στην αύξηση των ευκαιριών για απασχόληση σε διαφορετικές εργασίες πέραν του σπιτιού. Σαφώς, αυτό δεν σημαίνει πως η φροντίδα του σπιτιού δεν αντιστοιχεί και πάλι μονάχα στις γυναίκες (Μπακαλάκη, Ελεγκίτου, 1987).

Το 1933 έχουμε την ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών που είχαν διάρκεια σπουδών δύο έτη (Αντωνίου, 2011). Μάλιστα, ο σχετικός Νόμος 5802 όριζε ρητά ότι «ο αριθμός των εγγραφόμενων εις εκάστην τάξιν των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, οριζόμενος υπό του εκπαιδευτικού Συμβουλίου, επ' ουδενί λόγω δύναται να υπερβή τους 40, εξ' ων 15 δύναται να είναι θήλεις» (Αντωνίου, 2002).

Στη συνέχεια στις 4 Αυγούστου του 1936 επιβλήθηκε στη χώρα η δικτατορία του Μεταξά. Η εκπαίδευση επηρεάστηκε στο σύνολό της. Ο Μεταξάς κατήργησε την από κοινού εκπαίδευση, ενώ φαίνεται να προτρέπει τα κορίτσια να σταματήσουν την φοίτηση τους στο σχολείο, ώστε να παντρευτούν, για να γίνουν καλές νοικοκυρές και σύζυγοι, όπως όριζε ο κοινωνικός τους ρόλος. Τα Δημοτικά σχολεία τότε όπου φοιτούσαν αγόρια ονομάζονταν Αρρεναγωγεία και τα αντίστοιχα θηλέων λέγονταν Παρθεναγωγεία. Επίσης, τα μεικτά Γυμνάσια ονομάζονταν Αρρένων και Θηλέων (Κάτσικας, Θεριανός, 2004).

Κατά τη διάρκεια της κατοχής, όπως είναι γνωστό, δεν λειτούργησαν τα σχολεία με συνέχεια και συνέπεια. Τα πράγματα για την εκπαίδευση δεν καλυτέρευσαν την εποχή του εμφύλιου. (Καιροφύλας, 2001) Όταν τέλειωσε ο εμφύλιος, η κοινωνικοοικονομική και πολιτική κατάσταση της Ελλάδας ήταν τραγική. Τα προβλήματα ήταν τεράστια. Το ένα τρίτο του πληθυσμού της χώρας ήταν αναλφάβητο (Καραφύλλης, 2013).

Στο παρακάτω σχεδιάγραμμα (ΣΧΗΜΑ 1) παρουσιάζεται συνοπτικά και με ολιστικό τρόπο η κατάσταση που επικρατούσε σχετικά με τη διάκριση της εκπαίδευση ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια κατά τη δεκαετία του 1950.

Σχήμα 1: Διάκριση των φύλων στην εκπαίδευση κατά 1950-1960

Επί της ουσίας, όμως, η αποθάρρυνση των κοριτσιών για συμμετοχή τους στην εκπαίδευση είχε ως αποτέλεσμα ο αριθμός των κοριτσιών που διέκοπταν τη φοίτησή τους στο γυμνάσιο κατά τη δεύτερη ή την τρίτη χρονιά να πολλαπλασιαστεί. Δυστυχώς, στους εκπαιδευτικούς κύκλους της εποχής υπήρχαν πολλοί που επιζητούσαν την διαφορετική εκπαίδευση των κοριτσιών από τα αγόρια, καθώς πίστευαν ότι ο ρόλος και ο προορισμός των κοριτσιών ήταν άλλος από εκείνον των αγοριών (Κίτσου, 1993). Για πολλά χρόνια υπήρχαν αντικρουόμενες απόψεις ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς. Οι αντιλήψεις αυτές έφεραν στασιμότητα στην εξέλιξη της εκπαίδευσης των κοριτσιών. Δεν υπήρξε καμία προσπάθεια για οποιαδήποτε εκπαιδευτική αλλαγή.

Οι διαφορές ανάμεσα στον ανδρικό από τον γυναικείο ρόλο προβάλλονταν πολύ έντονα: η γυναίκα πρέπει να ασχολείται κυρίως στο σπίτι και το καθήκον της είναι εκείνος της καλής συζύγου, μητέρας και νοικοκυράς. Οι άνδρες παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στα

αναγνωστικά βιβλία είτε ως γονείς είτε ως άλλα πρόσωπα και παίρνουν θέση προτύπου (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999).

Η εκπαιδευτική πραγματικότητα βρίσκεται σε μία στάσιμη κατάσταση έως και το 1957, όπου αρχίζει να διαφαίνεται καθαρότερα η ανάγκη για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Στην επόμενη δεκαετία του '60 και συγκεκριμένα το 1964, βλέπουμε μία κινητικότητα στον χώρο της εκπαίδευσης. Έγινε μεταρρυθμιστική προσπάθεια, με έμφαση στις δημοκρατικές αξίες και ξεκίνησε μία νέα εποχή με εισαγωγή του θεσμού της συνεκπαίδευσης αρρένων και θηλέων σε όλα τα δευτεροβάθμια σχολεία (Κίτσου, 1993).

Το 1967, όμως, άλλαξαν τα πάντα με τον ερχομό της Χούντας και την εμφάνιση των Συνταγματαρχών στην εξουσία του κράτους. Το 1969 εισάγεται ένα νέο μάθημα «Η αγωγή του Πολίτη» (Δαλακούρα, Ζιώγου-Καραστεργίου, 2015) Η δικτατορία Μεταξά (1967-1974) προβαίνει σε λήψεις μέτρων που θα κατήργησαν όλες τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν από το 1964 και έπειτα.

Η κατάσταση διαμορφώθηκε σε μια φιλελεύθερη πορεία μετά την πτώση της Χούντας. Από το 1975 τα αιτήματα των γυναικών για ισότητα άρχισαν να γίνονται αντικείμενο συζητήσεων και σε επιστημονικό επίπεδο. Οι γυναικείες οργανώσεις ζητάνε κατάργηση της σχολικής ποδιάς, τη δημιουργία μεικτών σχολείων, τη διδασκαλία του μαθήματος της σεξουαλικότητας σε Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια καθώς και την αναδιατύπωση των εγχειριδίων του σχολείου (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006).

Με υπουργό Παιδείας τον Ταλιαδούρο το 1979 το θέμα της συνεκπαίδευσης στα δευτεροβάθμια σχολεία έρχεται και πάλι στο επίκεντρο των συζητήσεων (Δαλακούρα, Ζιώγου-Καραστεργίου, 2015). Στην Ελλάδα ο διαχωρισμός ανάμεσα στα δύο φύλα στην εκπαίδευση ξεκίνησε σιγά σιγά να εξαλείφεται στα μέσα της δεκαετίας του 1970 έως το 1982. Από το 1981 και μετά επήλθαν οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση, που μερικές ισχύουν ως σήμερα. Τα σχολεία καθολικά σε όλη τη χώρα γίνονται μεικτά.

Προσπάθειες ένταξης του μαθήματος Σεξουαλικής Αγωγής

Για περίπου 100 χρόνια πολλές εκδοτικές εταιρίες της Ελλάδας επεδίωξαν να εκδώσουν βιβλία για την σεξουαλικότητα, τα οποία θα δίνονταν για χρήση στα σχολεία. Δηλαδή, από το 1930⁵ και έπειτα Έλληνες συγγραφείς έκαναν προσπάθειες συγγραμμάτων πάνω σε θέματα σεξουαλικής ανάπτυξης για τα παιδιά.

⁵ Δρακουλίδης (1930) «Η σεξουαλική διαπαιδαγώγησις», Κατσιόγρα (1932) «Προετοιμασία του κοριτσιού στα γενετήσια ζητήματα», Κατσιόγρα (1935) «Γενετήσια αγωγή : Για το αγόρι», Αντωνόπουλος (1953) «Σεξουαλική διαφώτισις των νέων», Καλλιάφας (1955) «Το παιδαγωγικόν πρόβλημα της γενετησίου ορμής», Ασπιώτης (1969) «Η σεξουαλική σφαίρα και ο νέος άνθρωπος», Γκέλης (1972) «Σεξουαλική διαπαιδαγώγησις παιδών, εφήβων και νέων : Διά τούς ιατρούς, τούς γονείς, τούς διδασκάλους κ.λ.π.».

Το 1963 ο σύλλογος «Η Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου» έθεσε σε δημόσιο συζήτηση το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών και εφήβων και το 1979 στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε επιστημονικό συμπόσιο για τη «Σεξουαλική Εκπαίδευση».

Στην Ελλάδα του 20ου αιώνα αυτή η θεματική αποτελούσε ταμπού. Η κοινωνία μας ήταν κλειστή συντηρητική. Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1995), όμως, σε μία συνέντευξη στο Βήμα (1/11/1964) ο Ευάγγελος Παπανούτσος Γενικός Γραμματέας του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, το 1964, ανέφερε ότι «*Το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγωγίσεως δεν έχει μέχρι σήμερα τεθεί επίσημα. Δεν υπάρχουν σχέδια, δεν υπάρχει πρόγραμμα, υπάρχει όμως η βεβαιότητα πως το ζήτημα θα απασχολήσει σύντομα και το Υπουργείο Παιδείας*». Παρά την καλή θέληση του Παπανούτσου και τη διορατικότητα του η συζήτηση για αυτή τη θεματική δεν έγινε ποτέ. Χρειάστηκε να περάσουν 57 χρόνια και ακόμα συζητάμε για το αν θα εισαχθεί Σεξουαλική Αγωγή ως αυτούσιο μάθημα στην Ελληνική εκπαίδευση. Βέβαια μέσα σε αυτά τα χρόνια έχουν γίνει κάποιες αξιοσημείωτες προσπάθειες για την εισαγωγή του μαθήματος αυτού. Έχουμε αναφέρει ότι ορισμένα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος της Βιολογίας κάνουν όχι εκτενή λόγο για την διαδικασία της αναπαραγωγής (Γερούκη, 2011).

Το 1978 σε ιατρικό συνέδριο οργανωμένο από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας στην Αθήνα τέθηκε το ζήτημα της εκπαίδευσης των νέων πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας στις Ευρωπαϊκές χώρες. Η Ελλάδα υστερούσα φανερά πράγμα το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την έντονη κριτική από τον ιατρικό επιστημονικό χώρο.

Ωστόσο, το 1977 με αφορμή την διδασκαλία μαθήματος με τίτλο «Πλευρές Της Ανθρώπινης Σεξουαλικότητας» από ιδιωτικό κολέγιο ανώτερης εκπαίδευσης στην Αθήνα (Deree Pierce College), προκλήθηκαν αντιδράσεις και συζητήσεις. Για τον λόγο αυτό ο τότε Υπουργός Παιδείας, Π. Ζέπος, ζήτησε την άμεση ενημέρωση του επί του θέματος (Σταυρόπουλος 1981).

Μέσα στις δεκαετίες 1980 και 1990 πραγματοποιήθηκαν πολλά δημόσια συνέδρια και δημόσιοι διάλογοι για την Σεξουαλική Αγωγή. Μάλιστα εκδόθηκαν από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1991 πρακτικά συνεδρίων, τα οποία «φωτογράφιζαν» την ελληνική πραγματικότητα της σεξουαλικής εκπαίδευσης (Παρασκευόπουλος 1995, 1998). Το 1998 το Υπουργείο Παιδείας από κοινού με το Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο διοργάνωσε στην Αθήνα συνέδριο απευθυνόμενο μόνο σε εκπαιδευτικού Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχετικό με την Σεξουαλική Αγωγή (Γκοτζαμάνης 1995).

Μέσα στα χρόνια αυτά εκδόθηκαν και μεταφράστηκαν συγγράμματα που πραγματεύονταν το ζήτημα της αγωγής της σεξουαλικότητας. Με αυτόν τον τρόπο, έγιναν ευρέως γνωστά και στην Ελλάδα σημαντικά έργα διανοούμενων όπως των Δαρβίνου, Φρόιντ, Έλλις, Ράιχ. κ.α. Επιπλέον, αξίζει να αναφέρουμε κάποιους συγγραφείς του

ελλαδικού χώρου από ποικίλους επιστημονικούς κλάδους όπως της θεολογίας (Ζούμας 1999), της παιδαγωγικής (Αυτιά – Παπαιωάννου 1982, Γκόλιαρης & Τζούμα -Τζεβελέκη 1994), της κοινωνιολογίας (Αντωνοπούλου 1997, Λάζος 1997), της ανθρωπολογίας (Κούρτοβικ 1994, Καφετζόπουλος 1999), της ιατρικής (Δετοράκης 1983, Ασκητής 1997, Βαϊδάκης 2005), οι οποίοι/ες κατάφεραν να διατηρήσουν γλαφυρό το ζήτημα της Σεξουαλικής Αγωγής.

Με την έναρξη του 2000 γίνεται πρώτη φορά παρουσίαση σχολικών εγχειριδίων για τη Σεξουαλική Αγωγή απευθυνόμενο στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση(Θεοδωράκη & Ιωάννου 2001, Χρυσάφη 2004). Επίσης, γίνεται αναφορά σε μια σειρά νέων θεμάτων συζήτησης όπως είναι η ανθρώπινη σεξουαλικότητα, η σεξουαλική ανάπτυξη και η Σεξουαλική Αγωγή (Λουμάκου κ.ά. 2001, Δετοράκης & Παπαγεωργίου 2002, Μοναχός Μιχαήλ 2002, Κρεατσάς 2003, Ασκητής 2006).

Επίσης, τα τελευταία είκοσι χρόνια ιατρικοί φορείς έλεγξαν θέματα σεξουαλικής υγείας, συμπεριφοράς (Γιωτάκης κ.ά. 1998, Kordouis et al. 2000, Λουμάκου κ.ά. 2001, Manroforou et al. 2004, Ioannidi -Καρολου 2004) και γνώσης (Γιαννίτσας κ.ά. 1998, Tountas et al. 2004) του ελλαδικού χώρου. Επίσης, έχουν δοθεί στη δημοσιότητα ελληνικές μελέτες σχετικά με τα έμφυλα στερεότυπα (Μαραγκουδάκη 1998) και τις στερεότυπες αναφορές στα καινούργια σχολικά εγχειρίδια (Μαραγκουδάκη κ.ά. 2007), καθώς και έρευνες για την έκφραση και τις αξίες της σεξουαλικής συμπεριφοράς και διαπαιδαγώγησης ανάμεσα σε μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικούς (Κακαβούλης 1995, Kakavoulis , 2001, Ioannidi-Καρολου 1997). Τέλος, πλέον παρέχονται στην δημοσιότητα δεδομένα που αφορούν τη σεξουαλική υγεία του εφηβικού πληθυσμού με τίτλο: «Υγιείς Συμπεριφορές του Μαθητικού Πληθυσμού» (HBSC study), που ορίζεται ανά τέσσερα χρόνια με τη φροντίδα της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (WHO, 2010) .

Ωστόσο, χρειάστηκαν 37 ολόκληρα χρόνια, όπου το 2001 εκδόθηκε από το Υπουργείο Παιδείας ένα σχολικό βιβλίο με θέματα σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων και σεξουαλικότητας. Στο σχολικό αυτό εγχειρίδιο με τίτλο «Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση και Διαφυλικές Σχέσεις⁶». Παρ' όλο που υπήρχε λεπτομερής καταγραφή στο άρθρο της Ελευθεροτυπίας το 2001, αυτό το μάθημα δεν έγινε ποτέ, γιατί το βιβλίο αφορίστηκε από τον Σύνδεσμο Κληρικών Ελλάδας (Γερούκη, 2011).

⁶ Αφορούσε σύμφωνα με το ίδιο δημοσίευμα μαθητές και μαθήτριες της Γ' τάξης του λυκείου (δηλ. ηλικίας 17-18 χρονών). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι παρά τη σχετική ανακοίνωση δεν υπάρχει καμιά συγκεκριμένη αναφορά για το βιβλίο ή για τον κύκλο των μαθημάτων στην ιστοσελίδα του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας, ή σε εκείνη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. <https://www.openbook.gr/sexoyaliki-agogi-diafylikes-scheseis/>

Μονάχα σε σχολικά βιβλία των Θρησκευτικών και της Βιολογίας τίθενται ζητήματα γύρω από την ανατομία και την αναπαραγωγή των ανθρώπων. Στο δημοτικό σχολείο⁷ και συγκεκριμένα σε παιδιά που φοιτούν στην ΣΤ΄ τάξη παρέχεται το βήμα να γνωρίσουν το αναπαραγωγικό σύστημα στα πλαίσια του μαθήματος της Φυσικής κατά τα τελευταία κεφάλαια. Όμως, η ομάδα συγγραφής του σχολικού εγχειριδίου συμβουλεύει τους εκπαιδευτικούς να παρακάμπτουν το προαναφερθέν κεφάλαιο και αυτό γιατί:

Το αναπαραγωγικό σύστημα και γενικότερα η Σεξουαλική Αγωγή πρέπει να αποτελούν ένα από τα διδακτικά αντικείμενα ενός σύγχρονου αναλυτικού προγράμματος. Καθώς πολλοί γονείς δυσκολεύονται να συζητήσουν αυτά τα θέματα με τα παιδιά τους, καλείται το σχολείο μέσω μιας ολοκληρωμένης παιδαγωγικής προσέγγισης, να καλύψει το μεγάλο κενό στην πληροφόρηση και στις γνώσεις των μαθητών. Ο εκπαιδευτικός που θα διδάξει το αντικείμενο πρέπει να το γνωρίζει σε βάθος, αλλά και να αισθάνεται άνετα με τη διδασκαλία της συγκεκριμένης θεματικής. Η μετάδοση των σχετικών πληροφοριών δεν μπορεί να γίνει σε δύο διδακτικές ώρες με αποσπασματικό τρόπο, αλλά πρέπει κατά την άποψη των συγγραφέων να εντάσσεται σε ένα γενικότερο μάθημα σεξουαλικής αγωγής ή αγωγής υγείας. Για τους παραπάνω λόγους και κυρίως λόγω της αποσπασματικότητας, που αναγκαστικά έχει η προσπάθεια αντιμετώπισης του θέματος αυτού σε ένα δίωρο, η συγγραφική ομάδα προτείνει το κεφάλαιο αυτό να μη διδαχθεί. Οι συγγραφείς όφειλαν παρά τη διαφορετική τους άποψη να το συμπεριλάβουν στο βιβλίο, καθώς έπρεπε να τηρήσουν πιστά το αναλυτικό πρόγραμμα. (Αποστολάκης κ.ά. 2006, 244).

Αυτή η προτροπή της συγγραφικής ομάδας του βιβλίου της Φυσικής υπάρχει μέχρι και σήμερα, εν έτη 2022, που γράφεται αυτό το κείμενο. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι η ενότητα αυτή δεν έπρεπε να διδάσκεται αποσπασματικά σε ένα δίωρο, αλλά να υπάρχει ενσωματωμένη σε ένα ευρύτερο θεματικό πεδίο συναφές. Παρά το γεγονός ότι, η πρόθεσή τους είναι ορθή, το αποτέλεσμα αυτής της προτροπής είναι οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί να παραλείπουν τη συγκεκριμένη ενότητα. Διευκολύνονται, επειδή είναι στο τέλος του βιβλίου και δικαιολογούνται ότι δεν πρόλαβαν να τελειώσουν την ύλη.

Σχεδόν συνολικά οι νέοι και νέες στην Ελλάδα φαίνονται να είναι θετικά προσκείμενοι για τη Σεξουαλική Αγωγή στα σχολεία. Πιο λεπτομερώς, υπάρχουν έγκυρα αποτελέσματα μελετών που θέλουν σε πολύ υψηλό ποσοστό μαθητές/-τριες και φοιτητές/-τριες να ζητούν την δημιουργία ενός κύκλου σπουδών ανεξάρτητου από τα άλλα μαθήματα

⁷ Για μια κριτική προσέγγιση της θέσης της σεξουαλικής αγωγής και των διαπροσωπικών σχέσεων ως περιεχόμενο των νέων εκπαιδευτικών εγχειριδίων, βλ. Gerouki 2008.

που να πραγματεύεται σεξουαλικά θέματα (Κακαβούλης 1995, Κρεατσάς 1995, Κρουσταλάκης 1995, Kakavoulis 1998).

Με βάση μια έρευνα που έλαβε χώρα στην Βόρεια Ελλάδα σε παιδιά Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, το 68% των παιδιών αστικών περιοχών και το 73% αγροτικών είναι θετικό στην ύπαρξη Σεξουαλικής Αγωγής στο σχολείο (Τσουγενή – Σταυρέκα & Παπαχρήστου 1999). Μάλιστα υψηλός αριθμός παιδιών ήταν υπέρ της εισαγωγής του μαθήματος αυτού ήδη από το δημοτικό (Κακαβούλης 1995, Κρεατσάς 1995, Κρουσταλάκης 1995). Τα στοιχεία αυτά μπορούμε να τα συνδέσουμε και με άλλη έρευνα όπου έφηβοι είπαν πως μεταξύ 10 – 13 ετών είχαν ξεκινήσει να ενδιαφέρονται για την σεξουαλικότητα (Μπεζεβέγκης κ.ά. 1998). Αυτό μπορεί να φανεί λογικό αν σκεφτούμε τις αλλαγές που συμβαίνουν και παρατηρούν στους εαυτούς τους τα παιδιά, όπως η έμμηνος ρήση, η αλλαγή στις φωνητικές χορδές ή η τριχοφυΐα.

Ο Κρεατσάς (1995) επισημαίνει πως σε έρευνα που πήραν μέρος χίλιοι γονείς στην πλειοψηφία τους θεωρούν πως το μάθημα της Σεξουαλικής Αγωγής θα επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Οι μισοί εξ αυτών θα ήθελαν τα διδασκαλία της σεξουαλικότητας να ξεκινήσει ήδη από το Νηπιαγωγείο. Σε άλλη έρευνα της Ioannidi-Karolou (1997) οι απόψεις των γονέων ήταν επίσης θετικός σε μεγάλο ποσοστό. Βάσει υποθέσεων αυτό συνέβαινε επειδή οι γονείς θεωρούσαν το μάθημα Σεξουαλικής Αγωγής ως έναν δρόμο προστασίας και ενημέρωσης κατά του ιού HIV. Ωστόσο, υπάρχουν σε χαμηλότερο ποσοστό οι γονείς εκείνοι που οι οποίοι θεωρούν πως ένα μάθημα Σεξουαλικής Αγωγής θα «γεννούσε» την σεξουαλική επιθυμία στα παιδιά νωρίτερα. Βέβαια, αξίζει να αναφέρουμε πως τέτοιου είδους ισχυρισμοί δεν αναφέρονται και δεν επιβεβαιώνονται από κάποια επίσημη επιστημονική πηγή.

Ο Kakavoulis σε δημοσίευσή του (2001) σε άλλη έρευνα υποστηρίζει πως γονείς που θα ήθελαν ήδη από το δημοτικό τα παιδιά τους να λαμβάνουν σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, παράλληλα θεωρούν πως οι εκπαιδευτικοί δεν είναι έτοιμη για να ανταπεξέλθουν στον ρόλο αυτό.

Από την πλευρά τους οι εκπαιδευτικοί σχεδόν στην πλειοψηφία τους συμφωνούν με τις παραπάνω απόψεις, ότι δηλαδή δεν είναι επαρκώς εκπαιδευμένοι και δεν αισθάνονται σίγουρη για το αν θα διδάξουν σωστά την σεξουαλικότητα καθώς και ό,τι σχετίζεται με αυτήν (Κακαβούλης 1995). Ταυτόχρονα, άλλοι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως το μάθημα της Σεξουαλικής Αγωγής θα πρέπει να υπάρχει είτε ως αυτόνομο μάθημα στο σχολείο είτε ως ένα τμήμα ενός άλλου μαθήματος (Κακαβούλης 1995). Τέλος, οι εκπαιδευτικοί θεώρησαν εξαιρετικά σημαντική την ύπαρξη πανεπιστημιακού μαθήματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης κατά την διάρκεια των σπουδών τους (Κακαβούλης & Forrest 1999).

Πολλοί μαθητές και μαθήτριες είναι πιθανόν σήμερα να έχουν γνώση σε θέματα γύρω από τις σχέσεις με τα δύο φύλα, τη σεξουαλικότητα και τις σεξουαλικές συμπεριφορές.

Από το 2000 για την Πρωτοβάθμια και από το 1995 για την Δευτεροβάθμια παρέχεται η δυνατότητα εφαρμογής προγράμματος Σεξουαλικής Αγωγής (Χιόνη 2009). Στα πλαίσια της Ευέλικτης Ζώνης από το 1995 δίνεται η δυνατότητα διδασκαλίας θεμάτων σεξουαλικής αγωγής, μέσα από προγράμματα υγείας, που εφαρμόζονται. Δεν έχουν βρεθεί έρευνες που να αποσαφηνίζουν, αν πραγματικά διδάχτηκε αυτή η θεματική στην Ε.Ζ, τα αποτελέσματά της ή τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν από τη διδασκαλία της.

Ήδη πριν από δώδεκα χρόνια⁸ το Υπουργείο Παιδείας είχε παραδεχτεί την αναγκαιότητα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και ανακοίνωσε την εισαγωγή προγραμμάτων Σεξουαλικής Αγωγής τη σχολική χρονιά 2009-2010. Το πρόγραμμα Σεξουαλικής Αγωγής – Διαφυλικών Σχέσεων, σύμφωνα με το Υπουργείο Παιδείας, θα βασιζονταν σε δύο εγχειρίδια (το ένα για ηλικίες 6-8 ετών και το άλλο για ηλικίες 9-12 ετών), τα οποία επιμελήθηκε ο ψυχίατρος Δρ Θάνος Ασκητής⁹ με επιλεγμένη ομάδα ειδικών συνεργατών του. Τα σχολικά αυτά εγχειρίδια σύμφωνα με τις οδηγίες της συγγραφικής ομάδας είχαν στόχο την σεξουαλική υγεία των παιδιών και μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε διδακτικές ώρες του μαθήματος της Ευέλικτης Ζώνης, παρέμειναν όμως στα γραφεία των υπευθύνων αγωγής υγείας¹⁰. (Γερούκη, 2011).

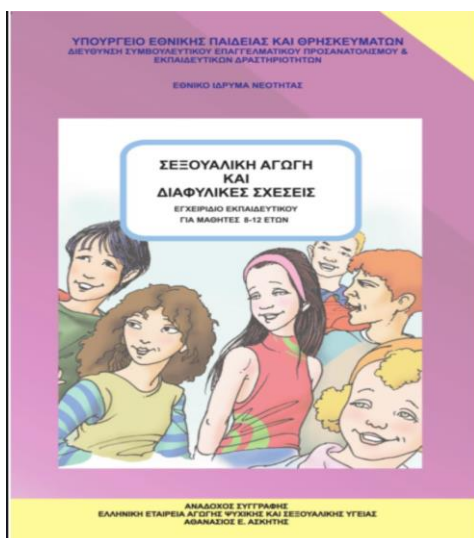

Εικόνα 1: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού για μαθητές 6-8 ετών

⁸ Ανακοίνωση του Υπουργού Παιδείας στον ημερήσιο τύπο 09.05.2009.

⁹ http://dipe.lak.sch.gr/sxolikesdrastiriotitesnews/sexoualikiagogi/sexoualiki_agogi_9-12_egxeiridio_ekpaideytikoy.pdf

¹⁰ http://dipe.lak.sch.gr/sxolikesdrastiriotitesnews/sexoualikiagogi/sexoualiki_agogi_6-8_egxeiridio_ekpaideytikoy.pdf

Εικόνα 2: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικού για μαθητές 9-12 ετών

Έχει περάσει σχεδόν μισός αιώνας από την χρονιά που έγινε η πρώτη συζήτηση περί αναγκαιότητας Σεξουαλικής Αγωγής για πρώτη φορά, το 1964, από το Υπουργείο Παιδείας και ακόμα και σήμερα δεν υπάρχει ως αυτόνομο μάθημα στα σχολικά προγράμματα και στις δύο βαθμίδες εκπαίδευσης. Ο Elias (1997) αναφέρει πως το κώλυμα των γονέων να μιλούν ανοιχτά με τα παιδιά τους για ζητήματα σχετικά με την σεξουαλικότητα και τις σχέσεις έχει βιολογικά και βαθιά πολιτισμικά αίτια.

Σήμερα εντοπίζουμε μια ισχυρή κινητοποίηση με στόχο να ενταχθεί το μάθημα ως υποχρεωτικό στα σχολεία λόγω των εμφανίσεων σεξουαλικής κακοποίησης. Το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, με Νόμο το 2020 (Ν. 4692/2020), ενέταξε υποχρεωτικά στο σχολικό εβδομαδιαίο πρόγραμμα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης πιλοτικά για 218 σχολεία σε όλη τη χώρα τα εργαστήρια δεξιοτήτων και από το τρέχων σχολικό έτος (2021-22) επεκτείνεται σε όλα τα σχολεία της Ελλάδας. Στα πλαίσια αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιτυγχάνεται η καλλιέργεια στους μαθητές και στις μαθήτριες δεξιοτήτων ζωής, ήπιων δεξιοτήτων και δεξιοτήτων τεχνολογίας. Ειδικότερα στην θεματική ενότητα «Ευ ζήν», διδάσκεται η Σεξουαλική Αγωγή, ενώ στη θεματική ενότητα «Κοινωνική ενσυναίσθηση και ευθύνη» διδάσκονται αξίες, όπως είναι ο σεβασμός στη διαφορετικότητα, στη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κ.α. (Έθνος, 2021¹¹).

Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής¹² έχει αναρτήσει ηλεκτρονικό υλικό για τη Σεξουαλική Αγωγή στην επίσημη ιστοσελίδα του. Το υπουργείο Υγείας¹³ λαμβάνει δράση

¹¹ https://www.ethnos.gr/ellada/147492_sexoyaliki-agogi-mathima-poy-den-egine-pote-edo-kai-50-hronia-sta-sholeia

¹² <http://iep.edu.gr/el/ekpaideftika-programmata-yliko>

¹³ <https://tinyurl.com/nk3v2nzt>

μέσω παρεμβάσεων στα εκπαιδευτικά προγράμματα με σκοπό οι μαθητές και οι μαθήτριες της χώρας να λάβουν ποιοτική και ουσιαστική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα αυτά καθώς και τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την διδασκαλία τους, έχουν λάβει την έγκριση του Υ.ΠΑΙ.Θ./Ι.Ε.Π. για το σχολικό έτος 2020-21. Με πρόσφατες εξαγγελίες της Κυβέρνησης συνεχίζεται από τον Σεπτέμβριο του 2021 σε όλα τα σχολεία το πρόγραμμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, το οποίο εφαρμόστηκε πιλοτικά το 2020-21.

Κεφάλαιο 5. Ρόλος των εκπαιδευτικών

Τα τελευταία χρόνια είναι φανερή η επιθυμία στο χώρο της εκπαίδευσης για ύπαρξη μαθήματος Σεξουαλικής Αγωγής. Η επιθυμία αυτή προέρχεται από εκπαιδευτικούς, ιατρικό επιστημονικό προσωπικό αλλά και από τους ίδιους τους μαθητές και τις μαθήτριες.

Η έρευνα στη Σεξουαλική Αγωγή κατατείνει στο ότι, για να είναι τα προγράμματα αποτελεσματικά, θα πρέπει να προαγάγουν τη σεξουαλική εγγραματοσύνη. Βασικός σκοπός του μαθήματος είναι να ενημερώσει τα παιδιά για τη σεξουαλική τους υγεία και τη σεξουαλική τους συμπεριφορά. Τα προγράμματα όμως πρέπει να επεκτείνονται και πέρα από τη γνώση, στην ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων (Kirby, 2007), με απώτερο στόχο την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και ευημερία του ατόμου.

«Ένας άλλος ενδιαφέρον οδηγός είναι ο International Guidance Sexuality Education σύμφωνα με τον οποίο ο πρωταρχικός στόχος της Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης είναι το παιδί και οι έφηβοι να εξοπλίζονται με γνώσεις δεξιότητες και αξίες, ώστε να κάνουν υπεύθυνες σεξουαλικές και κοινωνικές επιλογές» (Φρουντά, 2014).

Βέβαια, πολλοί είναι οι εκπαιδευτικοί της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης οι οποίοι θεωρούν τους εαυτούς τους μη κατάλληλους για να ενημερώσουν τα παιδιά για θέματα σεξουαλικότητας. Μάλιστα αναφέρουν πως αρμόδιοι για αυτό οι Ιατρικοί επιστήμονες. Αυτό σαν αποτέλεσμα έχει οι νέοι να πληροφορούνται από ανεπίσημες πηγές ή να ενημερώνονται από παρέες συνομηλίκων. Πολύ συχνά ακόμα και οι ίδιοι γονείς και κηδεμόνες αποτελούν πηγές παραπληροφόρησης, η οποία οφείλεται στην άγνοια τους ή την αδυναμία διαχείρισης τέτοιου είδους συζητήσεων λόγω μη ύπαρξης άνεσης για επικοινωνία.

Η έλλειψη επαρκούς εκπαίδευσης εκπαιδευτικών οδηγεί σε εκπαίδευση σεξουαλικής Αγωγής, που συχνά εστιάζεται σε βιολογικά και όχι σε κοινωνικά και συναισθηματικά θέματα. Τα προγράμματα εκπαίδευσης σεξουαλικότητας στο σχολείο, όταν διδάσκονται, είναι πιθανότερο να επικεντρωθούν μόνο σε ζητήματα όπως η πρόληψη μόλυνσης, εγκυμοσύνης και κακοποίησης. Τα περισσότερα σχολεία δίνουν λίγη προσοχή στις πιο θετικές πτυχές της σεξουαλικότητας (Ollis, 2016). Ωστόσο, η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών, μαζί με την καλή ποιότητα, με τεκμηριωμένο υλικό διδακτέας ύλης, μπορεί να ενισχύσει την εμπιστοσύνη των εκπαιδευτικών στην παράδοση θεμάτων σεξουαλικής Αγωγής (Ollis 2014).

Οι εκπαιδευτικοί όταν τους ζητήθηκε να αναφέρουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που κατά τη γνώμη τους είναι αναγκαία για τη διδασκαλία της Σεξουαλικής Αγωγής ανέφεραν την αίσθηση χιούμορ, την οικειότητα, την άνεση καθώς και τις διαπραγματευτικές ικανότητες (Milton 2001).

Η ίδια ερώτηση τέθηκε και στους γονείς οι οποίοι μεταξύ άλλων είπαν πως ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να έχει κατάρτιση, να έχει γερές βάσεις στις σχέσεις του με τα παιδιά και να μην έχουν προκαταλήψεις (Κακανουλis, 2001).

1) Επιθυμητά Χαρακτηριστικά του Υπεύθυνου Εκπαιδευτικού Διδασκαλίας της Σεξουαλικής Αγωγής

Οι εκπαιδευτικοί που θα μπορούσαν να αναλάβουν το ιδιαίτερο έργο της διδασκαλίας στα πλαίσια τη ΣΑ, είναι απαραίτητο να πληρούν δύο βασικές προϋποθέσεις:

1) Να έχουν καλή γνώση του πολύπλευρου αντικειμένου της Σεξουαλική Αγωγή , ώστε να είναι σε θέση να καλύψουν τη θεματολογία του σε όλο το εύρος της.

2) Να ενημερώνουν αντικειμενικά χωρίς να παρεμβάλλουν υποκειμενικές εκτιμήσεις, φοβίες, αναστολές, παραινήσεις και αποτροπές (Ταντανάσης, Ταμπακούδης, & Μανταλενάκης, 1997).

Σε μία έρευνα των Zhao, Yang, Sa & Wang, X., (2020) αποτυπώθηκαν τρεις τύποι εκπαιδευτικών που διδάσκουν το μάθημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στην Κίνα:

α) οι παραδοσιακοί, β) οι προοδευτικοί και γ) οι συμβιβαστές

Η ανάλυσή των Zhao, Yang, Sa & Wang, X., (2020) δείχνει, ότι ο πρώτος τύπος εκπαιδευτικών, οι παραδοσιακοί, τείνουν να εδραιώσουν την δυαδική τους άποψη για το φύλο βάσει βιολογικών ή / και κοινωνικών διαφορών και να συσχετίσουν τη σεξουαλική συμπεριφορά με την οικογενειακή ηθική του ετεροφυλόφιλου γάμου. Αυτό σημαίνει ότι οι δύο σύντροφοι πρέπει να δημιουργήσουν μια συζυγική σχέση έτσι ώστε να φροντίζουν ο ένας τον άλλον και, οποιοσδήποτε εμπλέκεται σε σεξουαλικές δραστηριότητες πρέπει να συμβάλει στην αναπαραγωγή. Ο απώτερος στόχος είναι να περιοριστούν οι σεξουαλικές δραστηριότητες εντός της οικογενειακής ηθικής του ετεροφυλόφιλου γάμου και επομένως δεν επιτρέπεται το προγαμιαίο σεξ.

Οι προοδευτικοί τόνισαν τη σημασία της ενσωμάτωσης της ισότητας των φύλων και της ένταξης των φύλων στο πρόγραμμα σπουδών για τη σεξουαλικότητα και ήταν πρόθυμοι να προσελκύσουν τους μαθητές με διάφορα θέματα που σχετίζονται με τη σεξουαλική συμπεριφορά. Ενδυνάμωναν τους μαθητές τους, χρησιμοποιώντας παιδαγωγικές όπως η εκπαίδευση από ομοτίμους και προσέφεραν στους μαθητές τη δυνατότητα να διερευνήσουν θέματα φύλου και σεξουαλικότητας.

Υποστηρίζουν ότι η Σεξουαλική Αγωγή ως μάθημα πρέπει να προσεγγιστεί από μια ολοκληρωμένη προοπτική που να περιλαμβάνει την εξέταση της αναπαραγωγικής υγείας, της συναισθηματικής ευεξίας και των κοινωνικών δεξιοτήτων. Θεωρούν ότι δεν μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει ζητήματα που σχετίζονται με το σεξ χωρίς να εξετάσει τις κοινωνικές, ψυχολογικές και συναισθηματικές τους πτυχές και ότι ένα πρόγραμμα σπουδών που προάγει τη συνειδητοποίηση των φύλων δεν θα ήταν αποτελεσματικό, εάν δεν

συνδυαζόταν με παιδαγωγικές για να ενδυναμώσει την αυτομάθηση και την αυτοεξερεύνηση των μαθητών.

Ο τρίτος τύπος εκπαιδευτικού είναι οι συμβιβαστές. Εάν οι παραδοσιακοί και οι προοδευτικοί βρίσκονται στα δύο ακραία σημεία του τρόπου διδασκαλίας της σεξουαλικής εκπαίδευσης στη σύγχρονη Κίνα, ο τρίτος τύπος, οι συμβιβαστές εκπαιδευτικοί, βρίσκονται σε μια «ενδιάμεση» θέση. Οι πεπειθήσεις και οι πρακτικές τους ανοίγουν τη δυνατότητα συνομιλίας για την ισότητα των φύλων και την διαφορετικότητα των φύλων, αλλά περιορίζουν τον βαθμό στον οποίο θα μπορούσαν να αμφισβητηθούν τα υπάρχοντα στερεότυπα και οι πολιτιστικές / θεσμικές δομές. Μερικές φορές, η στάση τους απέναντι σε θέματα φύλου ήταν αμφίσημη, αλλά συχνότερα επιδιώκουν σκόπιμα συμβιβασμό με την τρέχουσα κοινωνική και πολιτιστική τάξη.

Αυτή η τυπολογία που αναφέραμε, για όσους ασχολούνται με την εκπαίδευση, δεν διαφοροποιείται στην πραγματικότητα και εμφανίζει μάλιστα και μια διαχρονικότητα. Η ταυτότητα και οι πεπειθήσεις των εκπαιδευτικών συντελούν στην διαμόρφωση της κουλτούρας ενός μαθήματος όπως η Σεξουαλική Αγωγή. Στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θα βοηθούσε να αναλυθούν και θέματα που αφορούν την ταυτότητα του εκπαιδευτικού, αλλά κυρίως των μαθητών όταν προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Πάντα απαιτείται κατά τη διδασκαλία μαθημάτων σεβασμός των ηθικών αρχών που διέπουν οποιοδήποτε κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Φυσικά οι ταυτότητές των ατόμων είναι πολυδιάστατες. Υπάρχει μία δυναμική τομή τεσσάρων κύριων πτυχών της σύνθετης κατασκευής της ταυτότητας: φύλο, σεξουαλικότητα, φυλή και κατάσταση γλώσσας.

Κατά τον Blake (2002), οι μαθητές/-τριες θεωρούν πως οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να κατέχουν όλες εκείνες τις δεξιότητες ώστε να δημιουργήσουν ένα ασφαλές και άνετο περιβάλλον και αδιαφορούν για το αν είναι επαρκώς καταρτισμένος/καταρτισμένη πάνω σε θέματα σεξουαλικότητας.

Σύμφωνα με τον Κρεατσά (2003) υποστηρίζει πως υπάρχουν τα εξής χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει ένας/ μια εκπαιδευτικός που θα ασχοληθεί με την Σεξουαλική Αγωγή:

- i. Να επιθυμεί την συνεχή κατάρτιση του
- ii. Ως άνθρωπος να έχει αρχές
- iii. Να δείχνει σεβασμό στο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών
- iv. Να αντιλαμβάνεται την σοβαρότητα του ρόλου του, ώστε να εκτιμά ποιες είναι οι γνώσεις που θα πρέπει να λάβουν οι μαθητές/μαθήτριες βάσει ωριμότητας
- v. Να είναι ανοιχτός σε νέες απόψεις και ειλικρινής προς τα παιδιά.

Ο Papathanasiou (2013) κάνει λόγο για κοινωνικό στάτους που θα πρέπει να συνοδεύει τον/την εκπαιδευτικό που θα διδάξει το μάθημα της σεξουαλικότητας. Δηλαδή,

ένας/μία εκπαιδευτικός με σύζυγο ή/και παιδιά είναι καταλληλότερος από κάποιον μη παντρεμένο ή ομοφυλόφιλο.

Σύμφωνα με το «Future of Sex Education Initiative» (www.fose.com) οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να:

- Νιώθουν άνετα
- Σέβονται όλες τις εμπειρίες που φέρουν τα παιδιά στην αίθουσα
- Έχουν πολύπλευρες γνώσεις
- Σχεδιάζουν και να επιλέγουν στρατηγικές διδασκαλίας βάσει των ηλικιών των παιδιών που απευθύνονται και λαμβάνοντας υπόψη την ωριμότητα τους
- Επιλέγουν σωστή αξιολόγηση για τα παιδιά ώστε να βελτιώνονται στο μάθημα

Ο ΠΟΥ (2017) έχει δημιουργήσει ένα πλαίσιο για τις ικανότητες των εκπαιδευτικών (ή να είναι σε θέση να αναπτύξουν) προκειμένου να παρέχουν αποτελεσματικά τη σεξουαλική εκπαίδευση.

Επίσης αναφέρονται οι στάσεις, δεξιότητες και γνώσεις που απαιτούνται για την παροχή ποιοτικής διδασκαλίας για τη σεξουαλική εκπαίδευση:

Ικανότητες των εκπαιδευτικών:

Στάσεις

- a. Δέσμευση στην εκπαίδευση σεξουαλικότητας
- b. Σεβασμός για ακεραιότητα και κατανόηση των ορίων
- c. Ανοιχτή σκέψη και σεβασμός για τους άλλους

Δεξιότητες

- a. Δυνατότητα δημιουργίας και διατήρησης ενός ασφαλούς, χωρίς αποκλεισμούς και ευνοϊκού μαθησιακού περιβάλλοντος
- b. Ικανότητα χρήσης διαδραστικών προσεγγίσεων διδασκαλίας και μάθησης
- c. Δυνατότητα αποτελεσματικής επικοινωνίας
- d. Ικανότητα σκέψης και πεπιοθήσεων

Γνώση

- a. Γνώση σχετικών θεμάτων στην εκπαίδευση σεξουαλικότητας
- b. Βασικές γνώσεις για την προαγωγή της υγείας και την ψυχολογία
- c. Γνώση των μεθόδων για την παροχή εκπαίδευσης στη σεξουαλική εκπαίδευση
- d. Γνώση σχετικά με διαφορετικές προσεγγίσεις σεξουαλικότητας και τον αντίκτυπό τους

Σύμφωνα με τον Benesch (2017), χρησιμοποιώντας μια μετα-δομική προσέγγιση, προχωράμε πέρα από τις απλουστευμένες δομικές ιδέες, που αντιμετωπίζουν την κάθε ταυτότητα ως διαφορετική μεν αλλά ίση, για να εκθέσουν στην πραγματικότητα την ανισότητα και τα προνόμια που διαιωνίζονται από τις άνισες σχέσεις εξουσίας όσον αφορά το φύλο, τη σεξουαλικότητα, τη φυλή και τη μητρική ομιλία. Συνδυάζοντας αυτές τις διαφορετικές αλλά αλληλοσυνδεόμενες πτυχές της ταυτότητας, παράγεται μια πολύπλευρη και λεπτή εικόνα της ταυτότητας των εκπαιδευτικών και των μαθητών, για να μπορούν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί να εξετάσουν πώς οι προσωπικές τους ταυτότητες ως άτομα επηρεάζουν τις επαγγελματικές τους ταυτότητες ως εκπαιδευτικοί και πώς το κοινωνικοπολιτισμικό τους πλαίσιο επηρεάζει τη διδακτική τους πρακτική (Lawrence, Nagasima, 2020).

Ο Kelly (2009) προσδιόρισε έξι ιδιότητες ενός εξειδικευμένου εκπαιδευτή σεξουαλικής Αγωγής:

1. επιθυμία να γίνει εκπαιδευτικός σεξουαλικής Αγωγής,
2. σεβασμός για τους μαθητές,
3. αποδοχή και εκτίμηση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και δέσμευση για διασφάλιση πολιτιστικής ικανότητας στην τάξη,
4. ευαισθητοποίηση των αξιών και των πεποιθήσεών του για τη σεξουαλικότητα,
5. κατάλληλα όρια με τους μαθητές και
6. αίσθηση του χιούμορ.

Μία έρευνα των Depauli & Plaute (2018) έδειξε ότι ο ρόλος, η ετοιμότητα και η κατάρτιση των εκπαιδευτικών, καθώς και το δομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διδάσκουν, είναι πολύ σημαντικά για την εκπαίδευση υψηλής ποιότητας θεμάτων που αφορούν την σεξουαλικότητα. Ένα σημαντικό εύρημα από αυτήν τη μελέτη ήταν η σημασία που αποδίδουν οι γονείς στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Προκειμένου να οικοδομηθεί εμπιστοσύνη, πρέπει να είναι πεπεισμένοι ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν τα προσόντα να προσφέρουν εκπαίδευση σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Η εκπαίδευση σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης ειδικά στο επίπεδο του δημοτικού, θεωρείται από τους γονείς και τους δασκάλους ως ένα σημαντικό αλλά πολύ «προκλητικό» θέμα. Προκειμένου να προετοιμαστούν οι νέοι για μια υπεύθυνη, ικανοποιητική και χαρούμενη σεξουαλική ζωή, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να υπάρχει συνεργασία και εμπιστοσύνη μεταξύ της οικογένειας, του σχολείου και των εκπαιδευτικών σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

2) Στάσεις Εκπαιδευτικών Απέναντι στη Σεξουαλική Αγωγή

Βάση μίας έρευνας που έλαβε χώρα στην Βρετανία από τον Stonewall (2009), οι λιγότεροι από τους μισούς/μισές εκπαιδευτικούς θεωρούν τον εαυτό τους ικανό να διδάξει Σεξουαλική Αγωγή. Καταλήγει στο συμπέρασμα πως όταν ο/η εκπαιδευτικός δεν έχει εκπαιδευτεί πάνω σε μαθήματα σεξουαλικότητας δεν νιώθει άνετα και να διδάξει. Οι Moore & Rienzo (2000), εξετάζοντας τα περιεχόμενα των μαθημάτων που δίδαξαν οι εκπαιδευτικοί συνειδητοποίησαν πως οι τελευταία έκανα επιλογή θεμάτων βάσει δικών τους κρίσεων αφήνοντας πίσω ζητήματα αμφιλεγόμενα ή κατά την άποψη τους μη χρήσιμα να αναφερθούν (Timmerman, 2009).

Και σε άλλες έρευνες στην Αγγλία οι εκπαιδευτικοί φαίνονται να δηλώνουν ανήσυχοι για το ότι δεν καταρτίζονται επαρκώς. Μάλιστα λόγω αυτής της μη εκπαίδευσης τους έρχονται αντιμέτωποι με αρνητικές αξιολογήσεις γονέων αλλά και συναδέλφων τους.

Σε άλλη μελέτη αυτή τη φορά από τους Walker & Milton το 2006, φάνηκαν οι εκπαιδευτικοί να εκφράζουν την αδυναμία να παραμερίζουν τις προσωπικές τους αντιλήψεις και πεποιθήσεις κατά την διάρκεια της διδασκαλίας τους με αποτέλεσμα την δημιουργία ενός όχι και τόσο άνετου κλίματος.

Επιπλέον, μια μελέτη καναδών το 2009 έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί αποθαρρύνονται από εμπόδια που θέτει η οικογένεια αλλά και διάφορα από τα μέλη της σχολικής κοινότητας. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν πως ένιωθαν ότι επικρίνονταν συνεχώς. Γεγονός που θέτει το ζήτημα πως οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από άνεση καθώς διδάσκουν και όχι από φόβο.

3) Οι απόψεις των εκπαιδευτικών για την Σεξουαλική Αγωγή

Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν το βασικότερο κομμάτι της διδασκαλίας της Σεξουαλικής Αγωγής. Ο τρόπος που θα προσεγγίσουν τις θεματικές, η άνεση που θα νιώσουν τα παιδιά, οι γνώσεις του/της αλλά και το υλικό είναι κάποια από τις υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών. Στην παρούσα υποενότητα είναι χρήσιμο να παραθέσουν απόψεις εκπαιδευτικών σχετικά με το πως αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους.

Βάσει ερευνών οι νηπιαγωγοί και δάσκαλοι πιστεύουν πως οι βαθμίδες τους είναι οι κατάλληλες για να αρχίσουν τα παιδιά να ενημερώνονται για θέματα πάνω στην σεξουαλικότητα. Άποψη την οποία απορρίπτουν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί δευτεροβάθμιας ισχυριζόμενοι πως οι ηλικίες 10 με 12 ετών είναι αυτές που θα παιδιά θα πρέπει να λάβουν σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Βέβαια, αξίζει να πούμε πως οι απόψεις των πρώτων στηρίζονται στο ότι τα παιδιά από μικρές ηλικίες

διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους και για αυτό θα έπρεπε να τους δοθεί μια εισαγωγή στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση (Κακαβούλης, 2000).

Η ενημέρωση ήδη την προσχολική ηλικία θα καταφέρει τα παιδιά να γνωρίσουν την ανάπτυξη τους, τις αλλαγές που πρόκειται να συμβούν στο σώμα τους, τις σχέσεις των δύο φύλων, να αντιλαμβάνονται τα συναισθήματά τους, να μην φοβούνται και να νιώθουν άνετα με ζητήματα γύρω από το σεξ. Επιπρόσθετα, θα είναι σε θέση να προστατεύουν το σώμα τους, να μην δέχονται πιέσεις συνομηλίκων και αργότερα ως ενήλικες να υιοθετούν μια σωστή σεξουαλική συμπεριφορά απέναντι στους συντρόφους τους (Hayes, 1995).

4) Η Σεξουαλική Αγωγή σε άτομα με ειδικές ανάγκες

Η σεξουαλικότητα σχετίζεται και τόσο με τη σεξουαλική επιθυμία και την απόλαυση, όσο και με την ιδέα που θα σχηματίσει κάποιος/κάποια για τον εαυτό του/της, για το αν είναι ελκυστικός και αποδεκτός από τους άλλους. Πρόκειται δηλαδή για μια τάση που έχουν οι άνθρωποι από τη γέννηση τους, ανεξάρτητα από το αν έχουν κάποιο ποσοστό αναπηρίας ή όχι (Baxley and Zendell, 2011). Η σεξουαλικότητα επομένως είναι εξίσου σημαντική και στα άτομα με αναπηρία κι ας καταπατώνται πολλές φορές τα δικαιώματά τους πάνω στη σεξουαλικότητα. Αλλά υπάρχουν και οι περιπτώσεις των ατόμων με νοητική αναπηρία οι οποίοι συχνά αντιμετωπίζουν το σεξ το φόβο.

Πολλές φορές, εξαιτίας των προκαταλήψεων της κοινωνίας και κυρίως την περίοδο 1900 έως 1940 τα άτομα με αναπηρία θεωρήθηκαν πως δεν έχουν σεξουαλικές ορμές/ανάγκες, δεν μπορούν να παντρευτούν και να γίνουν γονείς λόγω του φόβου της κληρονομικότητας. Βάσει ερευνών, επίσης, φάνηκε πως άτομα με αναπηρία πέφτουν συχνότερα θύματα βιασμού και σεξουαλικής κακοποίησης. Μάλιστα τις περισσότερες φορές ο δράστης βρισκόταν εντός του οικείου περιβάλλοντος. Τα άτομα με αναπηρία δεν τους γνωστοποιούν βέβαια από φόβο μήπως ελαχιστοποιηθεί η αγάπη για αυτούς.

Σε θέματα αντισύλληψης τώρα φαίνεται πως άτομα με ειδικές ανάγκες δεν έχουν εκπαιδευτεί πάνω στην χρήση προφυλακτικά ή κάθε άλλη μεθόδου αντισύλληψης. Επίσης, μέχρι πρόσφατα θεωρούσαν πως τα άτομα με αναπηρία δεν έχουν σεξουαλικές επαφές και δεν κινδυνεύουν να νοσήσουν από Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα. Θεωρία που δεν ισχύει αφού οι πιθανότητες νόσησης από την μάλιστα του AIDS είναι περισσότερες συγκριτικά με τα άτομα χωρίς αναπηρία. Επειδή, όπως υποθήκε και παραπάνω δεν έχουν ενημέρωση και δεν είναι σε θέση να συζητήσουν και να διαπραγματευτούν την χρήση του προφυλακτικού.

Καταλαβαίνουμε, επομένως, πως το θέμα της σεξουαλικής ανάγκης στα άτομα με αναπηρία αντιμετωπιζόταν ως ταμπού και δεν είχε συζητηθεί. Χρίζεται αναγκαίο και

απαραίτητο να υπάρξει και στα άτομα με αναπηρία σχετική εκπαίδευση για την Σεξουαλική Αγωγή.

5) Απόψεις των εκπαιδευτικών της ειδικής αγωγής σχετικά με την Σεξουαλική Αγωγή

Για πολλά χρόνια γονείς και επαγγελματίες ατόμων με ειδικές ανάγκες αντιμετώπιζαν το ζήτημα περιορισμού της σεξουαλικής τους ορμής (Δήμου, 2011). Το ζήτημα αυτό φαίνεται να εξαλείφεται σήμερα. Με σχετικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν το 2003 φάνηκε πως πλέον υπάρχει θετικό αίσθημα προς την αναγνώριση δικαιωμάτων σχετικών με την σεξουαλικότητα για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (McGuire and Bayley, 2011).

Σε δύο έρευνες οι οποίες έλαβαν χώρα στην Ελλάδα (Απτεσλής, 2012 και Αρμένης, 2015), σε εκπαιδευτικούς ειδικής αγωγής, έδειξαν πως είναι θετικοί στην σύναψη σεξουαλικών σχέσεων και στην αναγνώριση των ίδιων δικαιωμάτων με του συνομήλικούς τους στην σεξουαλικότητα. Λίγοι, ωστόσο, είναι εκείνοι οι εκπαιδευτικοί που εγκρίνουν και το δικαίωμα σε γάμο για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Όμως, 2016 σε σχετική έρευνα (Θεοδώρου, 2016) ανατρέπεται και αυτό και το ποσοστό πλέον είναι υπέρ στη σύναψη γάμων.

Επομένως, οι εκπαιδευτικοί είναι και υπέρ μιας Σεξουαλικής Αγωγής στα άτομα με ειδικές ανάγκες και είναι κατά του περιορισμού που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια. Βέβαια, οφείλουμε να αναφέρουμε πως ήταν αρνητικοί σε ζητήματα σχετικά με την αναπαραγωγή και την ομοφυλοφιλία.

6) Η σημασία της Κατάρτισης των Εκπαιδευτικών στη Σεξουαλική Αγωγή

Πολλά δεδομένα παρουσιάζουν πως βασικό όπλο απέναντι σε μια πετυχημένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι η κατάλληλη κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευμένοι εκπαιδευτές είναι ικανοί να αντιμετωπίσουν όλα τα πιθανά εμπόδια που πολύ πιθανόν να βρεθούν στη διδασκαλία τους (Ollis, 2010).

Ωστόσο, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι έτοιμη να αντιμετωπίσουν και προσωπικά τους στερεότυπα και προσωπικές απόψεις περί σεξουαλικού προσανατολισμού, η πατριαρχίας αλλά και οι ομοφυλοφιλικών σχέσεων. Τέτοιου είδους ζητήματα απαιτείται να εξαιρεθούν άμεσα στο πλαίσιο της κατάρτισης των εκπαιδευτικών (Ollis, 2010). Επίσης, η εκπαίδευση πάνω στην Σεξουαλική Αγωγή προϋποθέτει προηγουμένως οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί να είναι «άνετοι με τη δική τους σεξουαλικότητα» (Milton et al., 2001).

Από έρευνες προκύπτει πως οι εκπαιδευτικοί δεν λαμβάνουν κατά τις προπτυχιακές σπουδές του σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Μάλιστα σε πολλές χώρες, ανάμεσα σε αυτές και Πολιτείες των Η.Π.Α. (Smith et al., 2005) και του Ηνωμένου Βασιλείου

(Walsh & Tilford 1998), αναφέρουν πως δεν υπάρχει κάποιος επίσημος έλεγχος για το αν οι εκπαιδευτικοί που θα αναλάβουν το μάθημα της Σεξουαλικής Αγωγής έχουν καταρτιστεί καταλλήλως (Sinkinson, 2009).

Οι Warwick, Aggleton & Rivers (2005), υποστηρίζουν πως η κατάρτιση εκπαιδευτικών θα πρέπει να αποτελεί ένας κοινός σκοπός όλων όσων εμπλέκονται στη διδασκαλία της σεξουαλικότητας. Τέλος, οι Thomas & Jones (2005), υπογραμμίζουν ότι είναι σημαντικό στο βασικό πρόγραμμα σπουδών των εκπαιδευτικών να υπάρχει και η Σεξουαλική Αγωγή ως υποχρεωτικό μάθημα και να μην περιορίζεται σε επιμορφωτικά προγράμματα.

7) Εμπόδια στη Διδασκαλία της Σεξουαλικής Αγωγής

Κατά τους Wight & Buston (2003), οι εκπαιδευτικοί έχουν δυσκολίες όταν έρθουν αντιμέτωποι με τη διδασκαλία της Σεξουαλικής Αγωγής. Τούτο διότι είτε είναι ένα ζήτημα που τους κάνει να νιώθουν άβολο ή δεν είναι επαρκώς ενήμεροι είτε δεν έχουν διαθέσιμο τον απαιτούμενο διδακτικό χρόνο.

Σε σχετική έρευνα της η Γερούκη (2007), αναφέρεται σε εμπόδια εντός σχολείου και εκτός σχολείου. Τα εμπόδια εντός του σχολικού χώρου είναι η ελλιπής κατάρτιση τους, η έλλειψη διδακτικού χρόνου αλλά και η μη ύπαρξη οδηγιών και υλικών από πλευράς του Υπουργείου Παιδείας. Ενώ τα εμπόδια που βρίσκονται έξω από το σχολείο δεν είναι άλλα από τα κοινωνικά στερεότυπα και τις αντίθετες γνώμες των γονέων.

Κατά την Γερούκη (2009) και πάλι, είναι εξαιρετικά σημαντικό οι εκπαιδευτικοί να έχουν εκπαιδευτεί καταλλήλως για τη διδασκαλία τους και η μη εκπαίδευση αυτών αποτελεί εμπόδιο στην διδακτική πράξη, γεγονός το οποίο συμφωνεί με αρκετές σχετικές μελέτες (Stevens, 2004; Gerouki 2009; Cohen, Byers, Sears, 2012; Goldman & Coleman, 2012; WHO, 2014). Αυτό είναι λογικό, καθώς ζητήματα όπως ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η αντισύλληψη πρέπει να προσεγγίζονται επιδέξια. Επίσης, ακόμα ένα κώλυμα των εκπαιδευτικών είναι οι αντιδράσεις και οι αντιρρήσεις που θα φέρουν οι γονείς (Milton, 2001; Gerouki, 2009, 2007; Cohen, Byers & Sears, 2012). Τέλος, είναι σημαντικό να πούμε πως ένα εμπόδιο στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι σαφώς οι αντιπαραθέσεις που ενδεχομένως να υπάρχουν στις σχολικές κοινότητες, γιατί με τον τρόπο αυτό οι εκπαιδευτικοί δεν θα αδυνατούν να συνεργαστούν μεταξύ τους προς έναν κοινό σκοπό/.

Μια πιο πρόσφατη μελέτη (Eisenberg et al., 2011) χωρίζει τα εμπόδια που έχουν να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί σε διαρθρωτικά, όπως έλλειψη χρόνου, πιθανές αντιδράσεις από γονείς και ανωτέρους, και σε εμπόδια περιοριστικής πολιτικής, όπως είναι η μη επαρκής χρηματοδότηση.

Συμπερασματικά, κατανοούμε πως οι εκπαιδευτικοί έχουν να καλύψουν πολλά μέτωπα όταν ασχολούνται με τη διδασκαλία της Σεξουαλικής Αγωγής. Όμως, κρατούμε ότι

από τους πιο σημαντικούς παράγοντες μια σωστής και ποιοτικής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι η κατάρτιση των εκπαιδευτικών που θα αναλάβουν το σχετικό μάθημα (Gerouki, 2007; Parker, Wellings & Lazarus, 2009; Mitchell, Smith, Carman, Schlichthorst, Walsh & Pitts, 2011; Georgiou, Kofou, Michael, Andreou, & Stordahl, 2015), σύμφωνα και με την United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Mitchell Smith, Carman, Schlichthorst, Walsh, & Pitts, 2011).

Κεφάλαιο 6. Ο Ρόλος των Γονέων-Κηδεμόνων

Εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών πριν πάνε σχολείο για πρώτη φορά δεν είναι άλλος από τον κύκλο της οικογένειας. Οι γονείς και κηδεμόνες μπορούν να μεταφέρουν μηνύματα στα παιδιά τους είτε συνειδητά μέσω προσωπικών συζητήσεων ή και ανάγνωση σχετικών βιβλίων ή ασυνειδητά χωρίς ουσιαστικά να το θέλουν και να το γνωρίζουν μέσα από ένα σύνολο στάσεων απέναντι σε θέματα σεξουαλικότητας.

Οι γονείς και κηδεμένος έχουν την δυνατότητα να χτίσουν σχέσεις εμπιστοσύνης σε θέματα σεξουαλικότητας ενημερώνοντας τα παιδιά τους κατάλληλα πριν έρθουν σε πρώτη σεξουαλική επαφή (Miller et al., 2007; O' Donnell, Simmons, Dash, Varzi, Myint, Moss & Stueve, 2007). Στην πορεία, οι συζητήσεις αυτές δύνανται να αλλάζουν με βάση την ανάπτυξη και τις εμπειρίες που αποκτά σιγά σιγά το παιδί (Miller et al., 2007).

Σε έρευνα που έγινε σε Δημοτικά σχολεία (Barr et al., 2012) οι γονείς στην πλειοψηφία τους φάνηκαν θετικοί απέναντι σε θέματα σεξουαλικότητας. Πιο συγκεκριμένα, τα ποσοστά διαμορφώθηκαν με βάση την θεματική περιοχή: Δεξιότητες επικοινωνίας (89%), ανθρώπινη ανατομία και αναπαραγωγή (65%), αποχή (61%), HIV/Σ.Μ.Ν. (53%), σεξουαλικός προσανατολισμός (52%). Στις ίδιες θεματικές περιοχές έχουμε αύξηση στις ηλικίες Γυμνασίου (62-91%) και ακόμα πιο υψηλό ποσοστό στο λύκειο (72-91%). Σε παρόμοια έρευνα (Eisenberg et al., 2007), βλέπουμε να επιβεβαιώνεται η άποψη πως οι γονείς θα ήθελαν τα παιδιά τους να εκπαιδευτούν πάνω στην σεξουαλικότητα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης αρκεί πάντα οι θεματικές και το υλικό να αλλάζουν ώστε να εφαρμόζουν σωστά στις ηλικιακές ομάδες των παιδιών.

Προχωρώντας τώρα στα ελληνικά δεδομένα με βάση την παγκόσμια έρευνα HBSC (WHO, 2016), σε ηλικία 11 ετών τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, προτιμούν να μιλούν με τη μητέρα τους για θέματα σεξουαλικότητας (90%). Ποσοστό που πέφτει κατά 10% όταν τα παιδιά φτάσουν στα 13 τους έτη, για να φτάνει στο 70% περίπου μόλις γίνουν 15 χρονών. Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις με τους πατεράδες στις αντίστοιχες ηλικίες υπάρχουν διαφορές τάξεων 30% χαμηλότερες για κάθε περίπτωση που παρουσιάσαμε παραπάνω. Τέλος, από την ίδια έρευνα φάνηκε πως τα κορίτσια νιώθουν άνετα να μιλούν με τη μητέρα, ενώ τα αγόρια με τον πατέρα. Σε κάθε περίπτωση στα δείγμα έχουμε και ένα υψηλό ποσοστό στο υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον που έχει δημιουργηθεί (11 χρονών (90% περίπου), 13 χρονών (80% περίπου) και 15 χρονών (70% περίπου) και στα δύο φύλα).

Παρά όμως τα υψηλά ποσοστά επικοινωνίας και παροχής υποστηρικτικού περιβάλλοντος, οι πηγές από τις οποίες τα παιδιά προτιμούν να πληροφορούνται για θέματα σχετικά με το σεξ είναι τα Μ.Μ.Ε. (Τούντας, 2004). Μόλις μιας έρευνας Σε έρευνα του Κρεατσάς (2003) μονάχα το 20% των εφήβων δήλωσαν πως οι γονείς και κηδεμόνες

τους τους πληροφόρησαν για τα σεξουαλικών ζητημάτων. Ενώ, ανήλικα κορίτσια σε ποσοστό 72% δήλωσαν πως οι γονείς και κηδεμόνες τους δεν γνώριζαν καν για την εγκυμοσύνη τους, αλλά ούτε και για την επιθυμία τους για διακοπή αυτής (Ioannidi-Karolou, 2004).

Σε έρευνας που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα οι γονείς και κηδεμόνες παιδιών θεωρούν τους ίδιους ικανούς και αρμόδιους να μιλήσουν και να ενημερώσουν τα παιδιά τους, όμως κάτι τέτοιο φαίνεται πως δεν ισχύει σε υψηλό ποσοστό τελικά (Ioannidi-Karolou, 1997; Kakavoulis, 2001; Κρεατσάς, 2003; Kirana et al., 2007). Την ίδια στιγμή, οι γονείς εκφράζουν την δυσπιστία τους στο αν το σχολείο μπορεί να καταφέρει να παρέχει να σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. (Ioannidi-Karolou, 1997; Kakavoulis, 2001; Κρεατσάς, 2003; Kirana et al., 2007).

Κάτι που έχει ενδιαφέρον να αναφερθεί είναι πως οι γονείς και κηδεμόνες έχουν την τάση να αναδιαμορφώνουν τα θέματα και το περιεχόμενο που θα συζητήσουν με τα παιδιά τους ανάλογα με το φύλο τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως σε συζητήσεις με αγόρια το κύριο περιεχόμενο είναι η σωστή χρήση του προφυλακτικού, ομοφυλοφιλία και τα Σεξουαλικός Μεταδιδόμενα Νοσήματα και δεν υπάρχει καμία αναφορά σε θέματα οργασμού ή άμβλωσης, καθώς αυτά θεωρούνται γυναικεία θέματα. (Ioannidi-Karolou, 1997).

Γενικά, φαίνεται πως οι γονείς και κηδεμόνες κατανοούν τη αξία της Σεξουαλικής Αγωγής για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των παιδιών τους. Παρά ταύτα δεν συζητούν με τα παιδιά τους για θέματα σεξουαλικότητας είτε επειδή δεν έχουν τις γνώσεις είτε επειδή δεν νιώθουν άνετα. Ακόμη κι έτσι όμως τα παιδιά μπορούν να λάβουν διάφορα μηνύματα. Για παράδειγμα εάν τα παιδί δεν έχει συνηθίσει να συζητά με τους γονείς για θέματα γύρω από το σεξ σε περίπτωση που χρειαστεί στο μέλλον κάποια συμβουλή σίγουρα δεν θα απευθυνθεί στους γονείς γιατί οι τελευταίοι δεν έχουν αναπτύξει θεσμούς επικοινωνίας (Γερούκη, 2011). Οι γονείς δεν θα πρέπει να είναι επικριτικοί απέναντι στα παιδιά τους, αλλά θα πρέπει να του παρέχουν ένα ασφαλές περιβάλλον επικοινωνίας και κατανόησης. Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι, όπως και σε άλλα ζητήματα για τα παιδιά έτσι και εδώ, πολύ ευεργετικό είναι να υπάρχει συνεργασία ανάμεσα σε σχολείο και γονείς/κηδεμένες και όχι αντιρρήσεις και συγκρούσεις (Walker & Milton 2006; WHO & BZgA, 2010; Γερούκη, 2011).

Κεφάλαιο 7. Ρόλος Μ.Μ.Ε.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΜΕ¹⁴

Για σεξουαλική ανάπτυξη και σεξουαλική σκέψη των παιδιών υπάρχει η άποψη πως είναι μια βιολογική διαδικασία και λαμβάνει χώρα ήδη από την γέννηση των παιδιών. Πέραν αυτού όμως η σεξουαλική σκέψη και ανάπτυξη των παιδιών μπορεί εύκολα να επηρεαστεί από την κοινωνία, τις απόψεις που κυριαρχούν σε αυτήν για τη θέση και τον ρόλο των δύο φύλων.

Η βασική πηγή εκπαίδευσης πάνω σε ζητήματα σεξουαλικότητας είναι τα ΜΜΕ και αυτό επειδή προσφέρουν συμπεριφορές και απόψεις πάνω σε ζητήματα σχέσεων μεταξύ φύλων, αναπαραγωγής και σεξουαλικής συμπεριφοράς. Κάτι τέτοιο κάνει ακόμα πιο εμφανή την ελλιπή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στον χώρο του σχολείου. Επομένως, είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως τα ΜΜΕ είναι υπεύθυνα για την επικρατούσα στερεοτυπική όψη της σεξουαλικότητας κι αυτό γιατί προβάλλουν πρότυπα που επηρεάζουν τις διφυλικές σχέσεις.

Επιπλέον, τα ΜΜΕ πολλές φορές περνάνε και έμμεσα μηνύματα για τα δύο φύλα, που κατά κανόνα θίγουν το γυναικείο φύλο. Τούτο διότι συνηθίζουν να προβάλλουν τις γυναίκες ως αντικείμενο του σεξ και με βασική της εργασία την ενασχόληση με οικιακές δουλειές. Στον αντίποδα η διασκέδαση και η κ επαγγελματική ανέλιξη ανήκει στους άντρες. Επίσης, πολλές φορές η γυναίκα προβάλλεται να επιδεικνύει την σεξουαλικότητα της για να πετύχει τους στόχους της.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί πως τα ΜΜΕ τείνουν να προβάλλουν μοντέλα μη υπεύθυνης συμπεριφοράς στη χρήση αντισύλληψης, την ίδια στιγμή που δεν γίνεται λόγος για Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα, όπως HIV, AIDS κλπ.

Είναι υποχρέωση μας να παρέχουμε στους νεότερους μια ολοκληρωμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Το σχολείο οφείλει να αναπτύξει την κριτική σκέψη των μαθητών/μαθητριών απέναντι σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη σεξουαλικότητα και την σεξουαλική, ώστε να είναι ικανοί να αξιολογούν και να αμφισβητούν τα μηνύματα που προβάλλονται και περνάνε έμμεσα ή άμεσα από τα ΜΜΕ.

¹⁴ Οι περισσότερες πληροφορίες αυτού του κεφαλαίου έχουν στηριχθεί στο δημοσιευμένο άρθρο του Περιοδικού ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΑΓΩΓΗΣ, Πανεπιστήμιο Κρήτης – Σχολή Επιστημών Αγωγής- Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. Τεύχος 3/2006, σελ. 45-52.

Κεφάλαιο 8. Ρόλος της κοινωνίας και των συνομηλίκων

Η Σεξουαλική Αγωγή στην Ελληνική κοινωνία εκτός της σχολικής μονάδας

Το σχολείο δεν αποτελεί το μοναδικό μέρος στο οποίο ένα άτομο μπορεί να λάβει γνώσεις γύρω από την σεξουαλικότητα. Αντιθέτως, η Σεξουαλική Αγωγή δύναται να συμβαίνει και από άλλα πρόσωπα πέραν των εκπαιδευτικών και πέραν του χώρου του σχολείου. Οι άνθρωποι ως κοινωνικά όντα έχουν την τάση της αναζήτησης που βασίζεται στην περιέργεια τους. Έτσι και στην περίπτωση της σεξουαλικότητας οι προκλήσεις είναι πολλές όσο τα παιδιά οδεύουν προς την ενηλικίωση. Είναι πολλοί οι παράγοντες εκείνοι που έχουν την δυνατότητα να ασκήσουν επιρροή στην σεξουαλικότητα των νέων.

Αξίζει να αναφέρουμε πως στις χώρες του εξωτερικού την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων την έχουν αναλάβει τόσο το σχολείο όσο και ολόκληρος ο κοινωνικός κύκλος των ανηλίκων.

Η κοινωνία

Η κάθε κοινωνία ανάλογα την κουλτούρα της, τα ήθη και τις αξίες που την χαρακτηρίζουν στρέφει προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση τους νέους. Η εμπλοκή της κοινωνίας στην σεξουαλικότητα βρίσκεται ακριβώς μέσα από τη θέση που υιοθετούν οι πολίτες της πάνω σε ζητήματα όπως είναι το σεξ πριν το γάμο, τη θέση της γυναίκας, τις αμβλώσεις ακόμα και στον τρόπο αντιμετώπισης των μονογονεϊκών οικογενειών.

Η Ελλάδα, για παράδειγμα, είναι πρώτη βάσει ερευνών σε ποσοστά αμβλώσεων. Η χώρα μας είναι κοινώς αποδεκτό πως τείνει ακόμα προς τον συντηρητισμό και αντιμετωπίζει ενοχικά ακόμα τα ζητήματα της σεξουαλικότητας, εάν σκεφτούμε πως οι νέοι δεν λαμβάνουν επαρκή ενημέρωση σε ζητήματα όπως είναι η μέθοδος αντισύλληψης. Και εδώ ακριβώς οφείλεται και το αρκετά μεγάλο ποσοστό ανεπιθύμητων εγκυμοσυνών κατά τις εφηβικές ηλικίες.

Ακόμη, το ποσοστό αμβλώσεων μπορούμε να το συνδέσουμε και με το ζήτημα μονογονεϊκών οικογενειών. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι και σήμερα οι μονογονεϊκές οικογένειες δεν χαίρουν εκτιμήσεων των πολιτών της κοινωνίας. Επομένως, πολλές αμβλώσεις συμβαίνουν και λόγω του αισθήματος ντροπής ή ενοχής που μπορεί να υπάρχουν σε ένα νεαρό σε ηλικία κορίτσι.

Σε κάθε περίπτωση καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η εκάστοτε κοινωνία οφείλει να λάβει μέτρα δραστικά ως προς την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών ήδη από μικρή ηλικία.

Οι συνομήλικοι

Η ενεργή συμμετοχή και το αίσθημα του ανήκειν σε μια ομάδα ενηλίκων για τα παιδιά είναι πολύ σημαντική. Τα παιδιά μέσα στις παρέες συνομηλίκων κάποια στιγμή τείνουν να δοκιμάσουν πράγματα τα οποία ενδεχομένως να είναι αντίθετα και διαφορετικά από όλες τις γνώσεις και τα πρότυπα που τους έχουν μεταδώσει οι οικογένειες τους και αυτό τους γοητεύει.

Όπως είναι φυσιολογικό μέσα στις παρέες ατόμων υπάρχουν κοινά ενδιαφέροντα, ανταλλαγή απόψεων, εμπειριών, απορίες και αναζητήσεις πάνω σ' αυτές. Στο κομμάτι της σεξουαλικότητας οι νέοι πειραματίζονται, αναζητούν και ενημερώνονται μέσα από μη έγκυρες πηγές του διαδικτύου, επειδή ενδεχομένως ντρέπονται να θέσουν τις απορίες τους σε μεγαλύτερους σε ηλικία ανθρώπους του περιγύρου τους, όπως για παράδειγμα δασκάλους ή γονείς. Όλη αυτή η διαδικασία έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά να λαμβάνουν εσφαλμένες γνώσεις και όχι μια ουσιαστική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Κεφάλαιο 9. Ο ρόλος των θρησκευμάτων

Σεξουαλική Αγωγή και Θρησκευτική Εκπαίδευση: Το πλαίσιο συνάντησης

Οι θρησκείες με τη διδασκαλία τους συνέβαλαν στη διαμόρφωση ηθικών κανόνων και αντιλήψεων, οι οποίες είναι ευδιάκριτες στον κοινωνικό χώρο. Βασικοί στόχοι της θρησκευτικής εκπαίδευσης είναι να έρθουν σε επαφή οι μαθητές/μαθήτριες με την ιστορική εξέλιξη των θρησκευμάτων, να ανακαλύψουν την επίδρασή του στον δημόσιο χώρο μέσα από τη γνωριμία με την επικρατούσα ή τις κυριότερες τοπικές θρησκευτικές παραδόσεις, και οπωσδήποτε να πληροφορηθούν για την ιστορία, τη διδασκαλία και τις πολιτισμικές παραδόσεις των κυριότερων θρησκευμάτων.

Η σεξουαλικότητα αναφέρεται στα σεξουαλικά χαρακτηριστικά, τη σεξουαλική συμπεριφορά και δραστηριότητα των ατόμων. Η σεξουαλικότητα δεν αποτελεί ένα αυτονομημένο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ύπαρξης και ζωής αλλά είναι σε αλληλεπίδραση με ποικίλους κοινωνικούς παράγοντες και οπωσδήποτε εκδηλώνεται ποικιλότροπα στον κοινωνικό χώρο. Αυτό σημαίνει ότι στον δημόσιο χώρο –και πλέον οφείλουμε να συμπεριλάβουμε και τους διαδικτυακούς τόπους που συγκεντρώνουν διάφορες ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά- διαμορφώνονται ποικίλες ηθικές, κοινωνικές, πολιτικές και οπωσδήποτε προσωπικές αντιλήψεις και αξίες, οι οποίες αφορούν τη σεξουαλικότητα. Οι ιδέες αυτές επιδρούν στις έμφυλες σχέσεις, οδηγούν στη διαμόρφωση των διαπροσωπικών σχέσεων και οπωσδήποτε καθορίζουν το πλαίσιο και τους στόχους της σεξουαλικής αγωγής.

Οι ιδέες αυτές δεν είναι σταθερές. Στο πέρασμα του χρόνου, «οι έμφυλες σχέσεις, τα πρότυπα σεξουαλικής συμπεριφοράς και οι προσωπικές και δημόσιες στάσεις όσον αφορά τη σεξουαλικότητα μεταβάλλονται» (Giddens & Sutton, 2020), ενώ διαφορές παρατηρούνται από τόπο σε τόπο. Σε αυτή τη διαδικασία μετάδοσης των ποικίλων ιδεών σχετικά με τη σεξουαλικότητα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η οικογένεια, το ευρύτερο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον, το σχολείο, τα ΜΜΕ, οι ποικίλες κοινότητες, αλλά και ο θρησκευτικός κόσμος (είτε θετικά είτε αρνητικά), όπως εξετάσαμε στις προηγούμενες συνεδρίες. Οι θρησκευτικές ιδέες καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό στο παρελθόν ζητήματα των έμφυλων σχέσεων και της σεξουαλικότητας, ενώ η επίδρασή τους είναι αισθητή και σήμερα στον δημόσιο χώρο.

Στη σύγχρονη εποχή σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η Σεξουαλική Αγωγή, η οποία επεκτείνεται σε ζητήματα αγωγής της υγείας, σεξουαλικής ζωής αλλά και διαπροσωπικών σχέσεων. «Η Σεξουαλική Αγωγή και η αγωγή των διαπροσωπικών σχέσεων είναι μια μακροχρόνια, δια βίου διαδικασία προβληματισμού, κατάκτησης πληροφοριών και διαμόρφωσης συμπεριφορών, πεποιθήσεων και αξιών γύρω από την ταυτότητα του φύλου, τις σχέσεις και την οικειότητα. Αναφέρεται σε θέματα σεξουαλικής ανάπτυξης,

αναπαραγωγικής υγείας, διαπροσωπικών σχέσεων, οικειότητας. Επίσης, πραγματεύεται θέματα αυτό-αντίληψης και εικόνας του σώματος, καθώς και θέματα που αφορούν τους ρόλους των φύλων. Αγγίζει τις βιολογικές, κοινωνικοπολιτισμικές και πνευματικές διαστάσεις της σεξουαλικότητας, που σχετίζονται με τον πνευματικό τομέα, το συναισθηματικό τομέα και την ευρύτερη επίδραση της συμπεριφοράς» (Γερούκη, 2011).

Κατά συνέπεια η θρησκευτική εκπαίδευση μπορεί να συμπεριλάβει στα περιεχόμενά της ζητήματα που αναφέρονται στη σεξουαλικότητα. Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι ποιος μπορεί να είναι ο προσανατολισμός της θρησκευτικής εκπαίδευσης στα ζητήματα σεξουαλικής αγωγής και συμπεριφοράς;

Σεξουαλική Αγωγή και Μάθημα των Θρησκευτικών

Κύριο μέλημα των διδακτικών στόχων απαιτείται να είναι η αξιοποίηση θρησκευτικού υλικού που αντιμετωπίζει τα έμφυλα στερεότυπα και τις ποικίλες προκαταλήψεις που συνδέονται με τη σεξουαλικότητα. Και όπως αναφέρθηκε στις προηγούμενες συνεδρίες, τέτοια στοιχεία και θεολογικές θέσεις υπάρχουν σε όλο τον θρησκευτικό κόσμο.

Η θέση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί στην Ελλάδα το Μάθημα των Θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό, ενώ υπάρχει η δυνατότητα απαλλαγής για λόγους συνείδησης. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με το μάθημα των Θρησκευτικών από την Τρίτη (Γ΄) Δημοτικού μέχρι και την Τρίτη (Γ΄) Λυκείου και είναι ομολογιακού χαρακτήρα. Η έμφαση δίνεται στην Ορθόδοξη Χριστιανική Εκκλησία και την παράδοσή της, έχει γνωστικό σκοπό, αλλά δεν αποσκοπεί στην κατήχηση των μαθητών/μαθητριών. Τα άλλα θρησκευτικά αποτελούν διδακτική ύλη στη Γ΄ Γυμνασίου και στη Β΄ Λυκείου.

Σήμερα, αν και έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές στην ελληνική θρησκευτική εκπαίδευση, δυστυχώς «τα Θρησκευτικά εξακολουθούν να παίζουν σημαντικό ρόλο στις διαδικασίες αναπαραγωγής της ανισότητας ανάμεσα στα φύλα». Όπως αναφέρει στη συνέχεια η Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου, «οι δυσκολίες προσαρμογής του μαθήματος στις δημοκρατικές αρχές του σεβασμού της διαφορετικότητας και της εξάλειψης των προκαταλήψεων και διακρίσεων με βάση το φύλο, τη θρησκεία τον πολιτισμό ή το σεξουαλικό προσανατολισμό οφείλονται κατά κύριο λόγο στην απολυτοποίηση της παράδοσης και, για να είμαστε σαφείς, της Ορθόδοξης παράδοσης» (2012: 112).

Πολλοί θεολόγοι και κυρίως κληρικοί θεωρούν ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν αναπαράγει έμφυλες προκαταλήψεις και στερεοτυπικές αντιλήψεις. Όμως, μια άλλη ομάδα θεολόγων ασκεί γόνιμη κριτική και με επιχειρήματα τονίζει ότι απαιτείται μεγάλος αγώνας, ώστε να εξαλειφθούν στην πράξη οι προκαταλήψεις που πηγάζουν από τον εκκλησιαστικό χώρο (Καλαϊτζίδης, 2004).

Σε αυτή τη διαδικασία κρίσιμη κρίνεται η συμβολή της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Μια εκπαίδευση όμως που θα ασκήσει αντικειμενική και γόνιμη κριτική στις θρησκευτικές παραδόσεις (Καραμούζης, 2007). Συγχρόνως θα αναφερθεί στα σφάλματα του θρησκευτικού κόσμου και στα τραύματα που δημιουργήσε στον κοινωνικό χώρο. Αυτή η εκπαίδευση θα προβάλλει τα θρησκευτικά μνημεία που αναδεικνύουν την ισότητα των φύλων και καλλιεργούν το σεβασμό σε κάθε άνθρωπο, ανεξάρτητα από τον σεξουαλικό του προσανατολισμό. Επίσης θα αναφέρεται στις οικογενειακές σχέσεις και την ανατροφή των παιδιών και θα αντιμετωπίσει δεισιδαιμονίες και παθογένειες κοινωνικές ή εκκλησιαστικές του παρελθόντος. Στη διαδικασία αυτή χρήσιμη κρίνεται η φεμινιστική προσέγγιση της θεολογίας και ο γόνιμος διάλογος με τα κοσμικά κινήματα του φεμινισμού και των ΛΟΑΤΚΙ+ κοινοτήτων. Όπως παρατηρεί η Ελένη Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη: «στην εποχή της μοναξιάς, της κρίσης που εκδηλώνεται στην οικογένεια, της έλλειψης εμπιστοσύνης, της ερήμωσης, της βίας, της κοινωνικής αδικίας, της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και του υπερκαταναλωτισμού, ο λόγος του Χριστιανισμού πρέπει να είναι λόγος καταγγελτικός και προφητείας αλλά και λόγος συμφιλίωσης, αγάπης, ειρήνης και αλληλεγγύης για την υπέρβαση κάθε διαφοράς και αντιπαράθεσης, για την άμβλυση κάθε στερεότυπου και φόβου» (2012: 109). Με βάση αυτά τα δεδομένα το Μάθημα των Θρησκευτικών μπορεί να συνδράμει εποικοδομητικά και ουσιαστικά στην επίτευξη των στόχων της σεξουαλικής αγωγής.

Αρκεί όμως η θρησκευτική εκπαίδευση να περιλαμβάνει στα περιεχόμενά της διδακτικό υλικό μόνο ή κυρίως από την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση; Εξάλλου με ποιον διδακτικό τρόπο θα μπορούσε ο/η εκπαιδευτικός να αξιοποιήσει το θρησκευτικό υλικό στα πλαίσια της σεξουαλικής αγωγής;

Σεξουαλική Αγωγή και διαθρησκευτική αγωγή σε μαθητοκεντρικό πλαίσιο

Στις ενότητες που προηγήθηκαν, έγινε ιδιαίτερη αναφορά στη σπουδαιότητα της σεξουαλικής αγωγής, ενώ σε αυτή την ενότητα αναπτύχθηκαν θέματα σχετικά με τις έμφυλες ταυτότητες, τη σεξουαλικότητα και τη θρησκεία. Έτσι λοιπόν αναδείχθηκε ότι η Σεξουαλική Αγωγή αποτελεί ένα ευρύτερο σύνολο παρεμβάσεων που αναφέρονται στη σωματοψυχική υγεία του ατόμου. «Σκοπός της σεξουαλικής αγωγής είναι η προαγωγή της σεξουαλικής υγείας, που, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, αφορά ζητήματα γενικότερης σωματικής, πνευματικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι αποκλειστικά και μόνο την απουσία ασθένειας ή αδυναμίας» (Γερούκη, 2011: 29). Κατά συνέπεια η αξιοποίηση του υλικού από τον θρησκευτικό κόσμο κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική στην πραγμάτευση των ποικίλων ζητημάτων σεξουαλικότητας. Ας μη λησμονούμε άλλωστε ότι «η γνώση δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη από τις προσωπικές ενορμήσεις των δρώντων υποκειμένων

ούτε, φυσικά, από τις ιδεολογικοποιημένες επιρροές του κοινωνικού πλαισίου μιας ορισμένης κοινωνίας» (Καραμούζης, 2015).

Αρκεί όμως τα περιεχόμενα της θρησκευτικής εκπαίδευσης να προέρχονται μόνο από μια θρησκεία, ακόμη κι αν αυτή είναι η επικρατούσα σε έναν τόπο; Στο ερώτημα αυτό απαιτείται πολύ σύντομα να αναφέρουμε ορισμένα στοιχεία για τη σχέση θρησκείας και κοινωνίας στη σύγχρονη εποχή. Στις εκκοσμικευμένες χώρες του δυτικού πολιτισμού, οι θρησκείες ανήκουν στον ιδιωτικό χώρο και ελάχιστα επηρεάζουν τη δημόσια σφαίρα (Καραμούζης, 2007). Ωστόσο, η παγκοσμιοποίηση, η μετανάστευση και η προσφυγιά οδήγησαν στη συνύπαρξη ατόμων διαφορετικών εθνοτικών ομάδων και θρησκευτικών παραδόσεων. Ειδικά τα άτομα από την Ασία και την Αφρική ακολουθούν με περισσότερη πιστότητα τις κοινωνικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές παραδόσεις των χωρών καταγωγής τους. Όμως τα παιδιά των ομάδων αυτών είναι φορείς τουλάχιστον δύο πολιτισμών. Έτσι στο σπίτι μαθαίνουν να ακολουθούν τις πατροπαράδοτες πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις. Από την άλλη, στο σχολικό περιβάλλον ζουν σε έναν εκκοσμικευμένο χώρο και συναναστρέφονται με παιδιά διαφορετικών πολιτισμικών καταβολών και θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Αναμφίβολα αυτή η μίξη και η σύνθεση έχει επιφέρει μεταβολές στα ίδια τα άτομα. Αυτές όμως οι αλλαγές δεν είναι ανώδυνες. Για παράδειγμα, στις δυτικές κοινωνίες επικρατεί ο γάμος από έρωτα, ενώ στα μουσουλμανικά κράτη κυριαρχεί συνήθως ο προσυμφωνημένος γάμος. Σε όλα αυτά αν λάβουμε υπόψη τις παρεξηγήσεις από την έλλειψη γνώσης για την θρησκευτική πίστη του κάθε ατόμου καθώς και την επικράτηση ποικίλων προκαταλήψεων που διασώζουν ηθικές αρχές παλαιότερων εποχών και έχουν λάβει ένα θρησκευτικό ένδυμα (π.χ. εναντίωση στον έρωτα), τότε είναι επιτακτική η ανάγκη μιας αντικειμενικής θρησκευτικής εκπαίδευσης. Αυτή η θρησκευτική εκπαίδευση έχει χρέος να ασχοληθεί και με τα θέματα των έμφυλων ταυτοτήτων και των σύγχρονων θεολογικών θέσεων για τις έμφυλες σχέσεις, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τον έρωτα και το σεξ, όπως αυτές εκφράζονται στις Μεγάλες και Ζωντανές Θρησκείες του κόσμου και ειδικά στις θρησκευτικές κοινότητες που συνυπάρχουν στον ίδιο τόπο. Έτσι λοιπόν επείγει τα περιεχόμενα της θρησκευτικής εκπαίδευσης να αποτελούν οι θέσεις των διαφόρων θρησκειών, οι οποίες θα διδαχθούν στα πλαίσια της διαθρησκειακής αγωγής. Αξίζει να ξεκαθαρίσουμε πως στα πλαίσια της θρησκευτικής εκπαίδευσης δεν θα πρέπει απλώς τα παιδιά να έρχονται σε επαφή με βασικές έννοιες άλλων θρησκειών. Πολύ περισσότερο ζητείται μια ποιοτική και ουσιώδης επαφή με άλλα θρησκευόμενα.

Στα πλαίσια της γνωριμίας με άλλα θρησκευόμενα επιδιώκεται τα παιδιά: «α) να κατανοήσουν τη θρησκευτική ετερότητα, β) διαλεχθούν ουσιαστικά μαζί της, γ) να την ενσωματώσουν ως αναπόσπαστο μέρος της πλουραλιστικής κοινωνίας τους, δ) να αντιληφθούν ότι οι θρησκευτικές θεωρήσεις της ζωής δεν είναι οι μοναδικές πολιτισμικές

κατασκευές, ε) να επαναπροσδιορίσουν το περιεχόμενο της προσωπικής θρησκευτικής και φιλοσοφικής βιοθεωρίας τους, στην οποία ενδεχομένως είναι δεσμευμένοι, στο πλαίσιο μιας γόνιμης και κριτικά επεξεργασμένης αντίληψης για τον άνθρωπο και την κοινωνία του» (Καραμούζης, 2007).

Όσον αφορά το θέμα μας, η διαθρησκειακή αγωγή οφείλει να αναφερθεί στις θέσεις των θρησκειών σχετικά με τις σεξουαλικότητα και τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Επίσης χρειάζεται να παρουσιάσει έμφυλες αντιλήψεις, προκαταλήψεις και εκτροπές θρησκευτικής προέλευσης που οδήγησαν σε στερεότυπες ιδέες και στάσεις ακόμη και στον ρατσισμό. Συγχρόνως όμως έχει το χρέος να αναδείξει και εκείνες τις θεολογικές – θρησκευτικές θέσεις που εναρμονίζονται με τα ανθρωπιστικά ιδεώδη, αναδεικνύουν την ιερότητα του ατόμου και υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Στη διαδικασία αυτή απαιτείται να επιλεχθούν σύγχρονες μέθοδοι και τεχνικές διδασκαλίας, οι οποίες θα οδηγήσουν τους μαθητές/τις μαθήτριες στην ενεργό και ανακαλυπτική μάθηση. Ειδικότερα η επιλογή της βιωματικής μεθόδου δίνει τη δυνατότητα οι μαθητές/μαθήτριες να κωδικοποιήσουν την καινούργια γνώση βασισμένη στις προσωπικά τους βιώματα και να την αξιολογήσουν (Kalantzis & Cope, 2013).

Επίσης η επιλογή διαλογικών και ομαδοσυνεργατικών τεχνικών, η αξιοποίηση του εκπαιδευτικού δράματος αλλά και της τέχνης με τη βοήθεια των ρουτίνων έντεχνου συλλογισμού (artful thinking) συμβάλλει, ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να διερευνήσουν ατομικά ή ομαδικά ένα θέμα και να οικοδομήσουν τη γνώση. Επιπρόσθετα η αξιοποίηση των ΤΠΕ ωθεί τους μαθητές/τις μαθήτριες στην αυτενέργεια και την ανάπτυξη της δημιουργικότητάς τους. Με αυτούς τους τρόπους οι μαθητές/μαθήτριες «μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν» (learning by doing).

Σε αυτή τη διαδικασία γίνεται προσπάθεια η νέα γνώση να συνδέεται με τα βιώματα των μαθητών/μαθητριών και να οδηγεί σε κριτική διερεύνηση και προσωπική τοποθέτηση για κάθε θέμα. Αξίζει να τονιστεί ότι «ο άνθρωπος μέσα και δια μέσου της δράσης γνωρίζει και αναγνωρίζει τον κόσμο που τον περιβάλλει και τον οικειοποιείται. Η δράση πραγματώνει τη γνώση και η γνώση εμπεριέχει αναγκαστικά την προέκτασή της, δηλαδή τη δράση» (Καραμούζης, 2015). Γι' αυτό λοιπόν επιδιώκεται να επιλέγονται πηγές, οι οποίες θα αξιοποιηθούν σε ένα κονστрукτιβιστικό πλαίσιο (Κουκουνάρας - Λιάγκης, 2019). Οι πηγές αυτές οφείλουν να είναι σε άμεση σχέση με τους ειδικούς στόχους κάθε μαθήματος και ενότητας και να συμβάλλουν στην επίτευξη των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων.

Σε ένα τέτοιο εκπαιδευτικό πλαίσιο, ο/η εκπαιδευτικός παύει να είναι αναμεταδότης γνώσεων μέσα από μαθήματα που μοιάζουν περισσότερο με διαλέξεις. Ο ρόλος του/της είναι να σχεδιάζει το πεδίο, όπου οι μαθητές/μαθήτριες θα εξερευνήσουν τη νέα πληροφορία και θα επιλέξει δραστηριότητες με τις οποίες η μάθηση θα γίνει παιχνίδι. Κατά την πορεία

μάθησης, ο/η δάσκαλος/-α παρακινεί τα παιδιά να προβληματισθούν σχετικά με τα εξεταζόμενα θέματα, να διερευνήσουν το νόημά τους ή άλλες σχετικές πληροφορίες, να συζητήσουν μεταξύ τους τις ποικίλες όψεις του ζητήματος, να αξιολογήσουν με αντικειμενικό τρόπο κάθε θέμα και οπωσδήποτε να αναζητήσουν εφαρμογές στην καθημερινή τους ζωή. Επομένως ο/η εκπαιδευτικός μεταβάλλεται σε εμπυχωτή/εμπυχώτρια της μαθησιακής διαδικασίας (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2015:209). Όπως παρατηρεί ο Σταύρος Ζουμπουλάκης, «τα σχολικά βιβλία είναι οι παρτιτούρες: ο ήχος που θα βγάλουν εξαρτάται από τον δάσκαλο, τον μαέστρο» (Ζουμπουλάκης,2017:45).

Ολοκληρώνοντας αυτή την ενότητα, απαιτείται να τονιστεί ότι η θρησκευτική εκπαίδευση -και ειδικά η διαθρησκειακή αγωγή- μπορεί να αποτελέσει αρωγό στις επιδιώξεις της σεξουαλικής αγωγής. Μέσα από την επιλογή συγκεκριμένων εκπαιδευτικών δράσεων και τη βιωματική μάθηση επιζητείται η ανάπτυξη της κατά κεφαλήν καλλιέργειας των μαθητών/μαθητριών σε θέματα φύλου, σεξουαλικότητας, σωματοψυχικής υγείας και σεβασμού της σεξουαλικής ταυτότητας. Με αυτόν τον τρόπο η θρησκευτική γνώση που θα αποκτηθεί βιωματικά, μπορεί να συμβάλλει στον μετασχηματισμό και την καταπολέμηση των στερεοτυπικών αντιλήψεων, των προκαταλήψεων, των έμφυλων διακρίσεων, του ρατσισμού και της βίας. Συγχρόνως μπορεί να αναδείξει θέσεις, όπου φανερώνεται η ιερότητα κάθε ανθρώπινου προσώπου και οι μαθητές/μαθήτριες μαθαίνουν να υπερασπίζονται τα δικαιώματα κάθε ατόμου και ειδικά το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια της ζωής.

Κεφάλαιο 10 . Αναγκαιότητα Σεξουαλικής Αγωγής

Η Σημασία της Σεξουαλικής Αγωγής

Η σεξουαλική υγεία είναι βαρύνουσα σημασίας έννοια για την ομαλή ανάπτυξη όλων των διεργασιών και των επιλογών του ατόμου για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα , αλλά και για την ομαλή ανάπτυξης της κοινωνίας σε ευρύτερο πλαίσιο. (WHO, 2010). Βασική προϋπόθεση για να εξασφαλισθεί το παραπάνω είναι η ολοκληρωμένη, έγκυρη και έγκαιρη ενημέρωση των νέων ήδη από μικρή ηλικία και φυσικά η πρόσβαση τους σε ολοκληρωμένες υπηρεσίες σεξουαλικής περίθαλψης, σύμφωνα με τον Π.Ο.Υ.. Κατά τους Hagell, Coleman & Brooks (2015), είναι αναγκαίο να τεθούν από νωρίς γερά θεμέλια , πράγμα που συνεπάγεται συντονισμένες δράσεις κοινωνικά και εκπαιδευτικά κατά την παιδική και εφηβική ηλικία.

Αναμφίβολα η πολυπληθής ηλικιακή ομάδα των νέων κάτω των 25 χρήζει προσοχής, καθώς στα σημερινά δεδομένα αποτελεί την πιο ενεργή σεξουαλικά ομάδα αλλά ταυτόχρονα και την πιο ευάλωτη σε σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Τούτο μπορεί να οφείλεται σε βιολογικούς παράγοντες μεν, αλλά ενίοτε και σε κοινωνικούς- στοιχείο που σχετίζεται με τον παράγοντα της ορθής ενημέρωσης (WHO, 2010).

Από τον παραπάνω λόγο προκύπτει η θεμελιώδης σημασία που κατέχει η εξασφάλιση της σεξουαλικής υγείας του ατόμου, η επίγνωση όλων των αρνητικών συνεπειών για την προσωπική υγεία και υγιεινή, και φυσικά η ανάγκη για έγκαιρη παρέμβαση. Ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, αμβλώσεις και ποικίλες ψυχολογικές επιπτώσεις συμπεριλαμβάνονται στη λίστα των αρνητικών συνεπειών της πρόωρης σεξουαλικής δραστηριότητας κατά την εφηβεία (WHO, 2010).

Σεξουαλικά Δικαιώματα των Παιδιών/Νέων (Sexual Rights)

Θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου είναι η προστασία και η διασφάλιση των δικαιωμάτων του. Φυσικά, αποτελεί κοινό τόπο η παρατήρηση ότι κρίνεται υψίστης σημασίας και αναγκαία η προστασία των δικαιωμάτων και σεξουαλικών δικαιωμάτων των παιδιών, που άλλωστε αποτελούν ευάλωτη κοινωνική ομάδα.

Τα αναφερθέντα στην βιβλιογραφία ως «σεξουαλικά δικαιώματα» σύμφωνα με τη Διεθνή Ομοσπονδία Οικογενειακού Προγραμματισμού και τον χάρτη όπου έχει συντάξει και συνοψίσει τα Σεξουαλικά και Αναπαραγωγικά Δικαιώματα (ΔΟΟΠ/IPPF, 1994) σχετίζονται με το δικαίωμα αρχικά του ατόμου στη ζωή- τόσο τη συλλογική όσο και την ιδιωτική-αλλά και στο συνεπακόλουθο δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια. Παράλληλα εδώ συγκαταλέγονται το δικαίωμα στην ισότητα χωρίς διακρίσεις με οποιοδήποτε πρόσημα, το δικαίωμα στην ελευθερία της γνώμης καθώς και της έκφρασης. Αδιαπραγμάτευτα είναι τα δικαιώματα του ατόμου περί της ελεύθερης βούλησης για τη δημιουργία ή μη οικογένειας,

σύναψης γάμου ή απόκτησης παιδιών. Ο καθένας διατηρεί το δικαίωμα προστασίας από τη σεξουαλική κακοποίηση ή εξευτελισμό. Πλάι στα παραπάνω δεν παραλείπεται και το δικαίωμα υγειονομικής περίθαλψης και κοινωνικής ασφάλισης, αλλά και το δικαίωμα της ενημέρωσης-πληροφόρησης σε θέματα σεξουαλικής υγείας και ανάπτυξης. Τέλος, στην περίπτωση οποιασδήποτε παραβίασης των παραπάνω επιφέρει κυρώσεις καθώς εξασφαλίζεται για το άτομο το δικαίωμα προσφυγής στις αρχές. Η εξασφάλιση των ανωτέρω δικαιωμάτων τόσο για το γενικό πληθυσμό όσο και για τους νέους προϋποθέτει το δικαίωμα κυρίως σε ενημέρωση και πληροφόρηση σε θέματα σεξουαλικής υγείας, αλλά και η ίδια η εξασφάλιση του υψηλότερου βαθμού παροχής της (UNESCO, 2018).

Η συσχέτιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με θέματα σεξουαλικότητας συνιστούν την έννοια των σεξουαλικών δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα αυτά αναφέρονται στην ελευθερία του ατόμου να εκφράζει αδεώς την σεξουαλική του ταυτότητα και φυσικά να σέβεται τα δικαιώματα των συνανθρώπων του (WHO, 2015). Τούτο το πλαίσιο εξασφαλίζεται παγκοσμίως, όμως είναι κατανοητό ότι υπάρχει η ανάγκη προσαρμογής τους σε επιμέρους-εθνικό επίπεδο, ώστε να κρίνονται αποτελεσματικοί (WHO, 2010).

Παρόλο που τα τελευταία χρόνια παρατηρείται πιο ενεργή και συστηματική η στοχοθεσία με κεντρικό άξονα την προστασία των σεξουαλικών και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων, ορισμένες διακρίσεις και παραβιάσεις σε βάρος ατόμων με διαφορετική σεξουαλική ταυτότητα εξακολουθούν να υφίστανται. Άμεση παρατηρείται η επιρροή στη σεξουαλική υγεία των ατόμων αλλά και σε επιμέρους περιπτώσεις ατόμων, που βαρύνονται από το στίγμα της κοινωνικής διάκρισης (π.χ. εξωσυζυγικές σεξουαλικές σχέσεις, ομοφυλοφιλία, φορείς HIV) (WHO, 2010).

Στατιστικά Δεδομένα

Ενδιαφέρον θα παρουσίαζε η συγκριτική παρουσίαση και μελέτη των δεδομένων σεξουαλικής υγείας σε ευρύτερο πλαίσιο ερευνών σε σχέση με τα αντίστοιχα ελληνικά δεδομένα. Βέβαια, το πεδίο της παιδικής αθωότητας και σεξουαλικότητας είναι σύνθετο, γι' αυτό σύνθετη είναι και η συλλογή των δεδομένων ως προς τον τομέα των δεικτών της παιδικής σεξουαλικής υγείας (Gittins, 1998; Renold, 2005). Για τον ίδιο λόγο η αποδοχή της σεξουαλικότητας σαν μέρος της γενικότερης ανάπτυξης του ατόμου συνήθως αντιμετωπίζεται με ανασφάλεια και αμηχανία (Γερούκη, 2011). Άλλωστε, σύνθετο είναι και το πεδίο της σεξουαλικής συμπεριφοράς σε αυτές τις ηλικίες (Menmuir & Kakavoulis, 1999), Συνεπώς, εφόσον τα στατιστικά δεδομένα είναι δύσκολο να συλλεχθούν εμπειρικά η οποιαδήποτε παρατήρηση μπορεί να γίνει θα βασίζεται πάντα σε δεδομένα που καταγράφονται στην βιβλιογραφία.

Συγκριτική παρουσίαση δεδομένων

Η κοινωνική ομάδα των νέων χρήζει προσοχής και έγκαιρης ενημέρωσης σε ζητήματα σεξουαλικότητας καθώς παρατηρείται από τη μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφίας ότι βρίσκονται σε αξιοσημείωτα ποσοστά αντιμέτωποι με αρνητικές επιπτώσεις, όπως οι μη ασφαλείς αμβλώσεις, ανεπιθύμητες κυήσεις κατά την παιδική ηλικία, σεξουαλική βία/κακοποίηση και σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, όπως HIV- AIDS.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας βασική αιτία θνησιμότητας των κοριτσιών 15-19 ετών αποτελεί η δυσχερής πορεία του τοκετού. Άλλο ένα σημαντικό δεδομένο είναι ότι περίπου τρία εκατομμύρια κορίτσια της ίδιας ηλικίας υποβάλλονται σε μη ασφαλή άμβλωση κάθε χρόνο. Οι εφηβικές εγκυμοσύνες σε μητέρες 10-19 ετών μπορεί να επιφέρουν σημαντικούς κινδύνους λοίμωξης. Όπως προκύπτει οι έφηβες κοπέλες είναι σαφώς λόγω ηλικίας σε μεγάλο ποσοστό λιγότερο ενημερωμένες για το νομικό πλαίσιο που αφορά τις αμβλώσεις, πράγμα άκρως επικίνδυνο για την υγεία τους (Guttmacher Institute, 2015).

Σύμφωνα με δεδομένα που συνέλεξε ο Π.Ο.Υ. (2018a) στις αναπτυσσόμενες χώρες περίπου 2,5 εκατομμύρια έφηβες κοπέλες ηλικίας 15-19 ετών και 2,5 εκατομμύρια κάτω των 16 κυοφορούν και τεκνοποιούν κάθε χρόνο, με τον κίνδυνο των επιπλοκών ή του θανάτου να ελλοχεύει. Δε θα μπορούσε από εδώ να παραληφθεί το γεγονός ότι σε παγκόσμια κλίμακα μία στις πέντε κοπέλες στα 18 τους έτη έχουν αποκτήσει παιδί.

Σύμφωνα με διεθνείς μελέτες ένα ποσοστό περίπου στο 20% των γυναικών έχει υπάρξει θύμα σεξουαλικής βίας και κακοποίησης, ενώ στους άνδρες το ποσοστό αφορά το 5-10% (Barth, Bermetz, Heim, Trelle, & Tonia, 2012). Υψηλά διατηρούνται τα ποσοστά αυτά στην περίπτωση των παιδιών, καθώς καταγράφεται ότι ένα δισεκατομμύριο περίπου παιδιών 2-17 ετών έχει κακοποιηθεί ή έχει βιώσει σεξουαλική βία (WHO, 2018b; WHO, 2018c). Σύμφωνα με την UNESCO (2018) σχεδόν 120 εκατομμύρια κοπέλες σε παγκόσμιο επίπεδο και περίπου ένα 20% παιδιών έχουν υποστεί εξαναγκασμό σε σεξουαλική πράξη.

Τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα έχει παρατηρηθεί από έρευνες της διεθνούς βιβλιογραφίας ότι μειώθηκαν ως προς τα ποσοστά τους, χάρη στις προόδους πρόληψης και ενημέρωσης (UNESCO, 2018). Κατά τα έτη 2010-2016 παρατηρήθηκε μείωση των μολύνσεων από HIV μειώθηκαν στις ηλικίες 15-24 ετών (UNAIDS, 2017).

Σύμφωνα με δεδομένα του Ομοσπονδιακού Κέντρου Εκπαίδευσης και Υγείας (BZgA, 2018) η ηλικία της πρώτης σεξουαλικής επαφής κατά μέσο όρο βρίσκεται μεταξύ 13-16 έτη (Tsitsika, Greydanus, Konstantoulaki, Bountziouka, Deligiannis, Dimitrakopoulou, Critselis, Tounissidou, Tsolia, Papaevaggelou, Constantopoulos & Kafetzis, 2010). Παράλληλα, η αντισύλληψη με τη μέθοδο του προφυλακτικού αποδείχθηκε

ως η πλέον αποτελεσματική μέθοδος που αξιοποιούσαν αγόρια ηλικίας 15 ετών χωρίς να απουσιάζουν και αξιοσημείωτα ποσοστά εκείνων που δεν χρησιμοποιούν (Tsitsika et al., 2010). Από την άλλη, η μέθοδος αντισύλληψης με την χρήση αντισυλληπτικού χαπιού δηλώνεται χαμηλή κυρίως στους εφήβους (WHO, 2009). Τα ποσοστά εφηβικής εγκυμοσύνης στην Ευρώπη παρόλο που έχουν περιοριστεί εξακολουθούν να επηρεάζουν τη δημόσια υγεία (Wellings & Parker, 2006; ACS, 2015).

Στην ελληνική πραγματικότητα παρατηρείται ότι αυξημένα είναι τα ποσοστά αμβλώσεων κατά την εφηβική ηλικία, ενώ μία στις τέσσερις γυναίκες βίωσε ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη (Καρού, 2004; Μαντοφορού et al. 2004). Μεγάλο πρόβλημα παρατηρείται στους Έλληνες νέους η έλλειψη πληροφόρησης και ενημέρωσης σε θέματα αντισύλληψης, πράγμα που οδηγεί σε λάθος επιλογές και επικίνδυνες για τη σεξουαλική τους υγεία (Tountas et al., 2004). Επιπλέον, οι νέοι στην Ελλάδα βιώνουν την πρώτη τους σεξουαλική εμπειρία στην ηλικία των 14 ετών, με την κλίμακα να τοποθετείται στο εύρος 14-17 χρόνων (Ασκητής, 2009).

Ως προς τις μεθόδους αντισύλληψης, έφηβοι ηλικίας 15 ετών είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσουν προφυλακτικό ως μέθοδο αντισύλληψης σε ποσοστό 83%, ενώ τα κορίτσια σε ποσοστό 9% χάπι αντισύλληψης (WHO, 2016b). Σε άλλη έρευνα διατυπώνεται η συνθήκη ότι οι Έλληνες διαθέτουν λανθασμένη γνώση σε θέματα αντισύλληψης. Τέλος, το χάπι της επόμενης ημέρας αξιοποιείται από έφηβες κοπέλες σε ποσοστό που αγγίζει το 8% (Tsitsika et al., 2010).

Φαίνεται, λοιπόν, από τη μελέτη των παραπάνω δεδομένα ότι οι νέοι βιώνουν αρνητικές συνέπειες σωματικά και ψυχολογικά στη διαμόρφωση της σεξουαλικής τους ταυτότητας. Η σεξουαλική υγεία κρίνεται θεμελιώδης, γι' αυτό και είναι απαραίτητο εφόδιο για τους νέους η γνώση, και άρα αναγκαία η Σεξουαλική Αγωγή και διαπαιδαγώγηση στο σχολείο.

Κεφάλαιο 11. Η χρήση Τ.Π.Ε. στη διδασκαλία της Σεξουαλικής Αγωγής

Οι νέοι, περνούν πλέον αρκετό χρόνο στους ψηφιακούς χώρους και πάνω από το 70% στον κόσμο ηλικίες 15-24 ετών είναι συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο. Μέσα από αυτή τη σύνδεση οι νέοι, προσπαθούν μεταξύ άλλων να αναζητήσουν πληροφορίες για διάφορα θέματα που έχουν σχέση με τα σωματικά τους χαρακτηριστικά, το σεξ και τις σχέσεις που μπορούν να συνάψουν με άλλους. Μέσα από αυτόν τον βομβαρδισμό πληροφοριών μπορεί να προκληθεί η ημιμάθεια, η διαστρέβλωση γεγονότων ή η μη έγκυρη πληροφόρηση για σοβαρά ζητήματα. Γι' αυτό υπάρχει μεγάλη αναγκαιότητα για μια ολοκληρωμένη, δομημένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση που θα βοηθήσει και θα ενημερώσει σωστά τους νέους.

Σε μια πρόσφατη έρευνα που διεξήχθη (Unesco, 2020), τέθηκαν ορισμένες ερωτήσεις στους νέους όπως από ποιες πηγές προτιμούν να ενημερωθούν για θέματα σχετικά με το σώμα, το σεξ και τις σχέσεις. Το 29% ταξινόμησε τον ψηφιακό κόσμο ως κορυφαία πηγή ενημέρωσης, το 31% επέλεξε τους φίλους και το 25% επέλεξε την εκπαίδευση.

Επομένως, σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα κατανοούμε ότι η εκπαίδευση πρέπει να ενσωματώσει την ηλεκτρονική μάθηση σαν εργαλείο με σκοπό την σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων. Οι νέοι, αλληλεπιδρούν καθημερινά σε πληροφορίες σχετικές με το σώμα το σεξ και τις σχέσεις μέσω φόρουμ, συνομιλιών ή εφαρμογών που ενδέχεται να μην στοχεύουν στη σωστή σεξουαλική εκπαίδευση.

Αυτή η απότομη αύξηση της προσβασιμότητας στο διαδίκτυο σημαίνει ότι ένας μεγάλος όγκος πληροφοριών ή εκπαίδευσης έχει σχέση με το σεξ και τη σεξουαλικότητα. Το άσεμνο περιεχόμενο που εμφανίζεται στο διαδίκτυο, προβάλλει ένα στερεοτυπικό πλαίσιο σχετικά με το φύλο, το σεξισμό, τη σεξουαλική αντικειμενοποίηση και τη συμπεριφορά που υποστηρίζει τη βία (Unesco, 2019) με πολλά παιδιά και νέους να εκτίθενται σε πορνογραφία ή στην αναζήτηση αυτού του περιεχομένου που συμβάλλει αναπόφευκτα στη διαμόρφωση συγκεκριμένων στάσεων σχετικά με το σεξ και το σώμα.

Αυτή η εύκολη προσβασιμότητα των νέων σε σεξουαλικό περιεχόμενο ή σε επιβλαβές περιεχόμενο προκαλεί έντονη ανησυχία στους γονείς και στην εκπαιδευτική κοινότητα. Γι' αυτό το λόγο όλο το υλικό που προσφέρεται στο διαδίκτυο αντιμετωπίζεται ως ένα εργαλείο για την σωστή ενημέρωση των νέων και η εφαρμογή τους θα πρέπει να συμμορφώνεται στις εθνικές πολιτικές. Επίσης, σημαντικό είναι να γίνεται ενημέρωση για τον ρόλο των εμπορικών πλατφόρμων διαδικτύου, ώστε να προωθείται η διαδικτυακή

ασφάλεια και η αντιμετώπιση της βίας καθώς έχουν παρατηρηθεί επιθέσεις σε γυναίκες και μειονότητες.

Σύμφωνα με έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί (UNICEF East Asia and Pacific, Bangkok, 2019), συνοψίζονται οι κίνδυνοι των ψηφιακών μέσων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι έφηβοι/ες. Ορισμένοι σοβαροί κίνδυνοι είναι η έκθεση σε ακατάλληλο περιεχόμενο, οι σεξουαλικές πορνογραφικές - βίαιες εικόνες, η επικοινωνία με άτομα προς αναζήτηση σεξ ή η σεξουαλική κακοποίηση.

Οι ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών) λοιπόν, χρειάζεται να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαίδευσης αφού προάγει τη διδασκαλία, τη μάθηση και την έρευνα μέσα από το πρίσμα της τεχνολογίας και της πληροφορικής. Η ίδια η κοινωνία, οδηγεί την εκπαίδευση στην εφαρμογή της τεχνολογίας και της τεχνικής καινοτομίας. Επίσης, οι ΤΠΕ διευκολύνουν σε μεγάλο βαθμό την απόκτηση γνώσεων βελτιώνοντας τα εκπαιδευτικά συστήματα παρέχοντας ίσες ευκαιρίες. Οι έφηβοι και τα παιδιά λόγω του ότι λαμβάνουν λανθασμένες πληροφορίες από διάφορες πηγές χρειάζεται να διδαχθούν μέσω της εφαρμογή των ΤΠΕ τη σεξουαλική εκπαίδευση.

Η Ε.Ε σύμφωνα με τη στρατηγική Εκπαίδευσης και Κατάρτισης 2020, τονίζει την προώθηση της καινοτομίας στην εκπαίδευση καθώς και στην ενδυνάμωση των ψηφιακών ικανοτήτων μαθητών/τριών και εκπαιδευτικών.

Η χρήση των ΤΠΕ στο μάθημα της Σεξουαλικής Αγωγής μπορεί να:

- Ενισχύσει το εκπαιδευτικό σύστημα
- Διαδώσει τη γνώση
- Πληροφορήσει

Επηρεάζοντας αποτελεσματικά την ποιότητα της μάθησης οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν στα παιδιά να έχουν πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικού περιεχομένου ακολουθώντας τους δικούς τους ρυθμούς. Μαθαίνουν να καλλιεργούν ψηφιακές δεξιότητες, να συνεργάζονται και να χρησιμοποιούν σωστά το διαδίκτυο ώστε να βρουν τις πληροφορίες που επιθυμούν σχετικά με το σεξ.

Σύμφωνα με τον Σοφό (2013), οι νέες Τεχνολογίες της Επικοινωνίας και της Πληροφορίας (ΤΠΕ) όπως αποτυπώνει ο αγγλοσαξονικός όρος πάνω στις οποίες βασίζεται η ηλεκτρονική εκπαίδευση εμπεριέχουν τέσσερις βασικές ιδιότητες (Schmidt, 2003; Sofos, 2005):

- Τα εργαλεία/ μορφές παρουσίασης της επικοινωνίας (γλωσσικός - οπτικός κώδικας, σκίτσο, εικόνα, βίντεο κ.α)

- Την υλική δομή και αρχιτεκτονική (χαρτί, μελάνι, hardware και software, δομές, οργανισμούς, κοινότητες, περιεχόμενο, μιντιακά περιεχόμενα κ.α)
- Τις κοινωνικές δομές και τους οργανισμούς (εκδοτικοί οίκοι, κοινότητες πρακτικής και μάθησης κ.α)
- Τα μιντιακά περιεχόμενα και την ποιότητά τους που απορρέουν από τις τρεις παραπάνω διαστάσεις

Με βάση την αρχιτεκτονική και τη λειτουργία οι ΤΠΕ κατηγοριοποιούνται σε τέσσερις άλλες κατηγορίες:

- Στα Πρωτογενή Μέσα, που δεν χρειάζεται συγκεκριμένος τεχνολογικός εξοπλισμός (πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία).
- Στα Δευτερογενή Μέσα, που είναι απαραίτητη η τεχνολογική υποδομή για την εφαρμογή των μιντιακών περιεχομένων μόνο όμως μέσω της παραγωγής (έντυπα μέσα, εφημερίδα, βιβλία κ.α).
- Στα Τριτογενή Μέσα, που είναι απαραίτητη η τεχνολογική υποδομή σε συνδυασμό με τον τομέα της παραγωγής και των ατόμων που δέχονται το μιντιακό περιεχόμενο (ραδιόφωνο, τηλεόραση κ.α).
- Στα Τεταρτογενή Μέσα, που είναι απαραίτητη η τεχνολογική υποδομή από τον τομέα της παραγωγής, των ατόμων που δέχονται το μιντιακό περιεχόμενο εφαρμόζοντας μια αμφίδρομη και συνεχή επικοινωνία.

Η αρχιτεκτονική της υλικής υποδομής αποτελεί πολύ σημαντικό κομμάτι της ηλεκτρονικής μάθησης καθότι, προσφέρει μεγάλο εύρος δυνατοτήτων στην παραγωγή του περιεχομένου, αλληλεπενέργεια μεταξύ των μαθητών/τριών σε σχέση με το ηλεκτρονικό περιεχόμενο και την αλληλεπίδραση των μαθησιακών υποκειμένων στην εκπαιδευτική διαδικασία (Σοφός 2013).

Σύγχρονες Μέθοδοι χρήσης ΤΠΕ στη Σ.Α

Ψηφιακή Αφήγηση

Η ψηφιακή αφήγηση, έχει εφαρμοστεί σε αρκετά εκπαιδευτικά συστήματα ξεκινώντας, από την προσχολική ηλικία έως την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η ψηφιακή αφήγηση κεντρίζει το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών ενώ στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση επικεντρώνεται περισσότερο στην καλλιέργεια τεχνικών δεξιοτήτων και αφηγηματικής τεχνικής (Hartley & McWilliam, 2009 όπ. αν στο Sagri et.al, 2018).

Μέσα από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί (Sylla et. al, 2014) διαπιστώθηκε ότι η ψηφιακή αφήγηση στην προσχολική αγωγή καλλιεργεί τη φαντασία, τη δημιουργική σκέψη των παιδιών και την εξερεύνηση του καινούριου.

Οι μαθητές/τριες εξοικειώνονται με τα νέα κινηματογραφικά παιχνίδια, τους υπολογιστές, τους εικονικούς χαρακτήρες και είναι ικανοί να δημιουργήσουν διαδραστικές ιστορίες με την προσωπική τους υπογραφή (Sagri et.al, 2018). Επιπλέον, δημιουργώντας περιεχόμενο οι μαθητές/τριες δρουν ομαδικά και μαθαίνουν τη παιδαγωγική χρήση των ΤΠΕ. Σύμφωνα με την Valkanova & Watt, 2007, όπ. αν στο Sagri et.al, 2018) υποστήριξαν ότι η ψηφιακή αφήγηση βοηθάει τα παιδιά να εξερευνήσουν μέσα από το παιχνίδι επιστημονικές έννοιες προωθώντας την ικανότητα αυτομάθησης.

Η ψηφιακή αφήγηση είναι πολύ σημαντικό να χρησιμοποιείται για την προσέγγιση ευαίσθητου περιεχομένου όπως η σεξουαλική κακοποίηση, οι μορφές της, τα σεξουαλικά δικαιώματα κ.α. Μέσα από την κατάλληλη προετοιμασία οι εκπαιδευτικοί επιλέγοντας τη χρήση των ΤΠΕ και της ψηφιακής αφήγησης στο μάθημα της Σ.Α μπορεί να επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα.

Ένα παράδειγμα εργαλείου που μπορεί να εφαρμοστεί στην ψηφιακή αφήγηση είναι το <https://www.storybird.com/1>. Δίνεται η δυνατότητα στους χρήστες να δημιουργήσουν διαδικτυακά βιβλία χρησιμοποιώντας διάφορα στυλ γραφής και ποικιλία εικονογράφησης.

Η διαδικασία που σας κατευθύνει με σκοπό να το εφαρμόσετε είναι αρχικά η δημιουργία λογαριασμού στο Storybird δίνοντας το email σας και τον κωδικό σας. Στην πρώτη φάση, επιλέγετε το στυλ εικονογράφησης που θα εφαρμόσετε στην αφήγησή σας πατώντας την εντολή (use this art). Στη δεύτερη φάση επιλέγετε το είδος του βιβλίου που θα γράψετε (μορφή ποιήματος, ιστορία, με κεφαλαία, χωρίς κεφαλαία). Το περιβάλλον χρήσης είναι πάρα πολύ απλό και εύχρηστο τόσο για εκπαιδευτικούς όσο και για μαθητές/τριες.

Στην τρίτη φάση αφού επεξεργαστείτε και ολοκληρώσετε την αφήγησή σας, πατάτε save και publish σε περίπτωση που επιθυμείτε να τη δημοσιεύσετε στη βιβλιοθήκη του Storybird. Επιπλέον υπάρχει η δυνατότητα συνεργασίας με ένα επιπλέον άτομο επιλέγοντας invite collaborator και γράφοντας το email του.

Κόμικς

Σύμφωνα με τον Μαρτινίδη (1990), τα Κόμικς αποτελούν μια αφηγηματική μορφή πάνω στα οποία ξεδιπλώνεται μια ιστορία διαφόρων χαρακτήρων και θεμάτων σε έντυπη μορφή² αλλά και σε ηλεκτρονική³. Τα Κόμικς, που έχουν την ονοματοδοσία της ένατης τέχνης αποτελούνται από εικόνες σε συνδυασμό με ένα κείμενο το οποίο είτε υπάρχει σε λεζάντες είτε σε συννεφάκι πάνω από τους χαρακτήρες. Ο Coulton Waugh αναφέρει ότι τα κόμικ διαθέτουν τρεις βασικούς άξονες (The Cartoon, 1947):

- ❖ Την αφηγηματική ιστορία μέσα από διαδοχικές εικόνες

❖ Τους ήρωες- χαρακτήρες της ιστορίας

❖ Τα πλαίσια- κείμενα

Ο Weidenmann (1994), ανασυγκροτεί και αναλύει τη διαδικασία ερμηνείας και κατανόησης των πληροφοριών στον εγκέφαλο μέσα από τις εικόνες και τα κείμενα.

Για το μάθημα της Σ.Α οι εργασίες που μπορούν να υλοποιηθούν είναι με δευτερογενή μέσα δηλαδή χαρτί και σκίτσο ή με τεταρτογενή μέσα όπως είναι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής ή on- line υπηρεσία όπως το 'Web comic Creator Book'. Για να εφαρμοστεί έμπρακτα η εργασία στην τάξη, θα πρέπει να ακολουθείται μια σειρά βημάτων ώστε να δημιουργηθεί μια σωστή δομή. Σύμφωνα με τους Μαρτινίδη (1990) και Μίσιου (2009), προτείνεται στο ακόλουθο σχεδιάγραμμα η βασική δομή της διαδικασίας.

Στην πρώτη φάση του έργου γίνεται η συλλογή των πληροφοριών για το θέμα επιλογής και οι μαθητές μπορούν να συλλέξουν υλικό από διάφορες πηγές (διαδίκτυο, ταινίες, βιβλία, εφημερίδες κ.α). Η πρώτη συλλογή πληροφοριών μπορεί να αποτυπωθεί μέσω της εννοιολογικής χαρτογράφησης (Mind Mapping) (Σοφός, Λιάπη 2009) που οι μαθητές είναι σε θέση να δημιουργήσουν έναν πίνακα εννοιών.

Στη δεύτερη φάση του έργου που αποτελεί και την πιο σημαντική καθώς δύναται η ευκαιρία στα παιδιά να εγκληματιστούν οι μαθητές με τη μέθοδο του κομικς ως Μέσο δηλαδή, τον γλωσσικό τους κώδικα και τα μέσα έκφρασής τους. Μέσα από τη σύγκριση διαφόρων ειδών κόμικς οι μαθητές ορίζουν τα κοινά τους σημεία π.χ ένα στριπ κομικ αποτελεί μια μορφή ολοκληρωμένης αφήγησης σε αντίθεση με μια καρικατούρα.

Στην τρίτη φάση του έργου πραγματοποιείται η ανάπτυξη της βασικής ιδέας και η διάρκειά του δεν είναι μεγάλη. Δίνονται απαντήσεις σε ερωτήματα α) ποιος έκανε β) τι και πώς γ) πότε δ) πού ε) γιατί;

Στην τέταρτη φάση του έργου ξεκινά η δημιουργία σεναρίων. Η περίληψη θα διατυπωθεί συνοπτικά σε λίγες γραμμές και οι ερωτήσεις που προκύπτουν είναι: Πού διαδραματίζεται η ιστορία; Πότε έλαβαν χώρα τα γεγονότα; Ποια γεγονότα ανατρέπουν την καθημερινότητα των πρωταγωνιστών; Πώς τελειώνει η ιστορία; κ.α .Μέσα από τη διατύπωση αυτών των ερωτημάτων ξεκινά η τέταρτη φάση και η αναλυτική περιγραφή της σκηνής που γίνεται περιγραφή στα κουτιά των κόμικς.

Στην πέμπτη φάση, πραγματοποιείται η παραγωγή των κομικς είτε σε ατομικό επίπεδο είτε σε συλλογικό. Τέλος στο τελευταίο στάδιο, υπάρχει η ανατροφοδότηση της εργασίας από τους εκπαιδευτικούς.

Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιώντας την υπηρεσία WEB 2.0 έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν Κομικς με τους μαθητές/τριες τους επιλέγοντας ένα θέμα της αρεσκείας του για το μάθημα της Σεξουαλικής Αγωγής. Μέσα από την υπηρεσία WEB 2.0 (www.pixton.com) οι μαθητές/τριες μπορούν να γίνουν δημιουργοί των κόμικς. Το περιβάλλον του Pixton είναι αρκετά εύκολο στη διαχείρισή του και στη χρήση του και μπορούν να δημιουργηθούν προσωπικές ιστορίες με πρωταγωνιστές. Μετά την ολοκλήρωση του σχεδιασμού των Κομικς μπορούν να αποθηκευτούν στον υπολογιστή ή να εκτυπωθούν.

Η χρήση του Pixton γίνεται με μια απλή εγγραφή στην πλατφόρμα της εφαρμογής, ωστόσο υπάρχουν τρεις επιλογές εγγραφή στην πλατφόρμα Fun, Schools, Business που η πρώτη (Fun) είναι δωρεάν και μπορούν να δημιουργηθούν πολλά κόμικς, η δεύτερη (Schools) είναι προσαρμοσμένη με στο σχολείο και την τάξη αλλά χρειάζεται να δοθεί ένα χρηματικό ποσό ανάλογα με τους μαθητές και τη χρονική διάρκεια. Οι μαθητές μέσω της δεύτερης επιλογής μπορούν να επικοινωνούν, να συνεργάζονται με την επίβλεψη του εκπαιδευτικού. Είναι μια πολύ εύκολη διαδικασία και αρκετά διασκεδαστική.

Στοιχεία σχεδιασμού, ανάπτυξης και αξιολόγησης ενός λογισμικού

Με τον όρο εκπαιδευτικό λογισμικό εννοούμε τα εργαλεία εκείνα και τις εφαρμογές αυτές οι οποίες είναι ικανές και κατάλληλες να στηρίζουν και να ενισχύσουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Τα εκπαιδευτικά λογισμικά είναι εκείνα που παρέχουν το έδαφος στα παιδιά να δοκιμάσουν και να επεκτείνουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες τους.

Κατά τον σχεδιασμό ενός λογισμικού, το οποίο προβλέπεται να χρησιμοποιηθεί για εκπαιδευτικούς σκοπούς, λαμβάνονται υπόψη των σχεδιαστών οι παιδαγωγικές θεωρίες για την μάθηση. Με τον τρόπο αυτό, το εκπαιδευτικό λογισμικό που θα δημιουργηθεί θα βασίζεται θεωρητικά σε βασικές έννοιες που συναντάμε σε μια φυσική διδασκαλία. Έτσι, λοιπόν, τα λογισμικά θα κατατάσσονται σε κατηγορίες βάσει την μαθησιακής τους προσέγγισης (π.χ. μαθητοκεντρική, συνεργατική μάθηση κλπ).

Κατά τον σχεδιασμό ενός εκπαιδευτικού λογισμικού πολύ σημαντικό λόγο θα παίξει η αλληλεπίδραση του μαθητή/ της μαθήτριας με τον υπολογιστή και κατ' επέκταση με το ίδιο το λογισμικό. Δηλαδή, κατά πόσο υπάρχει επικοινωνία του λογισμικού με τον χρήστη για ανατροφοδότηση, παραπομπή ή αξιολόγηση.

«Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των πετυχημένων εκπαιδευτικών υπολογιστικών συστημάτων είναι η δυνατότητά τους να εμπλέκουν το χρήστη σε ωφέλιμες δραστηριότητες μέσω πολλαπλών μορφών αλληλεπίδρασης. Οι μορφές αυτές περιλαμβάνουν δυνατότητα για επιλογή και λήψη αποφάσεων, για σύνθεση και κράτηση σημειώσεων, για αξιολόγηση και κρίση, για οικοδόμηση, σχεδίαση και έλεγχο.

Η αλληλεπιδραστικότητα υπονοεί πάνω από όλα την ιδέα μιας πραγματικής δραστηριότητας ανάμεσα στο χρήστη και τη μηχανή. Η δραστηριότητα αυτή δεν μπορεί να περιοριστεί σε ένα σύνολο επιλογών που με μεγάλη προσοχή έχουν εκχωρηθεί στο χρήστη.

Σε πρώτο επίπεδο, αλληλεπιδραστικότητα σημαίνει τρόπους πρόσβασης σε πολλαπλές αναπαραστάσεις (κείμενα, ήχοι, εικόνες) που το σύστημα διαθέτει. Σε δεύτερο επίπεδο, το σύστημα είναι σε θέση να μας πληροφορήσει για τις ενέργειες που βρίσκονται σε εξέλιξη, η αλληλεπιδραστικότητα συνεπώς γίνεται μια διμελής σχέση. Η ουσιαστική αλληλεπιδραστικότητα όμως εμφανίζεται μόνο όταν ο μαθητής είναι σε θέση να μετασχηματίσει και να δράσει πάνω στις πληροφορίες που τίθενται στη διάθεσή του» (Κόμης,2004).

Κεφάλαιο 12. Αναλυτικά Προγράμματα Σεξουαλικής Αγωγής

Χρησιμοποιώντας τον όρο «αγωγή», υποδεικνύουμε εκείνη τη δράση, η οποία υφίσταται στις εκπαιδευτικές διαδικασίες και μέσα από πρακτικές μάθησης και διδασκαλίας, οι οποίες συγκεκριμένα αναφέρονται στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, τις κατευθύνουμε προς τη σεξουαλικότητα, με στόχο την εξερεύνηση απόψεων, συμπεριφορών, βιολογικών και συναισθηματικών αλλαγών, κοινωνικών επιρροών, και οτιδήποτε άλλο συμβάλει στη δημιουργία της ανθρώπινης προσωπικότητας (Δετοράκης, 2007).

Η Σεξουαλική Αγωγή αναφέρεται σε ποικιλία θεμάτων σχετικά με την αναπαραγωγή του ανθρώπου και τη συντροφικότητα. Παρουσιάζει και αναλύει τις βιολογικές αλλαγές που συντελούνται και στα δύο φύλα κατά το πέρασμα της ήβης, στη σύλληψη και τη γονιμοποίηση, στην περίοδο της εγκυμοσύνης και του τοκετού, στο θηλασμό, στην εμμηνόπαυση, στην άμβλωση, στα μέτρα ελέγχου των γεννήσεων και της αντισύλληψης, στα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα (μετάδοση, πρόληψη και αντιμετώπιση), στην υγιεινή της γενετήσιας περιοχής, στην αντιμετώπιση έμφυλων ζητημάτων κ.α. Ο κάθε άνθρωπος έχει μια διαφορετική προσέγγιση στο συγκεκριμένο ζήτημα. Όμως, η Σεξουαλική Αγωγή είναι ένα θέμα με ευρύ φάσμα ανάλυσης (Δετοράκης, 2007).

Η διαπαιδαγώγηση αφορά τη διαδικασία που θα ακολουθήσουν οι εκπαιδευτικός και οι γονείς, για να περάσουν ένα μήνυμα, το οποίο καλείται να γίνει τρόπος ζωής και πιο συγκεκριμένα, τη στάση που θα κρατήσει ένα άτομο αναφορικά με τη σεξουαλικότητά του ίδιου, αλλά και των γύρω του. Είναι μια πολύπλοκη, περίπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία που ξεκινά από το στενό και ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον. Άλλοι φορείς που είναι αρμόδιοι για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του ατόμου είναι το σχολείο, οι διάφορες οργανώσεις και εταιρείες οικογενειακού προγραμματισμού, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και οι φορείς των Τεχνών με τα πρότυπα που προβάλλουν δημόσια, καθώς και οι σύλλογοι που οργανώνουν δράσεις για την προαγωγή και την πρόληψη της υγείας.

Η σεξουαλική ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση είναι απαραίτητη, γιατί μπορεί να αναπλάσει τις ανθρώπινες συνειδήσεις και κατ' επέκταση τις κοινωνίες, όπου οι άνθρωποι θα είναι ικανοί να στηρίζουν τον εαυτό τους και τους ρόλους τους ανάλογα με το φύλο, να αποδέχονται τη σεξουαλικότητά τους και να αναγνωρίζουν ότι είναι μια μορφή έκφρασης, να κατανοούν και να σέβονται τα δικά τους συναισθήματα με τον ίδιο τρόπο όπως και των άλλων. Επιπλέον, να μπορούν να συνυπάρχουν με τους άλλους αρμονικά και πολιτισμένα παρά τις διαφορές που μπορεί να έχουν σε πολιτισμικό ή θρησκευτικό επίπεδο. Να έχουν τη δυνατότητα να συνάψουν ερωτικές σχέσεις ανεξαρτήτου φυλής, θρησκείας και οποιαδήποτε άλλης διαφορετικότητας μεταξύ τους, χωρίς αυτό να αποτελεί κάτι κοινωνικά

κατακριτέο. Όταν χωρίζουν ή επιθυμούν να μείνουν μόνοι/νες, να μην αισθάνονται μειονεκτικά και να θέτουν αξίες στον εαυτό τους, σεβόμενοι τους άλλους. Τέλος, να είναι ικανοί να δημιουργούν υγιείς και ουσιαστικές σχέσεις με τους συντρόφους της επιλογής τους.

Στόχος, λοιπόν, της σεξουαλικής αγωγής, είναι η παροχή πληροφοριών και η μετάδοση γνώσεων, για να γίνουν αντιληπτά η σεξουαλικότητα και η διαδικασία της ανθρώπινης αναπαραγωγής, μέσα από σχέσεις που βασίζονται στον αμοιβαίο σεβασμό και την αλληλοκατανόηση, την αγάπη και την τρυφερότητα. Στα πλαίσια διδασκαλίας της σεξουαλικής αγωγής οι μαθητές/μαθήτριες, θα πρέπει να αναπτύξουν αξίες, ιδέες και αντιλήψεις, που θα τους βοηθήσουν να δημιουργούν ερωτικές σχέσεις με γνώμονα την υπευθυνότητα και τη διατήρηση της καλής τους υγείας. (Frazer, 2001)

Σε διάφορες βιβλιογραφικές αναφορές (Deasaulnies, 1995) γίνεται λόγος για τους στόχους που τίθενται ανά κατηγορία, σχετικά με τη δημιουργία ενός πλάνου διδασκαλίας, ώστε να προαχθεί η Σεξουαλική Αγωγή. Η κατηγοριοποίηση αυτή χωρίζει τους στόχους σε τρεις ομάδες: τη γνωστική, τη συναισθηματική και τη συμπεριφοριστική.

Η γνωστική ομάδα περιλαμβάνει τη μετάδοση γνώσεων και την ενημέρωση πληροφοριών σχετικά με τη βιολογική ανάπτυξη του ανθρώπινου σώματος και του αναπαραγωγικού συστήματος, τα γεννητικά όργανα, τα στάδια ανάπτυξης κ.α. Συνήθως, τα περισσότερα διδακτικά προγράμματα αναφορικά με τη Σεξουαλική Αγωγή επικεντρώνονται κυρίως στη γνωστική ομάδα στόχων. (Κρεατσάς, 2003)

Η συναισθηματική ομάδα αναφέρεται στην ανάπτυξη αξιών, αντιλήψεων και ενδιαφερόντων που αφορούν τη σεξουαλικότητα του ατόμου. Συγκεκριμένα, σχετίζεται με την ανάγκη των εφήβων να αναγνωρίζουν και να αποδέχονται τη σεξουαλικότητά τους, να αποκτήσουν τον αυτοέλεγχο στις ορμές τους, να δείχνουν αμοιβαίο σεβασμό στους γύρω τους, να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη, ώστε να λαμβάνουν υπεύθυνες αποφάσεις για την επιλογή ερωτικού συντρόφου και τους ασφαλής τρόπους συνεύρεσης με αυτόν, να αντιλαμβάνονται το σώμα τους, να δημιουργήσουν τις δικές τους απόψεις απέναντι στο θεσμό της οικογένειας, την ισότητα των φύλων κ.α. Δυστυχώς, όμως, ελάχιστα είναι εκείνα τα προγράμματα που ασχολούνται με την κοινωνική και ψυχολογική δομή της σεξουαλικότητας, καθώς αποτελεί ένα θέμα «ταμπού» για πολλούς.

Η συμπεριφοριστική ομάδα περικλείει τους τρόπους, τις τεχνικές και τα μέσα επικοινωνίας, ώστε ένα άτομο να μπορέσει να εκφράσει ορθά τη σεξουαλικότητά του. Η συγκεκριμένη ομάδα ασχολείται με την ανάπτυξη των δεξιοτήτων επικοινωνίας, τη διαδικασία σύναψης σχέσεων, καθώς και με τους τρόπους συζήτησης και επίλυσης προβλημάτων μεταξύ των συντρόφων. Η σημαντικότητα αυτής της ομάδας είναι μεγάλη, διότι συμβάλει στη δημιουργία ισορροπημένων σχέσεων στο παρόν και στο μέλλον, που

θα βασίζονται στις αξίες της ελεύθερης έκφρασης και της ισότητας μεταξύ των μελών. (Κρεατσάς, 2003)

Σύμφωνα με τους Γκούβρα, Κυρίδη και Μαυρικάκη (2001), μπορούν να τεθούν εννέα στόχοι, που αναφέρονται στην ανάπτυξη προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής και παρουσιάζονται παρακάτω.

1. Να μειωθεί η άγνοια.
2. Να αυξηθεί η κατανόηση.
3. Να καταπολεμηθεί η ενοχή και η ανησυχία.
4. Να προαχθεί η υπεύθυνη συμπεριφορά.
5. Να καταπολεμηθεί η σεξουαλική εκμετάλλευση
6. Να καλλιεργηθεί η ικανότητα λήψης αποφάσεων, δηλαδή να αναπτυχθεί η κριτική σκέψη, αφού προηγηθεί σωστή ενημέρωση.
7. Να διευκολυνθεί η επικοινωνία σχετικά με σεξουαλικά ζητήματα.
8. Να αναπτυχθούν παιδαγωγικές δεξιότητες για τους μελλοντικούς γονείς και παιδαγωγούς.
9. Να προαχθεί κατανόηση της σπουδαιότητας του αυτοσεβασμού και του σεβασμού των άλλων στα πλαίσια διαφόρων σχέσεων. (Γκούβρα, Κυρίδη και Μαυρικάκη, 2001)

Προγράμματα σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία

Στις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες τα προγράμματα που αφορούν τη Σεξουαλική Αγωγή αρχίζουν να διδάσκονται ως επί των πλείστων από τη μέση εκπαίδευση, χωρίς να αποκλείεται το γεγονός ότι εφαρμόζονται και στην πρωτοβάθμια αλλά και στην προσχολική εκπαίδευση, προσαρμοσμένα ανάλογα στην κάθε ηλικιακή ομάδα. (Γερούκη, 2011).

Στην Ελλάδα η Σεξουαλική Αγωγή αποτελεί κομμάτι της αγωγής υγείας, με εκπαιδευτικά προγράμματα που εφαρμόζονται κυρίως στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Παρακάτω παρουσιάζονται ονομαστικά τα συγκεκριμένα προγράμματα για κάθε ηλικιακή κλάση:

- στο νηπιαγωγείο: «παρατηρώ και φροντίζω το σώμα μου. Πώς έρχονται στον κόσμο τα παιδιά;»,
- στην Α΄ και Β΄ τάξη του δημοτικού: «τι σημαίνει μεγαλώνω; Πώς πρέπει να φροντίζω τον εαυτό μου;»,
- στην Γ΄ και Δ΄ τάξη του δημοτικού: «η ασφάλειά μου, η οικογένειά μου.»
- στην Ε΄ τάξη του δημοτικού: «γιατί συμβαίνουν αλλαγές στο σώμα μου; Πώς γίνεται η αναπαραγωγή;»
- και στην ΣΤ΄ τάξη του δημοτικού: «κακοποίηση και αποδοχή στο διαφορετικό.» (Γερούκη, 2011)

Η σεξουαλικότητα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανάπτυξης ενός ανθρώπου. Για να επηρεάσουμε θετικά την ανάπτυξη ενός ανθρώπου, είναι χρήσιμο να αναγνωρίσουμε και να αποδεχτούμε τη σεξουαλική του ταυτότητα. Όπου εφαρμόζονται προγράμματα σεξουαλικής αγωγής, οι εκπαιδευτικοί δημιουργούν το κατάλληλο κλίμα, ώστε να επιτευχθεί η σωστή και υγιής ανάπτυξη των παιδιών ως μελλοντικοί ενήλικες. Τα προγράμματα αυτά χαρακτηρίζονται από διάφορες παραμέτρους, οι οποίες αφορούν τόσο το πλαίσιο εφαρμογής όσο και το περιεχόμενο των προγραμμάτων.

Ένα ολοκληρωμένο πλάνο διδασκαλίας για προγράμματα σεξουαλικής αγωγής, χρειάζεται τα παρακάτω:

1. έγκριση από τις αρμόδιες αρχές,
2. σαφής καθορισμός συγκεκριμένων παιδαγωγικών στόχων,
3. απαραίτητος είναι ο ανοιχτός διάλογος μεταξύ των ανθρώπων μιας κοινωνίας: δηλαδή μαθητών, γονέων, κρατικών φορέων και γενικότερα οποιονδήποτε επηρεάζει τα παιδιά (π.χ. τηλεόραση, εκκλησία, εταιρείες παραγωγής παιχνιδιών κ.α.),
4. κατάλληλη εκπαίδευση και κατάρτιση επί του θέματος των εκπαιδευτικών,
5. κρατικός προγραμματισμός για την οικονομική ενίσχυση, ώστε να ενταχθούν προγράμματα σεξουαλικής αγωγής σε όλα τα στάδια της εκπαίδευσης. (Γερούκη, 2011)

Επιπλέον, εκτός από τις παραπάνω παραμέτρους, αξίζει να σημειωθεί ότι τα εν λόγω προγράμματα έχουν τα εξής ωφέλιμα αποτελέσματα:

- απευθύνονται σε όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως φύλου, θρησκείας, εθνικότητας κ.α.,
- δίνουν, ειδικά στους εφήβους, μια σαφή εικόνα γύρω από τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική επαφή,
- δημιουργούν αυτοεκτίμηση στο άτομο,
- δίνουν βάση σε παιδιά και σε εφήβους, οι οποίοι ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές και οικονομικές ομάδες,
- ενισχύουν θετικές στάσεις και μειώνουν τους κινδύνους σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης,
- χρησιμοποιούν διαδραστικές τεχνικές μάθησης και
- αναπτύσσουν την κριτική σκέψη των παιδιών γύρω από τη σεξουαλικότητα, ώστε εκείνα να μπορούν να φιλτράρουν κατάλληλα τις πληροφορίες που λαμβάνουν από οποιαδήποτε πηγή.

Αρκετές έρευνες καταδεικνύουν ότι αποτελεί δύσκολο εγχείρημα η δημιουργία ενός υψηλά ποιοτικού προγράμματος σεξουαλικής αγωγής. (Χιόνη, 2009) Μέσα από μελέτες

αποδείχτηκε ότι η ύλη τέτοιων προγραμμάτων χωρίζεται σε πέντε ομάδες. Η πρώτη ομάδα αφορά τους κίνδυνους και τις συνέπειες μιας εγκυμοσύνης, ενώ η δεύτερη ομάδα ασχολείται με τις ανθρώπινες σχέσεις και αξίες. Η τρίτη ομάδα αναφέρεται στη σεξουαλική αποχή σε πολύ νεαρές ηλικίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η σεξουαλική ολοκλήρωση, όταν υπάρχει η κατάλληλη ενημέρωση, συμβαίνει σε μεγαλύτερες ηλικίες από εκείνες των 16 ετών. Το ζητούμενο είναι να μην θεωρείται μόνο σωματικά έτοιμος ένας έφηβος, για να ολοκληρώσει τη σχέση του αλλά κυρίως ψυχολογικά. Η τέταρτη ομάδα είναι πολύ σημαντική για τη Σεξουαλική Αγωγή και την πρόληψη της υγείας των πολιτών, καθώς περιλαμβάνει πληροφορίες γύρω από τα αφροδίσια νοσήματα και τον ιό του AIDS. Τέλος, στην πέμπτη ομάδα υπάρχουν τα συνδυαστικά προγράμματα σεξουαλικής αγωγής με άλλα σχολικά μαθήματα και επιστημονικούς κλάδους εκπαίδευσης, που μπορούν να αποσαφηνίσουν απορίες των μαθητών/τριών εμπειριστατωμένα, όπως για παράδειγμα είναι η βιολογία και η κοινωνιολογία. (Χιόνη, 2009)

Μετά από έρευνες για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής και διαπροσωπικών σχέσεων, διαπιστώθηκε ότι υπήρξε μείωση των επικίνδυνων σεξουαλικών επαφών στους εφήβους και παρατηρήθηκε μείωση τόσο των περιστατικών ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης και αμβλώσεων στους ανηλίκους όσο και του ποσοστού μετάδοσης αφροδίσια νοσημάτων (Coyeman, M., 2003). Ειδικά στις περιπτώσεις που τα προγράμματα Σεξουαλική Αγωγή επικεντρώνονται στην καθοδήγηση κατάλληλων σεξουαλικών συμπεριφορών, ώστε να μειώσουν την έκθεση σε κίνδυνο της υγείας των ανθρώπων, όπως επίσης και όταν γίνεται σαφής και απαραίτητη η χρήση της αντισύλληψης. Επιπλέον, θετικά αποτελέσματα καταγράφηκαν και στις περιπτώσεις που επιτρέπεται η ολοκλήρωσή των εξειδικευμένων προγραμμάτων Σεξουαλική Αγωγή, αλλά και όταν γίνονται από κατάλληλα καταρτισμένους εκπαιδευτικούς. (Γερούκη, 2011)

Οφέλη των προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής

Εφόσον εφαρμοστούν προγράμματα σεξουαλικής αγωγής, που θα ακολουθούν τις πιο πάνω παραμέτρους, τις οποίες διατυπώσαμε, η επίδραση που θα έχουν στα παιδιά θα είναι μόνο θετική. Τέτοιου είδους προγράμματα αποτελούν καίριες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις. Διάφοροι μελετητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα πως οι νέοι άνθρωποι αναζητούν να μάθουν σχετικά με τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική πράξη. (Χιόνη, 2009) Τα προγράμματα Σεξουαλικής Αγωγής συμβάλουν στη σωστή και υγιή ανάπτυξη της σεξουαλικότητας των εφήβων. Η ανάπτυξη του συναισθηματικού και κοινωνικού επιπέδου, όπου αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την λήψη υπεύθυνων αποφάσεων στη δημιουργία σχέσεων, είναι και οι κύριοι στόχοι της Σεξουαλικής Αγωγής Τα προγράμματα αυτά προετοιμάζουν τον έφηβο να δημιουργήσει έναν υγιή και ισορροπημένο τρόπο ζωής.

Τα προγράμματα Σεξουαλική Αγωγή ενισχύουν τη μάθηση και βελτιώνουν τη σεξουαλική συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας. Τα παιδιά χρειάζονται βοήθεια και καθοδήγηση από τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς, ώστε να καταφέρουν να επεξεργαστούν τις πληροφορίες που δέχονται καθημερινά, κυρίως από τα ΜΜΕ, το διαδίκτυο, αλλά και τις παρέες των συνομηλίκων. Επιπλέον, ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους, ώστε να εκφράζουν τα ερωτήματα που τα απασχολούν σε ενήλικες τους οποίους εμπιστεύονται. Όσα παιδιά μένουν στην αμάθεια, αγνοούν τους κινδύνους που διατρέχουν και αυξάνουν κατά πολύ τις πιθανότητες να πέσουν θύματα εκμετάλλευσης και κακοποίησης, συγκριτικά με εκείνα που είναι ενημερωμένα. Το σχολείο, ως επίσημος φορέας εκπαίδευσης, κρίνεται αναγκαίο στις μέρες μας να εμπλουτίσει τα προγράμματα σπουδών του με τέτοιου είδους διδακτικές θεματικές, προσαρμοσμένες πάντα για την κάθε ηλικιακή ομάδα, ώστε να συμβάλει στη σωστή ενημέρωση των μαθητών/τριών σχετικά με τη σεξουαλικότητα. (Χιόνη, 2009)

Εφαρμογές και δυσκολίες

Στην Ελλάδα προγράμματα Σεξουαλική Αγωγή διδάσκονται οι μαθητές/τριες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στα πλαίσια μαθημάτων που προάγουν την καλή υγεία μέσω της πρόληψης. Τα συγκεκριμένα προγράμματα εφαρμόζονται σε επιλεγμένα σχολεία της επικράτειας και μάλιστα εκτός του ωρολόγιου προγράμματος. Ένα πρόγραμμα Σεξουαλική Αγωγή διαρκεί κατά μέσο όρο πέντε μήνες και υλοποιείται σε ομάδες των 15-20 μαθητών, ενώ στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η θέση τους πλέον είναι ένα δίωρο τη εβδομάδα προαιρετικά μέχρι και το σχολικό έτος 2020-21.

Στα ελληνικά σχολεία δεν υπήρξε ποτέ μάθημα σεξουαλικής αγωγής ενταγμένο επίσημα στο σχολικό πρόγραμμα σπουδών. Για τους μαθητές/τριες του λυκείου υπάρχει η δυνατότητα να αναπτυχθεί το ζήτημα της Σεξουαλικής Αγωγής, σε διάρκεια δύο διδακτικών ωρών ακολουθώντας τη μέθοδο project, όπου οι έφηβοι εκπονούν κάποια εργασία, πραγματοποιώντας έρευνα και την παρουσιάζουν στην υπόλοιπη τάξη. Αξίζει να σημειωθεί εδώ πως δεν είναι ανάγκη να συντονίζει κάποιος εκπαιδευτικός τη διδακτική διαδικασία, αλλά αρκεί ένας σχολικός σύμβουλος.

Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η Σεξουαλική Αγωγή υπάγεται πλέον από τη φετινή σχολική χρονιά (2021-22) στις θεματικές των «εργαστηρίων δεξιοτήτων», όμως λίγοι είναι οι εκπαιδευτικοί που παίρνουν την πρωτοβουλία να μιλήσουν για αυτά τα θέματα στην τάξη τους. Από τη στάση αυτή που κρατάει η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών και των γονέων, απορρέει ότι το θέμα της σεξουαλικότητας αποτελεί ακόμα και σήμερα ένα θέμα «ταμπού» για την ελληνική κοινωνία, με αποτέλεσμα οι έφηβοι να μένουν ανενημέρωτοι και επιρρεπείς στους κινδύνους της άγνοιάς τους.

Η Σεξουαλική Αγωγή στην Ελλάδα και την Κύπρο

Στη χώρα μας, σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών υποχρεωτικής εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στην ενότητα «Αγωγή Υγείας» των προγραμμάτων σχεδιασμού και ανάπτυξης διαθεματικών δραστηριοτήτων, περιλαμβάνονται θέματα σεξουαλικής αγωγής για όλες τις βαθμίδες και ηλικιακές ομάδες, συμπεριλαμβανομένου ακόμη και παιδιά ύστερης προσχολικής ηλικίας (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Υπουργείου Παιδείας, Δια βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, 2017).

Η Σεξουαλική Αγωγή και οι διαφυλικές σχέσεις αποτελούν έναν από τους εννέα βασικούς άξονες γνωστικού περιεχομένου της προαναφερθείσας ενότητας. Στο νηπιαγωγείο ένας από τους στόχους της αγωγής υγείας είναι να αναπτύξουν τα παιδιά αυτοεκτίμηση, να καλλιεργήσουν τις σχέσεις τους με τους άλλους, και να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέπουν να ακολουθούν τους βασικούς κανόνες υγιεινής. Στη θεματική ενότητα «Φροντίδα του εαυτού μου» συμπεριλαμβάνονται οι εξής υποενότητες: «Πώς ήρθα στον κόσμο;», «Τα μωρά μεγαλώνουν μέσα στη μητέρα πριν γεννηθούν», «Πώς δημιουργούνται τα παιδιά;», «Πώς φροντίζουμε τα μωρά;», οι οποίες σχετίζονται με ειδικά θέματα όπως η «Υγιεινή του Σώματός μας» και η «Σεξουαλική Αγωγή».

Για τις πρώτες τάξεις του δημοτικού, και συγκεκριμένα στην Α' και Β' Δημοτικού, θέτονται στόχοι και προσεγγίζονται θέματα που αφορούν την ανάπτυξη αυτοεκτίμησης, τον εμπλουτισμό γνώσεων και ανάπτυξης δεξιοτήτων σχετικά με τους βασικούς κανόνες υγιεινής, τα οποία συνδέονται με τη θεματική ενότητα «Ο εαυτός μου», με ειδικότερα θέματα όπως η «Αγάπη και Φροντίδα» και «Σεξουαλική Αγωγή».

Στις μεσαίες τάξεις του δημοτικού, (Γ' και Δ') υπάρχει η θεματική ενότητα «Η σχέση μου με τους άλλους», οι οποία συνδέεται με ειδικότερα θέματα όπως: η «Σεξουαλική Αγωγή», οι «Διαφυλικές σχέσεις» και οι «Ανθρώπινες σχέσεις».

Στην Ε' Δημοτικού συναντάμε τη θεματική ενότητα «Πώς αλλάζω», η οποία περιλαμβάνει την υπο-ενότητα «Οι αλλαγές στο σώμα μου» και συνδέεται με ειδικότερα θέματα όπως: «Η εμφάνιση δευτερογενών χαρακτηριστικών του φύλου» και «Η λειτουργία της αναπαραγωγής», ενώ στην τελευταία τάξη του Δημοτικού δίδεται έμφαση στη σχέση του παιδιού με τους συνομηλίκους του.

Τέλος, στο Γυμνάσιο προσεγγίζονται αναλυτικά οι υπο-ενότητες με τίτλο «Οι σωματικές αλλαγές στην εφηβεία και η αφύπνιση της σεξουαλικότητας», «Οι σχέσεις μου με το άλλο φύλο», καθώς και εκείνη που αναφέρεται στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις για τους ρόλους των δύο φύλων και στην αποδοχή της διαφορετικότητας

(Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Υπουργείου Παιδείας, Δια βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, 2017).

Αναφορικά με τα προγράμματα σπουδών που εφαρμόζονται στην Κύπρο, ξεκίνησε από το 2012 να υπάρχει στο νέο αναλυτικό πρόγραμμα ένα ολοκληρωμένο μάθημα διδασκαλίας σχετικά με την Αγωγή Υγείας, το οποίο περιλαμβάνει τη «Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση». Πιο συγκεκριμένα, το μάθημα είναι υποχρεωτικό τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι στο Λύκειο δεν προβλέπεται χρόνος στα βασικά μαθήματα κορμού, αλλά είναι επιλεγόμενο (Υπουργείο Υγείας Κύπρου, 2017).

Σύμφωνα με το πρόγραμμα «Αγωγής Υγείας» της γειτονικής χώρας, αναγνωρίζεται επίσης από το Υπουργείο Παιδείας του κράτους η ανάγκη ολιστικής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης παιδιών και εφήβων, γι' αυτό τα θέματα που τίγονται επικεντρώνονται στην ολιστική κατανόηση της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας, όπως αυτά ορίζονται στο εθνικό και ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο. Επίσης, προσεγγίζονται και αναλύονται ζητήματα σχετικά με τα στερεότυπα, την ενδο-οικογενειακή βία, την επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά του ατόμου, την ομοφοβία και τον ρόλο της θρησκείας και των ΜΜΕ στη διαμόρφωση σεξουαλικής ταυτότητας των νέων.

Στη δημοτική εκπαίδευση το θέμα προσεγγίζεται ως τμήμα του ευρύτερου συνόλου εκπαιδευτικών δράσεων, στα πλαίσια της Αγωγής Υγείας, με κύριο στόχο να προαχθεί η προσωπική σωματική υγιεινή, αλλά και ένας υγιής τρόπος ζωής ψυχολογικά και κοινωνικά. Στη μέση εκπαίδευση το θέμα προσεγγίζεται μέσα από τα μαθήματα οικιακής οικονομίας στο Γυμνάσιο και της Οικογενειακής Αγωγής στο Λύκειο (Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, 2017).

Είναι αξιοσημείωτο ότι πρόσφατα η Επίτροπος της Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού, κα Κουρσουμπά, (Επίτροπος Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2017) υποστήριξε πως η επιστημονικά θεμελιωμένη και παιδαγωγικά προσαρμοσμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι απαραίτητο να ενσωματώνεται σε όλο το φάσμα του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένου και του Προγράμματος Προσχολικής Αγωγής. Συγκεκριμένα τόνισε ότι «η απαλλαγή οποιουδήποτε παιδιού από τέτοιου τύπου προγραμμάτων θα συνιστούσε παραβίαση των δικαιωμάτων του και θα ήταν ενάντια στο συμφέρον του κατά παράβαση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού και άλλων διεθνών υποχρεώσεων του Κράτους».

Η Σεξουαλική Αγωγή στην υπόλοιπη Ευρώπη

Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστούν τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η επιλογή των χωρών αυτών έγινε με βάση το πόσο αποτελεσματικά έχουν αποδειχθεί τα προγράμματα τους και τι καινοτομία έχουν να προσφέρουν στην εκπαίδευση. Ακολουθώντας, λοιπόν, τα παραπάνω κριτήρια θα παρουσιαστούν οι περιπτώσεις της Ολλανδίας, της Αγγλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Φινλανδίας.

Ας ξεκινήσουμε την περίπτωση των σχολείων της Ολλανδίας. Τα σχολεία της Ολλανδίας είναι ανεξάρτητα ως προς το Πρόγραμμα Σπουδών τους αλλά το Υπουργείο Παιδείας στην περίπτωση της Σεξουαλικής Αγωγής δίνει υποχρεωτικό πρόσημο σε ζητήματα βιολογίας και προσωπικής φροντίδας και υγιεινής. Δηλαδή, το περιεχόμενο αυτών είναι η αναπαραγωγή, τα Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα αλλά και η ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη (UNESCO, 2011). Τα υλικά που χρησιμοποιούν είναι βίντεο, περιοδικά, αφίσες και παροχή προφυλακτικών για επίδειξη και διανομή (UNESCO, 2011). Τα προγράμματα, όπως και τα υλικά επικαιροποιούνται και αναπροσαρμόζονται κάθε πέντε έως δέκα χρόνια

Από τα πλέον γνώριμα προγράμματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στην Ολλανδία είναι αυτό με τίτλο «Σχέσεις και Σεξουαλικότητα» ('Relaties en Seksualiteit') που απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 8 έως 12 ετών και το «Ζήτω η αγάπη/ ο έρωτας» (Lang Leve de Liefde) για μεγαλύτερης ηλικίας μαθητές/-τριες 13-15 ετών. Για παιδιά μικρών ηλικιών (8-10 ετών) θίγονται θέματα όπως το γυμνό σώμα και η ανατομία του, οι διαφορές των σωμάτων ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια αλλά και το άγγιγμα. Όσο προχωράμε ηλικιακά (10-12 ετών) τα θέματα αρχίζουν και συγκεκριμενοποιούνται: πως σκέφτεται το ένα φύλο για το άλλο, πως διατηρείς μια σχέση, σε και σεξουαλική κακοποίηση. Σε ηλικίες μεταξύ 13-15 ετών έχουμε θέματα αλλαγής των σωμάτων λόγω της ήβης, αντισύλληψη και τρόπους άρνησης.

Αξίζει να αναφέρουμε πως υπάρχουν και δύο επιπλέον μαθήματα τα οποία δεν είναι υποχρεωτικά και τα παιδιά τα επιλέγουν εφόσον επιθυμούν. Το ένα μάθημα σχετίζεται με την ομοφυλοφιλία και έχει να κάνει με την σύναψη σχέσεων με άτομα του ίδιου φύλου. Τέλος, έχουμε και το μάθημα με ονομασία «Εραστές» (lover boys) και το οποίο παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς θίγει θέματα για αγόρια οι οποίοι προβάλλουν την εικόνα των ευκατάστατων για να συνάψουν

φαινομενικά σχέσεις αλλά σκοπός τους είναι να εμπλέξουν νέες κοπέλες στην πορνεία.

Με βάση το Εθνικό πρόγραμμα εκπαίδευσης στην Αγγλία, η διδασκαλία της Σεξουαλικής αγωγής ή Αγωγής περί των σχέσεων (Sex and relationship education) έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα κυρίως σε ηλικιακές βαθμίδες 11-16 ετών (GOV.UK., 2017a). Το περιεχόμενο του μαθήματος κινείται γύρω από τα Σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, όπως HIV και AIDS, την αναπαραγωγή και την σεξουαλικότητα (Brook, PSHE Association and Sex Education Forum, 2014). Αυτά που δεν παρέχονται είναι θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού. Σε κάθε σχολείο ο γονέας ή κηδεμόνας του παιδιού έχει την δικαιοδοσία να αρνηθεί τη συμμετοχή στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, αλλά δεν μπορεί να αρνηθεί το παιδί του να συμμετάσχει σε υποχρεωτικού τύπου μαθήματα όπως αυτά της βιολογικής ανάπτυξης του ανθρώπου και της αναπαραγωγής.

Στην περίπτωση της Γερμανίας τα Αναλυτικά Προγράμματα της εκπαίδευσης τα αναλαμβάνουν ξεχωριστά τα Υπουργεία Παιδείας των κρατιδίων (Länder) που ανήκουν στην Γερμανία και όχι η ίδια η Κυβέρνηση (National Foundation for Educational Research, 2009). Κάτι τέτοιο μας προετοιμάζει για το ότι τα Προγράμματα Σπουδών για την σεξουαλικότητα έχουν διαφορές μεταξύ τους. Τα σχολεία όλων των βαθμίδων είναι υποχρεωμένα να παρέχουν Σεξουαλική Αγωγή στα παιδιά, όμως προσαρμόζοντας το υλικό στις ηλικίες των παιδιών. Τα θέματα με τα οποία έρχονται σε επαφή μαθητές και μαθήτριες είναι η ανάπτυξη του ανθρώπινου σώματος, η αναπαραγωγή του ανθρώπου και των Σεξουαλικά Μεταδιδόμενων Νοσημάτων.

Στην Ιταλία η διδασκαλία της σεξουαλικότητας δεν θεσπίζεται νομοθετικά. Αντιθέτως, πάντοτε η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση έβρισκε αντιπάλους την ίδια την πολιτεία αλλά και την Καθολική Εκκλησία. Ωστόσο, ορισμένα σχολεία διδάσκουν Σεξουαλική Αγωγή στους μαθητές και της μαθήτριες των ηλικιών 14 έως 19, με την ευθύνη να τη φέρει μονάχα ο διευθυντής τους σχολείου για τα θέματα και τις προσεγγίσεις που θα ακολουθήσουν. Τα μαθήματα προφανώς δεν έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα και αυτοί που θα αποφασίσουν για την παρακολούθηση του είναι οι γονείς των παιδιών (National Foundation for Educational Research, 2009). Τέλος, την διδασκαλία του μαθήματος την αναλαμβάνουν κυρίως βιολόγοι (European Parliament, 2013) και ορισμένες φορές ψυχολόγοι και γιατροί.

Στη Φινλανδία η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών αποκτά έναν πιο φιλελεύθερο χαρακτήρα. Η Σεξουαλική Αγωγή είναι τμήμα του μαθήματος «Αγωγή

Υγείας» και το προσωπικό του σχολείου σε συνεργασία με μέλη της ιατρικής κοινότητας μάχονται για την παροχή ορθής και ουσιαστικής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα παιδιά (Parker, Wellings & Lazarus, 2009). Το πρόγραμμα χωρίζεται με βάση τις ηλικίες κι έτσι προκύπτει πως παιδιά 7 έως 11 ετών εκπαιδεύονται πάνω σε θέματα όπως η αξία των συναισθημάτων και της ψυχολογικής υγείας, η σημασία της οικογένειας και της φιλίας (National Foundation for Educational Research, 2009). Στις επόμενες ηλικίες μεταξύ 11-12 ετών τα παιδιά έρχονται σε επαφή με ζητήματα ανατομίας του σώματος και ανάπτυξης τους. Προχωράμε σε ηλικιακά πεδία 13-15 ετών, όπου τα θέματα είναι η σεξουαλικές ορμές, η αναπαραγωγή καθώς και η χρήση προφυλακτικού, για το οποίο παρέχεται και σχετικό υλικό με οδηγίες (National Foundation for Educational Research, 2009).

Η Σεξουαλική Αγωγή στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής τα τελευταία χρόνια έχουν προκύψει δυο προσεγγίσεις για την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Πιο λεπτομερώς, η πρώτη ονομάζεται πολύπλευρη (comprehensive) κατά την οποία οι νέοι πληροφορούνται για την αντισύλληψη, ώστε να μειωθούν οι κίνδυνοι. Η δεύτερη προσέγγιση είναι αυτή της αποχής και εγκράτειας (abstinence). Σύμφωνα με αυτήν οι νέοι θα πρέπει να απέχουν από το σεξ έως το γάμο, αφού πιστεύεται πως το αντίθετο επιφέρει επικίνδυνες συμπεριφορές (Planned Parenthood, 2016).

Η τελευταία προσέγγιση είναι αυτή που επικρατούσε στις Η.Π.Α. και που χρηματοδοτούσε η Κυβέρνηση. Κάτι τέτοιο δικαιολογείται αν αναλογιστούμε πως οι Η.Π.Α. είναι πρώτες στα ποσοστά στις εφηβικές εγκυμοσύνες και στα Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα. Σήμερα, οι νέοι μπορούν να διαλέξουν ποια από τις δύο προσεγγίσεις επιθυμούν να ακολουθήσουν. Αλλά, από τις 50 Πολιτείες αυτές που κατοχυρώνουν νομοθετικά την Σεξουαλική Αγωγή είναι οι 38. Και από αυτές μονάχα οι 30 επιλέγουν την δεύτερη προσέγγιση της αποχής (Stanger-Hall & Hall, 2011).

Στις Η.Π.Α. η Σεξουαλική Αγωγή διδάσκεται σε όλες τις βαθμίδες, όμως ο τρόπος προσέγγισης του και τα θέματα που θίγονται διαφέρουν βάσει ηλικιών. Ενδεικτικά, αναφέρομε πως σύμφωνα με έρευνες το θέμα της αποφυγής του ιού HIV καλύπτεται στα Δημοτικά σε ποσοστό 16%, στα Γυμνάσια 57,9% και στα Λύκεια 81,7%(Guttmacher, 2016), ενώ το θέμα σεξουαλικότητας θίγεται στο Δημοτικό κατά 34%, στα Γυμνάσια 54,9% και στο Λύκειο 73,6% (Centers for Disease Control & Prevention, 2015).

Η Σεξουαλική Αγωγή στην Λατινική Αμερική

Τη χρονιά του 2008 σε ένα συνέδριο που έλαβε χώρα στο Μεξικό, το Υπουργείο Παιδείας και το Υπουργείο Υγείας τριάντα στο σύνολο τους με καταγωγές από τη Λατινική Αμερική και Καραϊβική, δήλωσαν πως οι νέοι πρόκειται να λάβουν μια πολύπλευρη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση (Hunt, Castagnaro, & Monterrosas Castrejón, 2014). Πριν από εκείνη τη μέρα οι νέοι απείχαν από το σεξ για να αποφύγουν εγκυμοσύνες και ασθένειες, σύμφωνα με τα διδάγματα της εκκλησίας (Darré, Jerves, Castillo & Enzlin, 2016). Μέσα από πρόσφατες έρευνες έγινε φανερό πως οι περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής δεν ενημερώνουν τους νέους για το σεξ, τη σεξουαλική συμπεριφορά και την αντισύλληψη τους. Μόνο οι μισές χώρες είναι αυτές που παρέχουν πλήρη διδασκαλία για τη Σεξουαλική Αγωγή και αναφέρονται σε ζητήματα ισότητας των δύο φύλων, την αναπαραγωγή, την υγεία και την προστασία του HIV (Hunt, Castagnaro, & Monterrosas Castrejón, 2014).

Η επικρατούσα χώρα που διδάσκει επαρκώς τους νέους για την αντισύλληψη είναι η Αργεντινή, όπου ενώ η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είχε οριστεί ως νόμος χρειάστηκαν μόλις τρία χρόνια για την εφαρμογή του (United Nations Population Fund, 2014). Τη χρονιά αυτή έναρξης της εφαρμογής του νόμου συνέπεσαν και άλλες σημαντικές εξελίξεις. Αυτές ήταν η θέσπιση νόμων για την ισότητα των δύο φύλων, τα ανθρώπινα δικαιώματα και ο γάμος ομοφυλόφιλων ζευγαριών. Έτσι, τα σχολεία, δημόσια και μη, ήδη από το νηπιαγωγείο υποχρεούνται να παρέχουν Σεξουαλική Αγωγή στα παιδιά, η οποία θα περιλαμβάνει τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις βιολογικές ανάγκες και τις ανατομικές διαφορές των δύο φύλων (United Nations Population Fund, 2014).

Η Σεξουαλική Αγωγή στην περιοχή της Ασίας- Ειρηνικού

Σύμφωνα με την UNESCO (2012) πραγματοποιήθηκε μια μελέτη με δείγμα 28 χώρες σε Ασία- Ειρηνικό, από την οποία προέκυψε πως μόνο το 40% στην Πρωτοβάθμια και 79% στην Δευτεροβάθμια διενεργούν Προγράμματα Σπουδών πάνω σε ζητήματα αναπαραγωγής, σεξουαλικής υγείας και ενημέρωσης κατά του ιού HIV και άλλων Σεξουαλικά Μεταδιδόμενων Νοσημάτων. Ωστόσο, υπάρχουν συμπεράσματα τα οποία καταλήγουν πως δεν τίθεται το θέμα της συμβουλευτικής, του σημαντικού ρόλου των γονέων και της κοινωνίας (UNESCO, 2012).

Η Σεξουαλική Αγωγή στην Αφρική

Στις περιοχές της Αφρικής τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών ποικίλουν μεταξύ τους, ωστόσο δεν υπάρχουν δεδομένα προς ανάλυση για το τι ακριβώς συμβαίνει στην κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης (Guttmacher Institute, 2017). Πάντως, το μόνο βέβαιο είναι πως τίθεται κυρίως το ζήτημα της σεξουαλικής υγείας και κυρίως της προστασίας από τον HIV.

Πιο συγκεκριμένα θα αναφερθούμε στην περίπτωση της Κένυας και της Μοζαμβίκης, όπου η Σεξουαλική Αγωγή επικεντρώνεται στην αποφυγή του ιού HIV στους/στις μαθητές/μαθήτριες όλων των βαθμίδων αλλά και στους εκπαιδευτικούς. Στον αντίποδα, στην Αίγυπτο δεν θεωρείται αναγκαία η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση καθώς δεν κρίνεται σχετική με την τρέχουσα επιδημιολογική κατάσταση της. (Guttmacher Institute, 2017). Τέλος, στη Ζάμπια διδάσκεται στους νέους κυρίως η ισότητα των φύλων, η αναπαραγωγή και η σεξουαλική υγεία με έμφαση στον HIV (UNAIDS, 2016). Ωστόσο, προγράμματα σαν αυτό της Ζάμπιας δεν βρίσκουν απήχηση στις υπόλοιπες κοινωνίες καθώς θεωρούνται ευρωπαϊκά και μη προσαρμοσμένα στον πολιτισμό τους (Swanepoel, Letsie & Beyers, 2017).

Η Σεξουαλική Αγωγή στην Αυστραλία

Στην Αυστραλία η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση αποτελεί τμήμα μια ενότητα με τίτλο «Υγεία και Φυσική Αγωγή». Στόχος του μαθήματος είναι η εξοικείωση των παιδιών με το σώμα τους, ο έρωτας, η επιλογή και η διατήρηση σχέσεων, η σεξουαλική επιθυμία καθώς και η σεξουαλική υγεία (Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority (ACARA), 2012).

Για παράδειγμα θα θέσουμε την Πολιτεία της Βικτώριας όπου δίνεται βάση σε συγκεκριμένες θεματικές βάσει της ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, για τα παιδιά 10 έως 12 ετών τα παιδιά θα διδαχθούν το σώμα και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του με στόχο την αυτοεκτίμηση. Στο τέλος έρχονται σε επαφή με τις αλλαγές που πρόκειται να συμβούν και να παρατηρήσουν στο σώμα τους κατά την εφηβεία (National Foundation for Educational Research, 2009). Επίσης, στους νέους μεταξύ 12 – 14 ετών δίνονται οδηγίες για ασφαλέστερο σεξ, αντισύλληψη, αποχή καθώς και προστασία από τον ιό HIV. Τέλος, στις ηλικιακές ομάδες 14 έως 16 γίνεται λόγος στις σχέσεις των δύο φύλων, στη σεξουαλικότητα, στα στερεότυπα και στην αποδοχή τους από την κοινωνία (National Foundation for Educational Research, 2009).

Κεφάλαιο 13. Προτεινόμενα σενάρια Σεξουαλικής Αγωγής

Η Σεξουαλική Αγωγή παρέχεται ως σχολικό αντικείμενο στους μαθητές και τις μαθήτριες, καθώς θεωρείται πως η σεξουαλικότητα είναι φυσική ορμή του ανθρώπου κατά τη διάρκεια ολόκληρης της ζωής του. Ως σχολικό μάθημα, λοιπόν, η Σεξουαλική Αγωγή αναφέρεται στη σωματική διάπλαση, τα ανατομικά χαρακτηριστικά του κάθε φύλου αλλά και τις σχέσεις που θα συνάψει ένα άτομο με ένα άλλο, το οποίο θα τον προσελκύσει σεξουαλικά. Η Σεξουαλική Αγωγή διδάσκει στα παιδιά τον σεβασμό στα άτομα του άλλου φύλου, τα βοηθά μεγαλώνοντας να συνάπτουν υγιείς σχέσεις και τα βοηθούν να ορθώσουν τείχος προστασίας στην σεξουαλική κακοποίηση διδάσκοντάς τους τα «επιτρεπτά» και τα «απαγορευμένα» αγγίγματα, σε μια εποχή τα φαινόμενα σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης καταγράφουν ανησυχητική αύξηση εντός κι εκτός οικογένειας.

Παρακάτω αναλύονται δυο πιθανά σενάρια διδασκαλίας της σεξουαλικής αγωγής. Το πρώτο εστιάζει στο καλό και κακό άγγιγμα, γνωστό και ως «Κανόνα των εσωρούχων» και το δεύτερο σενάριο στη σεξουαλική βία και επιθετικότητα. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως το πρώτο διδακτικό σενάριο προτείνεται να διδαχθεί στις μικρότερες ηλικιακές ομάδες που ακόμα βρίσκονται στο στάδιο που γνωρίζουν ακόμα το σώμα τους, ενώ το δεύτερο διδακτικό σενάριο εφαρμόζει καλύτερα σε μαθητές/-τριες μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας που παρατηρούν πλέον αλλαγές στα σωματικά τους χαρακτηριστικά εφόσον αρχίζουν να μπαίνουν στην εφηβεία.

Πρώτο διδακτικό σενάριο

Τίτλος: «Ασφαλώς...αγγίζω/ Άγγιγμα ασφαλείας».

Τάξη: Α', Β' και Γ' τάξη Δημοτικού.

Χώρος εφαρμογής: Ο φυσικός χώρος της σχολικής τάξης.

Προαπαιτούμενες γνώσεις: Οι μαθητές/-τριες δεν απαιτείται να έχουν προηγούμενες γνώσεις. Καλούνται όμως να δρουν στα πλαίσια μιας ομάδας, να εκφράζουν την άποψη και τα συναισθήματα τους.

Εκτιμώμενη διάρκεια: Πέντε (5) διδακτικές ώρες.

Σκοποί: Οι μαθητές/τριες αναμένεται:

1. Να ενημερωθούν και να ενδυναμωθούν, ώστε να είναι σε θέση να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους από τη σεξουαλική βία και κακοποίηση
2. Να κατανοήσουν ποια είναι τα σημεία εκείνα πάνω στο σώμα τους που μπορούν να αγγίξουν οι άλλοι και ποια είναι πιο προσωπικά
3. Να εμπεδώσουν τους κανόνες αυτοπροστασίας
4. Να ξέρουν σε ποιους ενήλικους μπορούν να απευθυνθούν για βοήθεια
5. Να αναγνωρίζουν, να εκδηλώνουν και να κατανοούν τα συναισθήματα τους

6. Να κατανοήσουν πως μπορούν να αρνηθούν ένα άγγιγμα ακόμα και από κάποιο σημαντικό τους πρόσωπο, αν αυτό τους/τις κάνουν να νιώσουν άβολα
7. Να είναι σε θέση να γνωρίζουν τα δικαιώματα και να κάνουν τα πάντα ώστε να τα προστατευθούν απέναντι σε όλα τα είδη σεξουαλικής κακοποίησης.

Προαπαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή: Η/Υ με πρόσβαση στο ίντερνετ, προβολέα, διάφορα χαρτόνια.

Περιγραφή δραστηριοτήτων: Στην πρώτη διδακτική ώρα ο/η εκπαιδευτικός διαβάζει προβάλλοντας από τον προβολέα το παραμύθι «Η Κίκο και το χέρι»(https://enastapente.gr/pdf/gr_final_KIKO-kai-to-XERI.pdf). Εναλλακτικά μπορεί να προβάλει και το βίντεο που αφηγείται την ιστορία της Κίκο (<https://www.youtube.com/watch?v=Eei9zRKLmWM>). Η ιστορία περιλαμβάνει δύο πρωταγωνιστές την Κίκο, που δεν έχει ηλικία, φύλο ή άλλα χαρακτηριστικά και τον χαρακτήρα «Χέρι» που είναι φιλικό προς την Κίκο. Στην αρχή το «χέρι» παίζει με την Κίκο και της προσφέρει γλυκά. Έπειτα, ο χαρακτήρας «χέρι» αφού πρώτα πάρει την συγκατάθεση της Κίκο την αγγίζει στην περιοχή του κεφαλιού, της μύτης και των χεριών της. Ωστόσο, την στιγμή που το «χέρι» θα φτάσει στην περιοχή του εσώρουχου η Κίκο θυμώνει. Τότε, το «χέρι» από πολύχρωμο γίνεται ασπρόμαυρο και φεύγει μακριά.

Μόλις τελειώσουμε με την αφήγηση του παραμυθιού ακολουθεί μια κατευθυνόμενη συζήτηση από την/τον εκπαιδευτικά. Ενδεικτικά μπορούν να τεθούν προς τους/τις μαθητές/-τριες οι εξής ερωτήσεις:

- Πώς είναι ντυμένη η Κίκο;
- Τι είναι το «χέρι» για την Κίκο;
- Πως αντιδρά στα διάφορα αγγίσματα;
- Ποια είναι σε κάθε στάδιο της ιστορίας τα συναισθήματα που βιώνει;
- Τι χρώμα είναι το «χέρι» στην αρχή και τι χρώμα είναι στο τέλος;
- Που οφείλεται η αλλαγή αυτή;
- Στο τέλος για ποιο λόγο φεύγει το «χέρι»;

Τη δεύτερη και τρίτη διδακτική ώρα οι μαθητές/-τριες θα χωριστούν σε δύο ισόποσες ομάδες (ανάλογα και με το δυναμικό της τάξης) και φτιάχνουν δυο φιγούρες, ενός κοριτσιού και ενός αγοριού. Τις αυτές φιγούρες τις «ντύνουν» χρησιμοποιώντας διάφορα υλικά π.χ. μαρκαδόρους, χαρτόνια, γκοφρέ, ρολό βελούδο και ό,τι άλλο θελήσουν οι μαθητές/-τριες. Μόλις οι φιγούρες μας είναι έτοιμες, ο/η εκπαιδευτικός μοιράζει στις ομάδες «το χέρι» του παραμυθιού πολύχρωμο και ασπρόμαυρο εκτυπωμένο σε μικρά τετραγωνάκια. Στη συνέχεια οι ομάδες καλούνται να κολλήσουν πάνω στις φιγούρες τα ασπρόμαυρα και έγχρωμα χεράκια ανάλογα με το αν το άγγιγμα σε εκείνο το σημείο είναι αποδεκτό ή όχι, π.χ. το άγγιγμα χέρι θα έχει έγχρωμο χεράκι, ενώ το άγγιγμα στην περιοχή του εσώρουχου

θα έχει ασπρόμαυρο χέρι. Η ίδια διαδικασία εναλλακτικά θα μπορούσε να αντικαταστήσει τα πολύχρωμα ή ασπρόμαυρα χεράκια από αυτοκόλλητα (emojies) χαρούμενα και λυπημένα.

Έπειτα, οι μαθητές/-τριες θα μπορούσαν στο τέλος της διδακτικής ώρας να ακούσουν και να χορέψουν το «Χόκι Πόκι» ακουμπώντας κάθε φορά το αντίστοιχο σημείο του σώματος του, στο οποίο αναφέρεται το τραγούδι. Με τον ευχάριστο αυτό τρόπο τα παιδιά αναγνωρίζουν τα διάφορα μέρη του σώματος τους και τις κινήσεις τους.

Στις επόμενες δύο διδακτικές ώρες οι μαθητές/-τριες θα δημιουργήσουν έναν κύκλο εμπιστοσύνης. Δηλαδή, ο/η εκπαιδευτικός τους θέτει το ερώτημα: «Αν ήσασταν σε αυτή τη θέση της Κίκο, από που θα ζητούσατε βοήθεια/συμβουλές». Τα παιδιά θα πρέπει να ζωγραφίσουν τα πρόσωπα αυτά, κόψουν τις φιγούρες και να τις κολλήσουν όλες μαζί δημιουργώντας έτσι ένα κύκλο/στεφάνι των προσώπων που εμπιστεύονται.

Στο τέλος και για το κλείσιμο της ενότητας γίνεται μια συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης σχετικά με το τι αποκόμισε ο καθένας/ η καθεμία από τις δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν και τι συναισθήματα τους προκλήθηκαν. Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να ζητά από κάθε παιδί και μια λέξη κλειδί ή μια πρόταση και να δημιουργήσουν ένα συννεφόλεξο συναισθημάτων με την αξιοποίηση ενός λογισμικού (Creat Now, Word Art).

Δεύτερο διδακτικό σενάριο

Τίτλος: «Μεγαλώνω σημαίνει αλλάζω».

Τάξη: Δ', Ε' και ΣΤ' Δημοτικού.

Χώρος εφαρμογής: Ο φυσικός χώρος της σχολικής τάξης και το εργαστήριο πληροφορικής.

Προαπαιτούμενες γνώσεις: Οι μαθητές/-τριες δεν απαιτείται να έχουν προηγούμενες γνώσεις. Καλούνται όμως να δρουν στα πλαίσια μιας ομάδας, να εκφράζουν την άποψη και τα συναισθήματα τους. Τέλος, θα πρέπει να γνωρίζουν να διαχειρίζονται Η/Υ.

Εκτιμώμενη διάρκεια: Έξι (6) διδακτικές ώρες.

Σκοποί: Με το τέλος της σχολικής δραστηριότητας επιδιώκεται οι μαθητές/τριες:

1. Να μπορούν να καταλάβουν τον λόγο για τον οποίο οφείλουμε να ασχοληθούμε με τη βία ανάμεσα στα φύλα.
2. Να εστιάσουν στη βία που δέχονται τα κορίτσια
3. Να κατανοήσουν πως ακόμα και η λεκτική βία είναι σεξουαλική παρενόχληση.
4. Να αντιληφθούν πως τα εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κάθε ανθρώπου όταν αυτά προσβάλλονται είναι σεξουαλική βία.
5. Να καλλιεργήσουν το αίσθημα ενσυναίσθησης θέτοντας τον εαυτό τους στη θέση της πρωταγωνίστρια αλλά και των παρατηρητών.

6. Να αποτρέπουν κάθε μορφή βίας είτε αν την βιώνουν οι ίδιοι/ίδιες είτε τις παρατηρούν σε άλλα άτομα.
7. Να γνωρίζουν πως μπορούν να απευθυνθούν σε γονείς, εκπαιδευτικούς και φίλους τους όταν χρειάζονται συμβουλές και βοήθεια.

Προαπαιτούμενη υλικοτεχνική υποδομή: Η/Υ με πρόσβαση στο ίντερνετ, εγκατάσταση λογισμικών, προβολέας, χαρτόνια, οδηγίες διαχείρισης λογισμικού.

Περιγραφή: Στις δύο πρώτες διδακτικές ώρες όλοι οι μαθητές/ -τριες μαζί διαβάζουν την πρώτη ιστορία από το βιβλίο «Ο κόσμος από την αρχή» που έχει ως τίτλο της «Μαριάννα, 14 ετών». (σελίδες 14 έως 31 <https://www.kethi.gr/sites/default/files/wp-content/uploads/2019/12/O-Kosmos-apo-tin-arxi-gia-site.pdf>), την οποία ο /η εκπαιδευτικός προβάλλει με την βοήθεια του προτζέκτορα. Στην ιστορία αυτή βλέπουμε την Μαριάννα, η οποία αναφέρεται στις αλλαγές που παρατηρεί στο σώμα της λόγω της εφηβείας. Στην αρχή ο μόνος της φόβος είναι μήπως το βάρος που απέκτησε το στήθος επηρεάσει τις επιδόσεις της στο αγαπημένο της άθλημα, το κολύμπι. Ωστόσο, στην εξέλιξη της ιστορίας βλέπουμε ότι το μόνο της «βάρος» είναι ο συμμαθητής της Παναγιωτίδης και η παρέα του, οι οποίοι της κοροϊδεύουν για τις αλλαγές στην περιοχή του στήθους. Κατά την εξέλιξη της ιστορίας βλέπουμε τον Παναγιωτίδη να επιτίθεται σεξουαλικά στην Μαριάννα θέλοντας να αγγίξει το στήθος της μέσα στα αποδυτήρια. Η Μαριάννα καταφέρνει να ξεφεύγει εκείνη τη μέρα, ωστόσο δεν μιλάει σε κανέναν για το περιστατικό αυτό καθώς νιώθει ντροπή και ενοχή. Την ημέρα των αγώνων κολύμβησης ο Παναγιωτίδης από τις κερκίδες φωνάζει αστευτικά συνθήματα για το στήθος της Μαριάννας. Η τελευταία στο άκουσμα χάνει τις δυνάμεις της και αφήνεται να βουλιάξει στο νερό. Όταν πλέον ανακτά τις αισθήσεις της ακούει τους συμμαθητές της να λογοκρίνουν τα συνθήματα του Παναγιωτίδη. Τότε η Μαριάννα μιλά στην προπονήτρια της για όλα όσα είχαν συμβεί ήδη από τις αρχές της σχολικής χρονιάς μέχρι και εκείνη τη μέρα στα αποδυτήρια. Η προπονήτρια αρχικά λέει στην Μαριάννα πως σε τέτοιου είδους περιστατικά θα πρέπει να τα αντιμετωπίζουμε όλοι μαζί συνολικά, για να εξαλειφθεί για πάντα η κυριαρχία των αντρών σε βάρος των γυναικών και έπειτα την συμβουλεύει να μιλήσει στην σχολική ψυχολόγο για να αποβάλλει όλες τις αρνητικές σκέψεις από μέσα της. Τέλος, μαθαίνουμε πως ο Παναγιωτίδης αποβλήθηκε από το σχολείο και δεν έμαθαν ποτέ νέα του.

Μόλις τελειώσουν την ανάγνωση της ιστορίας ο/η εκπαιδευτικός θέτει ερωτήματα στα παιδιά με σκοπό να «ξεκλειδώσουν» το νόημα τους κειμένου. Ενδεικτικά οι ερωτήσεις αυτές θα μπορούν να είναι:

- Πως θα χαρακτηρίζατε την Μαριάννα και πως τον Παναγιωτίδη;
- Μπορείτε να περιγράψετε πως τους φαντάζεστε;
- Πως ένιωσε η Μαριάννα στην αλλαγή του σώματος της;
- Πως ένιωσε η Μαριάννα στα σχόλια του Παναγιωτίδη;

- Πως μπορεί να ένιωθε ο Παναγιωτίδης από την αρχή της ιστορίας μέχρι το τέλος;
- Ποια είναι οι ευθύνη των υπόλοιπων συμμαθητών οι οποίοι γνώριζαν;
- Για ποιο λόγο δεν αντέδρασε η Μαριάννα από την αρχή;
- Ποιος είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε τέτοιου είδους περιστατικά;
- Οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να διαφοροποιηθούν ανάλογα με το φύλο τους;

Στο δεύτερο διδακτικό δίωρο ο/η εκπαιδευτικός λέει στους/τις μαθητές/-τριες να χωριστούν σε τέσσερις ισόποσες ομάδες. Η κάθε ομάδα θα δώσει ένα ξεχωριστό τέλος στην ιστορία που διαβάσανε δημιουργώντας ένα κόμικς με τη βοήθεια ενός λογισμικού. Προτείνεται το λογισμικό Pixton ή το Web Comic Creator Book. Σε κάθε περίπτωση ο/η εκπαιδευτικός θα αφιερώσει λίγο χρόνο στην αρχή, ώστε να γνωρίσουν τα παιδιά το περιβάλλον με το οποίο θα ασχοληθούν. Θα τους δείξει τις βασικές λειτουργίες προβάλλοντας από τον προτζέκτορα τις ενέργειες που γίνονται στην οθόνη του υπολογιστή του/της και φυσικά θα μοιράσει σε κάθε ομάδα οδηγίες χρήσεις που θα έχει ετοιμάσει ο ίδιος/ η ίδια. Οι ομάδες θα έχουν μια διαφορετική οπτική στον τρόπο που θα διαχειριστούν την ιστορία. Δηλαδή, θα δώσουν ένα διαφορετικό τέλος αναλόγως με το αν βρίσκονταν στην θέση:

- I. Του θύματος (Μαριάννας)
- II. Του δράστη (Παναγιωτίδη)
- III. Των παρατηρητών
- IV. Των εκπαιδευτικών/ πρόσωπα εμπιστοσύνης

Αναφέρουμε πως η επιλογή των ομάδων όπως και του θέματος που θα διαχειριστούν θα δοθούν τυχαία κατόπιν κλήρωσης. Στο τέλος η κάθε ομάδα καλείται να παρουσιάσει το κόμικς που έχει δημιουργήσει στις υπόλοιπες ομάδες, να εξηγήσει πως σκέφτηκε και να δεχτεί πιθανές ερωτήσεις από τις υπόλοιπες ομάδες.

Αμέσως επόμενη δραστηριότητα είναι η δραματοποίηση ενός μέρους της εργασίας και υπολογίζεται πως θα διαρκέσει δύο (2) διδακτικές ώρες. Σκοπός της δραματοποίησης είναι να βοηθήσει τους/τις μαθητές/-τριες να βάλουν τους εαυτούς τους στην θέση του θύματος αλλά και να αλλάξουν έπειτα ρόλους μπαίνοντας στη θέση του δράστη, των παρατηρητών καθώς και των εκπαιδευτικών. Μετά από αυτό, ο/η εκπαιδευτικός προτείνει στους μαθητές/-τριες να δραματοποιήσουν ξανά την ιστορία αλλά αυτή τη φορά βάζοντας στη θέση του θύματος αγόρι και στη θέση του δράστη ένα κορίτσι. Στο τέλος οι μαθητές/-τριες εμπλέκονται σε έναν διάλογο στην ολομέλεια της τάξης απαντώντας στα εξής ερωτήματα:

- Τα κορίτσια βρίσκονται πιο εύκολα στην θέση του θύματος και γιατί;
- Οι δράστες συνήθως είναι άντρες ή γυναίκες;
- Πως αντιμετωπίζονται τα αγόρια ως θύματα και πως ως δράστες;
- Πως αντιμετωπίζονται τα κορίτσια ως θύματα και πως ως δράστες;

- Γιατί συμβαίνει αυτό;
- Οι παρατηρητές που γνωρίζουν τι συμβαίνει θα πρέπει να σιωπούν;
- Οι εκπαιδευτικοί του σχολείου είναι άτομα εμπιστοσύνης και ποια άλλα άτομα μπορούμε να εμπιστευτούμε;
- Ποια ήταν τα συναισθήματα σας μπαίνοντας σε διάφορες θέσεις;
- Τι είδους προσπάθειες πρέπει να κάνουμε ώστε να μεταβληθεί αυτή η πραγματικότητα;

Με την ολοκλήρωση και της τελευταίας δραστηριότητας ελπίζουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να αναλογιστούν κριτικά τον λόγο ύπαρξης του βιβλίου «Ο κόσμος από την αρχή» και να κινητοποιηθούν ώστε να εμπλακούν ενεργά στην παρέμβαση ανάλογων περιστατικών.

Κεφάλαιο 14. Μελλοντικές ερευνητικές προτάσεις

Από τη μελέτη της παρούσας έρευνας προκύπτει η αρχική υπόθεση περί της αναγκαιότητας εισαγωγής προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής στα ελληνικά σχολεία, προκειμένου να οπλισθούν οι νέοι – ήδη από μικρή ηλικία- με γνώσεις αναφορικά με τη σημασία της σεξουαλικής τους υγείας αλλά και με συμπεριφορές που ενέχουν επικινδυνότητα σεξουαλικών νοσημάτων. Η επιμόρφωση των ελλήνων εκπαιδευτικών στον εν λόγω τομέα είναι ακόμη σε πρώιμο στάδιο μάλλον ανεπαρκής. Τούτο το συμπέρασμα οδηγεί σε επιμέρους προτάσεις έρευνας επί του θέματος για την πληρέστερη προετοιμασία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος να στηρίξει αυτό τον εγχείρημα.

Ενδιαφέρουσα λοιπόν στοχοθεσία για μελλοντική έρευνα καθίσταται η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας του εγχειρήματος εφαρμογής προγραμμάτων σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία υπό την επίβλεψη σχολικών νοσηλευτών. Η συγκεκριμένη ομάδα επαγγελματιών διαθέτει γνώσεις του ανατομικού αλλά και του αναπαραγωγικού συστήματος, χρήσιμες για το συγκεκριμένο πεδίο καθώς μέθοδοι ομιλίας ή παρουσίασης της βιβλιογραφικής επισκόπησης δεν είναι το ίδιο αποτελεσματικές. Βασική επιδίωξη, λοιπόν, και πρόταση είναι η ένταξη των προγραμμάτων σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία με τη μορφή υποχρεωτικού χαρακτήρα όχι υπό σεμιναριακή ή πληροφοριακή- ενημερωτική μορφή, αλλά συστηματικά και υπό την εποπτεία Υπουργείου Παιδείας το οποίο άλλωστε τις τελευταίες δεκαετίες παρέχει μερική αυτονομία στον κλάδο των Σχολικών Νοσηλευτών. Η απουσία από τα ελληνικά σχολεία σχολικών ιατρών ή έστω προσωπικού με δεξιότητες παροχής πρώτων βοηθειών αποτελεί σημαντική αδυναμία, ιδίως προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού τους. Έτσι, κρίνεται απαραίτητη η τοποθέτηση σχολικών νοσηλευτών και επαγγελματιών υγείας σε όλες τις βαθμίδες.

Πλάι στο παραπάνω, ερέθισμα για επιμέρους και περεταίρω έρευνα μελλοντικά θα μπορούσε να αποτελέσει η συνδρομή του πολιτισμού στην ευαισθητοποίηση των νέων ατόμων πάνω σε κρίσιμα ζητήματα που τους απασχολούν. Συγκεκριμένα η παραπάνω πρόταση για έρευνα θα μπορούσε να κωδικοποιηθεί στην διερεύνηση και μελέτη- στο πλαίσιο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος- της αναπαράστασης των σωμάτων μέσα από τα έργα τέχνης. Η διδακτική αξιοποίηση των έργων Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών θα μπορούσε ίσως να αποτελέσει ερέθισμα για τους μαθητές σε πρώιμες βαθμίδες εκπαίδευσης για τη μελέτη της ανατομίας του ανθρώπινου σώματος. Παράλληλα, ύλη της έρευνας και προέκτασή της δύναται να αποτελέσει η εξέταση και συγκριτική προσέγγιση του ρόλου των δύο φύλων (προφίλ, χαρακτηριστικά, αξίες που πρεσβεύουν, κατορθώματα κλπ) μέσα από τα λαϊκά παραμύθια. Άλλωστε, η πολυπλοκότητα του ζητήματος της σεξουαλικότητας επιβάλλει την επαφή των παιδιών ήδη από μικρή ηλικία με ζητήματα σεξισμού και ταυτότητας, ώστε σε μετέπειτα βαθμίδες εκπαίδευσης να έχουν μια σαφή, υγιή

και ξεκάθαρη εικόνα του εαυτού και των ορίων τους, ώστε να επιδεικνύουν τον απαραίτητο σεβασμό προς την προσωπικότητα αλλά και την σεξουαλική ταυτότητα των ατόμων, που αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις

Επιλογικά, η συζήτηση γύρω από τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στη χώρα μας είναι σε πολύ πρώιμο επίπεδο, ίσως δε θα ήταν υπερβολή να χρησιμοποιηθεί και ο όρος πειραματικό. Έχουν ακόμη πολλά βήματα να γίνουν για τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής προσέγγισης και πολλές επιμέρους έρευνες που θα καλύψουν όλα τα κρίσιμα ζητήματα του θέματος αποτελεσματικά.

Βιβλιογραφία

- Advocates for Youth (2009). Comprehensive sex education: Research and results. The facts. Ανακτήθηκε 08/12/2021 από: <http://www.advocatesforyouth.org/publications/1487>
- Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority (ACARA) (2012). *Australian Curriculum health and physical education: foundation to year 10. Draft for consultation*. Ανακτήθηκε 16/11/2021 από: <http://consultation.australiancurriculum.edu.au/Static/docs/HPE/F-10Curriculum.pdf>
- Barr, E. M., E. S. Goldfarb, S. Russell, D. Seabert, M. Wallen, and K. L. Wilson. 2014. "Improving Sexuality Education: The Development of Teacher-preparation Standards." *Journal of School Health* 84(6): 396–415.
- Bauman, Z. (2006), *Πευστή αγάπη – Για την ευθραυστότητα των ανθρώπινων δεσμών*, μτφρ. Γ. Καράμπελας, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Benesch, S. (2017). *Emotions and English language teaching: Exploring teachers' emotion labor*. New York, NY: Routledge.
- Blumenfeld, P. (1992). *Classroom learning and motivation*. *Journal of Educational Psychology*, 84(3), 272-281.
- Blake, S. (2002). *Sex and Relationships education - A step-by-step guide for teachers*. London: David Fulton Publishers, Sex Education Forum.
- Bordhan, S. (2014). A study of the attitude of teachers, parents, and adolescents towards sex education. *International Journal of Education and Psychological Research (IJEPR)*, 3(3), 29 – 34.
- Bowden, R. G., Lanning, B. A., Pippin, G., & Tanner, J. F. (2003). *Teachers' attitudes towards abstinence-only sex education curricula*. *Educational Research*, 123(4).
- Bussey, K. & Bandura, A. (1999). "Social cognitive theory of gender development and differentiation". *Psychological Review*, 106, 676-713. Ανακτήθηκε από: <https://pdfs.semanticscholar.org/aac7/97414129d5c51c528e402a94d60a5786387d.pdf>
- BZgA. (2017). *Training matters: A framework for core competencies of sexuality educators*. Ανακτήθηκε από: http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0003/337593/BZgA-training-framework.pdf
- Centers for Disease Control and Prevention (2015). *Results from the school health policies and practices study 2014*. U.S. Department of Health and Human Services. Ανακτήθηκε 30/11/2021 από: https://www.cdc.gov/healthyyouth/data/shpps/pdf/shpps-508-final_101315.pdf

- Cohen, J. N., Byers, E. S., & Sears, H. A. (2012). "Factors affecting Canadian teachers' willingness to teach sexual health education." *Sex Education*, 12:3, 299-316, doi: 10.1080/14681811.2011.615606
- Cole, L. R., (1994). "Power, sex and social identity theory." Hamilton, Ontario: McMaster University. Ανακτήθηκε από: <https://macsphere.mcmaster.ca/handle/11375/13162>
- Colour Youth - Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας, (χ.χ.). «Ορολογίες». Ανακτήθηκε από: <https://www.colouryouth.gr/terms/>
- Connel R. W., (2006). *Gender*. Malden, Blackwell Publishers: Cambridge.
- Darré, S., Jerves, E., Castillo, J., Enzlin, P. (2016). Sexuality Education in Latin America. In *Evidence-based approaches to sexuality education: A Global perspective*. James Ponzetti (Ed). New York and London: Routledge.
- Delphy, C., (1993). "Rethinking sex and gender." *Women's Studies Int. Forum*, Vol. 16, No. 1, pp. 1-9, 1993. Printed in the USA. Ανακτήθηκε από: [https://libcom.org/files/rethinking_sex_gender\[1\].pdf](https://libcom.org/files/rethinking_sex_gender[1].pdf)
- Dozier, R., (2005). "Beards, Breasts, and Bodies: Doing Sex in a Gendered World." *Gender & Society*, SAGE journals, 19(3), 297–316. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1177/0891243204272153>
- Elias, N., (1997). *Η Διαδικασία του Πολιτισμού. Μία Ιστορία της Κοινωνικής Συμπεριφοράς στη Δύση: Κοινωνιο-γενετικές και Ψυχογενετικές Έρευνες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Epstein, D. & Johnson, R. (1998). Schooling sexualities. Ανακτήθηκε από: https://books.google.gr/books?id=hTbIAAAAQBAJ&pg=PR1&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false
- Evans, D., Rees, J., Okagbue, O., & Tripp, J. (1998). "Negotiating sexual intimacy: A PAUSE develops an approach using a peer-led, theatre-for-development model in the classroom." *Health Education*.
- Future of Sex Education Initiative (FoSE). "National teacher preparation standards for sexuality education." *UNESCO: Health and Education Resource Centre*, Ανακτήθηκε από: <https://healtheducationresources.unesco.org/organizations/future-sex-education-initiative-fose>
- Gerouki, M., (2008). Pushed to the margins - sex and relationships in Greek primary textbooks. *Sex Education*, 8(3), 329-343.
- Giddens, An. & Sutton, P. (2020), *Κοινωνιολογία*, μτφρ. Θ. Βασιλείου, Γ. Γαλιάτσος, Β. Ζηκίδη, Γ. Μαραγκός, Απ. Πρίτσας, Αθήνα: Gutenberg.
- Glynn, J. R., Kayuni, N., Floyd, S., Banda, E., Francis-Chizororo, M., Tanton, C., ... & French, N. (2010). Age at menarche, schooling, and sexual debut in northern Malawi. *Plos one*, 5(12), e15334.

- Goldman, J. D., & Coleman, S. J. (2013). Primary school puberty/sexuality education: student-teachers' past learning, present professional education, and intention to teach these subjects. *Sex Education*, 13(3), 276-290.
- Greene, B., & Herek, G. M. (eds.), (1994). *Lesbian and Gay Psychology: Theory, Research, and Clinical Applications*. Publisher: SAGE Publications, Inc. p. 162.
<http://dx.doi.org/10.4135/9781483326757> Ανακτήθηκε από:
<https://sk.sagepub.com/books/lesbian-and-gay-psychology/n1.xml>
- Guttmacher Institute (2017). *Sexuality education in schools. Sexual rights and gender equality. Section 1. Demystifying Data*. Ανακτήθηκε 15/11/2021 από:
<https://www.guttmacher.org/sites/default/files/pdfs/pubs/sexuality-education-country-tables.pdf>
- Guttmacher Institute (2016). *American teens' sources of sexual health education. Fact Sheet*. Ανακτήθηκε 29/11/2021 από: <https://www.guttmacher.org/fact-sheet/facts-american-teenssources-information-about-sex>
- Haignere, C. S., Culhane, J. F., Balsley, C. M., & Legos, P. (1996). "Teachers' receptiveness and comfort teaching sexuality education and using non-traditional teaching strategies." *Journal of school health*, 66(4), 140-144.
- Hughes, M. and Kroehler, C.J., (2012). *Sociology: The core*, 11th edition. New York: McGraw – Hill College.
- Hunt, F., Castagnaro, K., & Monterrosas Castrejón, E. (2014). *Evaluation of the implementation of the ministerial declaration. Preventing through education. From commitment to action; advances in Latin and the Caribbean*. New York, NY: International Planned Parenthood Federation/ Western Hemisphere Region.
 Ανακτήθηκε 01/12/2021
 από: http://apps.who.int/adolescent/seconddecade/images/Section_9/9_18/9.18_partnership_mesoamerican.pdf
- International Planned Parenthood Federation, IPPF, (2010). "Framework for Comprehensive Sexuality Education. (CSE)" London: IPPF. Ανακτήθηκε από:
https://www.ippf.org/sites/default/files/ippf_framework_for_comprehensive_sexuality_education.pdf
- Ioannidi – Kapolou, E., (2004). "Use of contraception and abortion in Greece: A review." *Reproductive Health Matters*, 12(24), 174-183.
- Ioannidi - Kapolou, E., (1997). "Attitudes of Greek parents towards sex education." *SEXTANT*. Retrieved on 10/10/2021, from:
<http://www.ippf.org/regions/europe/choices/v28n1/greek.htm>
- Iyer P; Aggleton P, 2012, 'Sex education should be taught, fine...but we make sure they control themselves: teachers' beliefs and attitudes towards young people's sexual

- and reproductive health in a Ugandan secondary school', *Sex Education*, vol. 13, pp. 40 - 53, <http://dx.doi.org/10.1080/14681811.2012.677184>
- Jaspan, H. B., Berwick, J. R., Myer, L., Mathews, C., Flisher, A.J., Wood, R., et al. (2006). "Adolescent HIV prevalence, sexual risk, and willingness to participate in HIV vaccine trials." *Journal of Adolescent Health*, 39(5), 642-648.
- Johnson, B., Harrison, L., Ollis, D., Flentje, J., Arnold, P. & Bartholomaeus, C. (2016). "It is not all about sex: young people's views about sexuality and relationships education. Engaging young people in sexuality education research project." *University of South Australia*. Ανακτήθηκε 09/11/2021 από: [http://www.youthsexuality.com.au/files/9814/5801/5069/It is not all about sex Research Report 16.3.16.pdf](http://www.youthsexuality.com.au/files/9814/5801/5069/It_is_not_all_about_sex_Research_Report_16.3.16.pdf)
- Kakavoulis, A., (2001). "Family and sex education: A survey of parental attitudes." *Sex Education: Sexuality, Society and Learning*, 1(2), 163-174.
- Kakavoulis, A., & Forrest, J., (1999). "Attitudes and values in sexual behavior and sex education: A cross-cultural study among university students in Greece and Scotland." *International Review of Education*, 45(2), 137-151.
- Kakavoulis, A. (1998). "Early Childhood Sexual Development and Sex Education: A survey of Attitudes of Nursery School Teachers." *European Early Childhood Education Research Journal*, 6(2), 55-70.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2013). Νέα μάθηση. Βασικές αρχές για την επιστήμη της εκπαίδευσης, μτφρ. Γ. Χρησιδης. Αθήνα: Κριτική.
- Kehily, J. K. (2002). *Sexuality, Gender and Schooling: Shifting Agendas in Social Learning*. Ανακτήθηκε: από: https://books.google.gr/books?id=VZUvYVCh_g4C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Kron, F., Sofos A. (2003). *Mediendidaktik. Neue Medien in Lehr- und Lernprozessen*. München. Reinhardt.
- Kordouis, P. S., Loumakou, M., & Sarafidou, J. O., (2000). "Heterosexual relationship characteristics, condom use and safe sex practices." *AIDS Care*, 12(6), 767-782.
- Laumann, E. O., Gagnon, J.H., Michael, R, T. & Michaels, S., (1994). *The Social Organization of Sexuality: Sexual practices in the United States*. *The University of Chicago Press*. p. 67.
- Loeber, O., Reuter, S., Apter, D., van der Doef, S., Lazdane, G & Pinter, B. (2010). Aspects of sexuality education in Europe – definitions, differences and developments. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care* 15:3, 169-176. doi: 10.3109/13625181003797280
- Lupton, D. & Tullch, J. (1996). 'All red in the face': Students' views on school-based HIV/AIDS and sexuality education. Ανακτήθηκε από:

- <https://www.researchgate.net/publication/229590432> 'All red in the face': Students' views on school-based HIV/AIDS and sexuality education
- Martínez, J.L., Carcedo, R.J., Fuertes, A., Vicario-Molina, I., Fernandez-Fuertes A, A., & Begoña Orgaz (2012). *Sex education in Spain: teachers views of obstacles*. *Sex Education*, 12, 425-436.
- Masinga. I. (2009). *An African teacher journey to self-knowledge through teaching sexuality education*. In: Pithouse, K. Mitchell, C. & Moletsane, R. (Eds.), *Making connections: self study and social action*. Peter Lang, New York.
- Mavroforou, A., Koumantakis, E., Michalodimitrakis, E., (2004). "Adolescence and abortion in Greece: women's profile and perceptions." *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, (17) 5, 321-326.
- McKeon, B. (2006). *Effective sex education. Advocates for Youth. The facts*. Ανακτήθηκε 07/12/2021 από:
<http://www.advocatesforyouth.org/component/content/article/450-effective-sex-education>
- Measor, L. (1989). "Are You Coming to See Some Dirty Films Today?" In. L. Holly (ed.), *Girls and Sexuality*, pp. 38-51, Milton Keynes: Open University Press.
- Milton, J. (2001). *School-based sex education*. *Primary Educator*, 2001, Vol. 7, Issue 4, pp. 9-15.
- Mitchell, C.W. J., (2004). "Procreative mothers (sexual difference) and child-free sisters (gender): Feminism and fertility." *European Journal of Women's studies*, 11, 4, 415-426.
- Mkumbo K. A. (2012). Teachers' Attitudes towards and Comfort about Teaching School-Based Sexuality Education in Urban and Rural Tanzania. Ανακτήθηκε από:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4776935/>
- National Foundation for Educational Research (2009). *Sex and relationships education in other countries. International Review of Curriculum and Assessment Frameworks Internet Archive*. Ανακτήθηκε 05/11/2021 από:
[https://healtheducationresources.unesco.org/library/documents/sex-and-relationships-education-other countries](https://healtheducationresources.unesco.org/library/documents/sex-and-relationships-education-other-countries)
- Ollis, D. (2003). "The business of sexuality education: changing practice: the need for professional development." *Deakin University*
- Pan American Health Organization, WHO and WAS, (2000). *Sexual Health Definition*. Ανακτήθηκε από:
<https://www.theharveyinstitute.com/assets/content/uploads/2019/09/FINAL-HANDOUT-Dublin-Sexual-Health-Conversations-09-27-2019.pdf>
- Papathanasiou, C. (2013). Who should teach sexuality education?: Representations of Greek social stakeholder about sexuality education and the role of school teachers.

- Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/281873829_Who_Should_Teach_Sexuality_Education'_Representations_of_Greek_Social_Stakeholders_About_Sexuality_Education_and_the_Role_of_School_Teachers
- Paulussen, T., Kok, G., & Schaalma, H. (1994). Antecedents to adoption of classroom-based AIDS education in secondary schools. *Health Education Research*, 9(4), 485–496. <https://doi.org/10.1093/her/9.4.485>
- Planned Parenthood (2016). *History of education in the U.S.* Ανακτήθηκε 06/12/2021 από: https://www.plannedparenthood.org/uploads/filer_public/3e/de/3edec4e8-3604-44f9-998b-6a7cff9d22ad/20170209_sexed_d04_1.pdf
- Pokharel S., Kulczycki A., & Shakya S. (2006). *School-Based sex education in Western Nepal: Uncomfortable for both teachers and students. Reproductive Health Matters* 2006; 14(28):156-161.
- Ramiro, L., & Gaspar, M., de Matos. (2008). Perceptions of Portuguese teachers about sex education. Ανακτήθηκε από: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18604366>
- Rathus, S., Nevid, J., & Fichener-Rathus, L., (2002). *Human Sexuality in a world of diversity*. Boston: Allyn & Bacon.
- Rollins, B. Y., Belue, R. Z., & Francis, L. A. (2010). *The beneficial effect of family meals on obesity differs by race, sex, and household education: the national survey of children's health, 2003-2004*. *Journal of the American Dietetic Association*, 110(9), 1335-1339.
- Ross, D. A., Chagalucha, J., Obasi, A. I., Todd, J., Plummer, M. L., Cleophas-Mazige, B. & Grosskurth, H. (2007). *Biological and behavioural impact of an adolescent sexual health intervention in Tanzania: a community-randomized trial*. *Aids*, 21(14), 1943-1955.
- Sagri M., Sofos F. Mouzaki D. (2018). *Digital Storytelling, comics and new technologies in education: review, research and perspectives*. *The International Education Journal: Comparative Perspectives* Vol. 17, No. 4, 2018, pp. 97-112
- Santelli, J. S., Lindberg, L., & Singh, S. (2006). 82: *Trends in adolescent sexual experience, contraceptive use, and pregnancy risk, 1995 and 2002*. *Journal of Adolescent Health*, 38(2), 156-157.
- Sexuality Education in Europe. *A reference Guide to Policies and Practises*: IPPF European Network 2006.
- Sexuality Education in the EU. Library Briefing, Library of the European Parliament; Beaumont, K. and Maguire, M. (2013).

Sexuality Education in the WHO European Region, The Netherlands. 2018: Germany , Research Project of The Federal Centre for Health Education, WHO Collaborating Centre for Sexual and Reproductive Health.

(https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Factsheets_Online_Netherlands.pdf, accessed 11 November 2021).

Shtarkshall, R. A, Santelli, J. S., & Hirsch J. S. (2007). *Sex education and sexual socialization: Roles for educators and parents.* Ανακτήθηκε από: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1363/3911607>

Standards for Sexuality Education in Europe. Cologne: BZgA and the WHO Regional Office for Europe, 2010. Virta, A. (2017).

Stanger-Hall, K.F., & Hall, D.W. (2011). Abstinence-only education and teen pregnancy rates: why we need comprehensive sex education in the U.S. *Plos One* 6(10), e24658. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0024658>

Swanepoel, E.H., Letsie, P., & Beyers, C., (2017). "Boundaries to social-just sexuality education in South Africa: an analysis." *International Journal of Management and Applied Science*, ISSN: 2394-7926, 2017, 3(2), 12-14.

Tasker, F., Patterson, C. J., (2008). "Research on Lesbian and Gay Parenting: Retrospect and Prospect". *Journal of GLBT Family Studies.* 3 (2): 9–34. doi:10.1300/J461v03n02_02. Ανακτήθηκε από:

https://www.researchgate.net/publication/247507403_Research_on_Gay_and_Lesbian_Parenting

Tountas, Y., Creatsas, G., Dimitrakaki, C., Antoniou, A., & Boulamatsis, D., (2004). "Information sources and level of knowledge of contraception issues among Greek women and men in the reproductive age: A country-wide survey." *European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 9(1), 1-10.

Thompson, S. B. N. (1994). "Sexuality training in occupational therapy for people with a learning disability, four years on: Policy guidelines." *British Journal of Occupational Therapy*, 57(7), 255-258.

Tremblay, R., (1998). *Guide d' education sexuelle a l'usage des professionnels.* Paris: Editions Eres.

UNESCO, (2018). *International technical guidance on sexuality education: an evidence informed approach. Revised Edition.* Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), place Paris. Ανακτήθηκε από: <http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002607/260770e.pdf>

UNAIDS (2016). *Comprehensive sexuality education in Zambia. Feature story.* Ανακτήθηκε 20/11/2021 από:

http://www.unaids.org/en/resources/presscentre/featurestories/2016/november/20161109_zambia

- UNESCO (2020) Switched on: Sexuality education in the digital space, Education 2030, accessed, May 5,2021 στο: https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco-switched_on-technical_brief.pdf
- UNESCO (2012). *Review of policies and strategies to implement and scale up sexuality education in Asia and the Pacific*. UNESCO Bangkok: Asia and Pacific Regional Bureau for Education. Ανακτήθηκε 05/11/2021 από: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002150/215091e.pdf>
- United Nations Population Fund (2014). *Operational Guidance for Comprehensive Sexuality Education. A Focus on Human Rights and Gender*. NEW YORK: UNFPA. Ανακτήθηκε 04/12/2021 από: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_OperationalGuidance_WEB3_0.pdf
- UNICEF East Asia and Pacific (2019). The Opportunity for Digital Sexuality Education in East Asia and the Pacific, Bangkok, accessed, May 5,2021 στο: <https://www.unicef.org/eap/media/3686/file/Digital.pdf>
- UNODC-UNESCO.(2019) Handbook for Primary School Teachers , accessed, May 5,2021 στο: https://www.unodc.org/documents/e4j/UNESCO/UNODC-UNESCO_Handbook_for_Primary_School_Teachers_English.pdf
- Vamos, S., & Zhou, M. (2009). Using focus group research to assess health education needs of pre-service and in-service teachers. *American Journal of Health Education*, 40(4), 196-206.
- Victoria State Department (2017). *Victorian Curriculum and Assessment Authority. Foundation - 10 Curriculum*. Ανακτήθηκε 03/11/2021 από: <http://www.vcaa.vic.edu.au/pages/foundation10/f10index.aspx>
- Walker J., & Milton J. (2006). Teachers and parents roles in the sexuality education of primary school children: a comparison of experience in Leeds, UK and in Sydney, Australia. *Sex Education*, 6:4,415-428, doi: 10.1080/14681810600982267.
- Weaver, A. D., Byers, E. S., Sears, H. A., Cohen, J. N., & Randall, H. E. (2001). Sexual health education at school and at home: Attitudes and experiences of New Brunswick parents. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 11(1), 19-32.
- WHO Regional Office for Europe & BZgA, (2010). "Standards for sexuality in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists." *Cologne: World Health Organization, Regional Office for Europe and BZgA, Federal Centre for Health Education*. Ανακτήθηκε από: http://www.oif.ac.at/fileadmin/OEIF/andere_Publikationen/WHO_BZgA_Standards.pdf
- WHO (2010). *Developing sexual health programs. A framework for action*. Ανακτήθηκε από:

http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/70501/WHO_RHR_HRP_10.22_eng.pdf?sequence=1

WHO (2006). "Defining sexual health. Report of a technical consultation on sexual health." 28–31 January 2002, Geneva: World Health Organization. Ανακτήθηκε από: http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/defining_sexual_health.pdf

WHO (2004). "Reproductive health strategy to accelerate progress towards the attainment of international development goals and targets. Global strategy adopted by the 57th World Health Assembly". Geneva. Ανακτήθηκε από: http://whqlibdoc.who.int/hq/2004/WHO_RHR_04.8.pdf

Wight, D., Buston K. (2003). Meeting needs but not changing goals: evaluation of in service teacher training for sex education. *Oxford Review of Education*, 9: (4), 521-43.

Savin - Williams, R. C., (2006). "Who's Gay? Does It Matter?" *Current Directions in Psychological Science*, SAGE journals, Vol 15, Issue 1. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2006.00403.x>

Wolff, M., Wells, B., Ventura-DiPersia, Ch., Renson, A. & Grov. C., (2017). "Measuring Sexual Orientation: A Review and Critique of U.S. Data Collection Efforts and Implications for Health Policy". *The Journal of Sex Research*, 54:4-5, 507-531. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1255872>

Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Σ. & Κασσελούρη - Χατζηβασιλειάδη, Ελ. (2012), *Εκεί συμβαίνω. Έμφυλα θεολογικά δοκίμια*, Αθήνα: Αρμός.

Αμερικάνικη Ομοσπονδία Ψυχολογίας, (2013). «Σεξουαλικός προσανατολισμός, ομοφυλοφιλία και αμφιφυλοφιλία», 8 Αυγούστου 2013. Copyright © 2008 American Psychological Association. Ανακτήθηκε από:

<https://web.archive.org/web/20130808032050/http://www.apa.org/helpcenter/sexual-orientation.aspx>

Ανδρεαδάκης, Ν., (2010). *Αποτελεσματικός εκπαιδευτικός*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, ΤΕΠΑΕΣ, Ρόδος.

Αντωνίου, Χ. Η. (2011). *Παιδαγωγοί και Παιδαγωγική στην Ελλάδα*. 1η έκδοση. Αθήνα: Πατάκης.

Αντωνίου, Χ. Η. (2002). *Η εκπαίδευση των Ελλήνων Δασκάλων (1828-2000)*. 1η έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Αντωνοπούλου, Χ., (1997). *Ανθρώπινη σεξουαλικότητα*. Αθήνα.

- Αποστολάκης, Ε., Παναγοπούλου, Ε., Σάββας, Σ., Τσαγλιώτης, Ν., Πανταζής, Γ., Σωτηρίου, Σ., Τόλιας, Β., Τσαγκογέωργα, Α., Καλκάνης, Γ., (2006). *Φυσικά ΣΤ' Δημοτικού, Ερευνώ και Ανακαλύπτω*, Βιβλίο Δασκάλου. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ασκητής, Θ. Ε., (2006). *Γονείς και παιδιά: Απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα*. Αθήνα: Λιβάνη.
- Ασκητής, Θ. Ε., (1997). *Η σεξουαλική αφύπνιση της εφηβείας*. 2η έκδοση. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ασκητής Θ., (1995). *Σεξ: Ο Μύθος, τα Προβλήματα και η Προσέγγιση του σήμερα*. Αθήνα: ΤΥΠΩΘΥΤΩ /ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Αυτιά-Παπαϊωάννου, Α., (1982). *Σεξουαλική απελευθέρωση – Αγωγή στο σχολείο και στο σπίτι*. Αθήνα: Βασιλόπουλος.
- Βαϊδάκης, Ν., (2005). *Η Σεξουαλική Συμπεριφορά του Ανθρώπου*. Αθήνα: Βήτα.
- Γερούκη, Μ., (2011). *Η Σεξουαλική Αγωγή στο Σχολείο. Θεωρία και πράξη - Οι απόψεις των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: Μαραθιά.
- Γιαννίτσας, Ν., Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργουλέας, Γ., (1998). «Γνώσεις και απόψεις εφήβων και μετεφήβων για τη σεξουαλική λειτουργία και συμπεριφορά», στο Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμ.). *Διαφυλικές σχέσεις*. Τόμος Β', (398-413). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γιωτάκης, Φ., Τόλη, Ε., Γιαννίτση, Σ., Αναστασόπουλος, Π., & Λιάκος, Α., (1998). «Στάσεις-Απόψεις για τη σεξουαλικότητα σε νέους άνδρες και γυναίκες», στο Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμ.), *Διαφυλικές σχέσεις*. Τόμος Β', (378-381). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκερμότση, Β., Μοσχοβάκου, Ν. & Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2017). *Οδηγός για την Ένταξη της Οπτικής του Φύλου στις Δράσεις των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών*. Αθήνα: Ίδρυμα Μποδοσάκη
- Γκολιάρης, Χ., & Τζούρα - Τζεβελέκη, Ε., (1994). *Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του παιδιού: βρεφικής, νηπιακής και σχολικής ηλικίας*. Κιλκίς: Εκδόσεις Πρώτη Σελίδα.
- Γκοτζαμάνης, Κώστας, (1995). *Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία*. Συλλογικός τόμος. Αθήνα: Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο.
- Γκούβρα Μ., Κυρίδης Α., Μαυρικάκη Ε., (2005). *Αγωγή Υγείας και Σχολείο - Παιδαγωγική και Βιολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: ΤΥΠΩΘΥΤΩ /ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Δαλακούρα, Κ., Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2015). *Η εκπαίδευση των γυναικών-Οι γυναίκες στην εκπαίδευση: Κοινωνικοί, ιδεολογικοί, εκπαιδευτικοί μετασχηματισμοί και η γυναικεία παρέμβαση (18ος-20ός αι.)*. Αθήνα: Κάλλιπος. Διαθέσιμο στον διαδικτυακό τόπο:
https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/2585/1/02_15210_Master_Document.pdf

- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., και Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1999). *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Δετοράκης, Γ., (1991). *Οικογενειακός Προγραμματισμός, αντισύλληψη, σεξουαλική διαφώτιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Δετοράκης, Γ., & Παπαγεωργίου, Ι., (2002). *Αγωγή της σεξουαλικής συμπεριφοράς*. Αθήνα: Πατάκης.
- Δημαράς, Α., (1987). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*. τ. Α', τ. Β' 1η έκδοση, Αθήνα: Ερμής.
- Δημητριάδης, Σ. (2015). *Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτικό Λογισμικό*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
- Διεθνής Ομοσπονδία Οικογενειακού Προγραμματισμού - Δ.Ο.Ο.Π./ International Planned Parenthood Federation – IPPF. (1994). *Χάρτης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*. Ανακτήθηκε από: <http://www.cyfamplan.org/famplan/page.php?pageID=8>
- Εγχειρίδιο για καθηγητές/καθηγήτριες. *Έμφυλη βία και ασφάλεια στο διαδίκτυο. Μεσογειακό Ινστιτούτο Σπουδών στο φύλο* (2014). <https://medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/Textbook-GR.pdf> (τελευταία επίσκεψη 02/01/2022)
- Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναπαραγωγική και Σεξουαλική Υγεία 2008-2012*
- Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, (1995), Σεξουαλικά δικαιώματα.*
- Ζιώγου – Καραστεργίου, Σ., (2006). *Διερευνώντας το φύλο. Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη γενική, επαγγελματική και συνεχιζόμενη εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ., (1986). *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Αθήνα.
- Ζούμας, Ε., (1999). *Η Σεξουαλική Αγωγή των νηπίων και των παιδιών υπό το πρίσμα των ανθρωπολογικών αρχών της χριστιανικής παιδαγωγικής*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.
- Ζουμπουλάκης, Σ. (2017), *Για το Σχολείο*, Αθήνα: Πόλις.
- Ηλιού, Φ., (1983). (Επιμ.), *Δημήτρης Γληνός Άπαντα, τ. Β' 1910-1914*, Αθήνα.
- Θεοδωράκη, Αικ., Ιωάννου, Αφρ., (2001). *Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο Δημοτικό σχολείο με τη μέθοδο Project*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ΙΕΠ (2014-2020). *Σύγχρονες μέθοδοι διδασκαλίας στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Επιχειρησιακό πρόγραμμα: «Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, εκπαίδευση και κατάρτιση» Π.1.5.2.γ: Επιμορφωτικό υλικό για τη ΘΕ 4.2: http://www.iep.edu.gr/images/IEP/PROKIRIKSEISERGA/Erga/Epimorfosi_Mathit_eia/1.5.2.c_epimorfotiko_yliko_EY1_THE4.2.pdf (τελευταία επίσκεψη 02/01/2022).*

- Ισακίδου, Γ. (2016). *Η διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου*. *Εγκέφαλος*, 53, 40-47.
Ανακτήθηκε από: <http://www.encephalos.gr/pdf/53-2-02g.pdf>
- Καιροφύλας, Γ., (2001). *Η Αθήνα του '40 και της κατοχής*. 3η έκδοση. Αθήνα: Ίρις.
- Κακαβούλης, Α., (1995). *Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή, Α', Στερεότυπα και ρόλοι των φύλων, γενετήσια ανάπτυξη, Σεξουαλική Αγωγή στην Ελλάδα*. (σ.139 & 145). Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Καλαϊτζίδης, Γ., & Τραπεζανίδης, Γ., (2010). *Ο αποτελεσματικός δάσκαλος στο πλαίσιο της θεωρίας του Vygotsky*. *Επιστημονικό Βήμα*. τ.3, σ.51-59
- Καλαϊτζίδης, Π. (2004), *Φύλο και Θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία*, Αθήνα: Ίνδικτος.
- Καραφύλλης, Α., Τ. (2013). *Νεοελληνική Εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*. 2 η έκδοση. Αθήνα: Κριτική.
- Καραμούζης, Π. (2007). *Πολιτισμός και διαθρησκειακή αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καραμούζης, Π. & Αθανασιάδης, Ηλ. (2011). *Θρησκεία, εκπαίδευση, μετανεωτερικότητα. Η θρησκευτική αγωγή στο σύγχρονο σχολείο*, Αθήνα: Κριτική.
- Καραμούζης, Π. (2015): *Η κοινωνιολογία της θρησκείας μεταξύ εκπαίδευσης και κοινωνίας*. Αθήνα: Ελληνικά Ηλεκτρονικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Καραμούζης, Π. & Τσιρέβελος, Ν. (2019). *“Εκπαίδευση και κατάρτιση εκπαιδευτικών στη θρησκευτική εκπαίδευση: Το παρόν και το μέλλον για το όραμα του Νέου Σχολείου”*, στο Σοφός, Α & άλλοι (επιμ.), Αθήνα: Γρηγόρη.
- Καραμούζης, Π. & Φωκίδης, Εμ. & Τσιρέβελος, Ν. (2019). *Η αναγκαιότητα της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης: τα Προγράμματα Σπουδών και οι διδάσκοντες*. Μια πανελλήνια έρευνα. *ΕΛΘΕ/GjRE* τ. II, τεύχ. 1. Διαθέσιμο στο <http://www.gjre.gr/current-issue>
- Κάτσικας, Χ & Θεριανός, Κ., Ν. (2004). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*. 1η έκδοση. Αθήνα: Σαββάλας.
- Καφετζόπουλος, Ε., (1999). *Ο σεξουαλικός πίθηκος*. Αθήνα: Κάτοπτρο.
- Κέντρο Σεξουαλικής και Αναπαραγωγικής Υγείας, (2014). *Κύκλος Σεμιναρίων Κλινικής Σεξολογίας για Ιατρούς*. Βασικές έννοιες σεξουαλικής υγείας. Ανακτήθηκε από: http://www.imop.gr/sites/default/files/seks_orismoι.pdf
- Κίτσου, Α. (1993). *Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της συνεκπαίδευσης των δύο φύλων στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κούρτοβικ, Δ., (1994). *Η εξέλιξη της ανθρωπίνης σεξουαλικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Κρεατσάς, Γ., (2003). *Σεξουαλική Αγωγή και οι σχέσεις των δύο φύλων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κρεατσάς, Γ., (1995). «Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση: Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές», στο Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. *Διαφυλικές Σχέσεις*, Τόμος Α΄, σ. 351- 359. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κούκουρα, Δ. (2019). *Το κήρυγμα της Εκκλησίας και η διαμόρφωσή του*. Ομιλία – Λόγος, Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκη.
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2015). *Επιστήμες της Παιδαγωγικής και πρώτη εφηβεία. Συμβολή στη διδακτική μεθοδολογία της θρησκευτικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κρουσταλάκης, Γ., (1995). «Γονείς και παιδιά μπροστά στην ερωτική σχέση.», στο Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. (εκδ). *Διαφυλικές Σχέσεις*, Τόμος Α΄, (402- 414) Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λάζος, Γ., (1997). *Η σεξουαλικότητα σαν αξία στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Δελφίνοι.
- Λουμάκου, Μ., Κορδούτης Π., & Σαραφίδου, Ε. (2001). *Ερωτική επαφή και προφύλαξη. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των νέων*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Μαραγκουδάκη, Ε., Τρέσσου, Ε., Κανταρτζή, Ε., Πλιόγκου, Β., & Πάτκου, Ε., (2007). «Έμφυλες αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια θετικής κατεύθυνσης των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου.», Εργαστήριο Παιδαγωγικής Έρευνας και Εκπαιδευτικών Πρακτικών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, eISSN 2241-7303, 2017, Τόμος 6, Τεύχος 1, σσ. 140-160. Ανακτήθηκε στις 02/12/2021 από: <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/hjre/article/view/11940/12832>
- Μαραγκουδάκη, Ε., (1998). «Τα στερεότυπα για τα φύλα σε παιδικά βιβλία προσχολικής ηλικίας.» στο Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. (εκδ), *Διαφυλικές σχέσεις*. Τόμος Β΄, (240-250). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μοναχός Μιχαήλ, (2002). *Σεξουαλική Αγωγή στην Ορθόδοξη Εκκλησία: Η Ανύπαρκτος*. Αθήνα: Δορκάς.
- Μπακαλάκη, Α., Ελεγκίτου, Ε., (1987). *Η εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα. Ιστορικό αρχείο της ελληνικής νεολαίας*. Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. Αθήνα.
- Μπεξεβέγκης, Η., Γιαννίτσας, Ν., Γεωργουλέας, Γ., (1998). «Πηγές πληροφόρησης εφήβων σε θέματα σεξουαλικής λειτουργίας και συμπεριφοράς.», στο Ι. Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμ.), *Διαφυλικές σχέσεις*. Τόμος Β΄, σ. 391-397. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.
- Νόμος 4692/2020 (ΦΕΚ 111/Α/12-6-2020): *Αναβάθμιση του Σχολείου και άλλες διατάξεις*.

- Παρασκευόπουλος, Ιωάννης Ν., (επιμ.) (1995) (1998). «*Διαφυλικές σχέσεις: εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών – Στελεχών σε θέματα σεξουαλικής αγωγής και ισότητας των φύλων*» επιμέλεια Ιωάννης Ν. Παρασκευόπουλος... [κ.ά.], σ.429. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Περσελής, Ε. (2003), *Κατήχηση και Παιδεία*. Μελετήματα Χριστιανικής Θρησκευτικής Αγωγής, Αθήνα: Γρηγόρη.
- Σιάκας, Σ.,(2008). *Μεθοδολογία δημιουργίας παραδοσιακού τρισδιάστατου animation με κούκλες*. Αθήνα: Νεανικό Πλάνο.
- Σοφός, Α. & Κρον, F. (2010). *Αποδοτική Διδασκαλία με τη χρήση Μέσων. Από τα πρωτογενή και προσωπικά στα τεταρτογενή και ψηφιακά Μέσα*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Σοφός, (2013). *Καταστασιακά περιβάλλοντα για την ηλεκτρονική μάθηση.Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 9(1), 62-74.
- Σταυρόπουλος, Α.Μ., (1981). *Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*. Διεπιστημονικό Συμπόσιο Αθήνα 31 Μαρτίου – 1 Απριλίου, 1979. Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου.
- Τσουγένη - Σταυρέκα, Αικ., Παπαχρήστου, Ν., (1999). *Σύγκριση της συμπεριφοράς, των στάσεων και των γνώσεων ως προς τη σεξουαλικότητα σε μαθητές Γυμνασίου στην πόλη και τα χωριά του νομού Καστοριάς*. Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας. 11 (4): 214-217.
- Χιόνη, Μ., (2009). *Σεξουαλική Αγωγή υγείας στην ελληνική σχολική κοινότητα*. Νέα Υγεία, 64 (1): 11.
- Χρυσάφη, Φ., (2004). *Ο δρόμος προς την εφηβεία. Πρόγραμμα ψυχικής - σεξουαλικής υγείας. Βιβλίο εκπαιδευτικού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χρυσάφη, Φ., (2004). *Ο δρόμος προς την εφηβεία. Πρόγραμμα ψυχικής - σεξουαλικής υγείας. Βιβλίο μαθητή*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χατζηγεωργίου, Ι., (2004). *Γνώθι το curriculum: γενικά και ειδικά θέματα αναλυτικών προγραμμάτων και διδακτικής*. 2η εκδ. Αθήνα: Ατραπός.